

અસ્વીકરણ: સ્થાનિક ભાષામાં અનુવાદિત આ ચુકાદા/હુકમનો હેતુ પક્ષકારોને તેમની ભાષામાં જાણકારી ઉપલબ્ધ કરાવવા માત્રનો છે અને તેનો અન્યથા ઉપયોગ થઈ શકશે નહિ. અન્ય તમામ વ્યવહારિક તેમજ સરકારી ઉદ્દેશો માટે મૂળ અંગ્રેજી ચુકાદો/હુકમ જ પ્રમાણિત અને માન્ય રહેશે.

DISCLAIMER: The translated judgment in vernacular language is meant for the restricted use of the litigant to understand it in his/ her language and may not be used for any other purpose. For all practical and official purposes, the English version of the judgment shall be authentic and shall hold the field for the purpose of execution and implementation.

=====

ગુજરાત હાઈકોર્ટ, અમદાવાદ

સ્પેશિયલ ક્રિમિનલ એપ્લીકેશન (ભરણપોષણ માટે) નંબર ૯૩૧૮/૨૦૧૬

મંજૂરી અને સહી માટે:

માનનીય શ્રી ન્યાયમૂર્તિ જે. બી. પારડીવાલા

=====

૧	શું સ્થાનિક સમાચારપત્રોના પત્રકારોને ચુકાદો જોવાની મંજૂરી આપવામાં આવી શકે છે?	હા.
---	---	-----

૨	રિપોર્ટર્સને સંદર્ભિત કરવાં કે નહિ?	હા.
૩	શું ન્યાયમૂર્તિઓ ચુકાદાની ઉચિત નકલ જોવા માંગે છે?	ના.
૪	શું આ કેસમાં ભારતનું બંધારણ અથવા તે હેઠળ કરવામાં આવેલા કોઈ આદેશના અર્થઘટને સંબંધિત કાયદાનો કોઈ નોંધપાત્ર પ્રશ્નનો સમાવેશ થાય છે ?	ના.
	ગૌણ ન્યાયમૂર્તિનાં ન્યાયાધીશો વચ્ચે ન્યાયમૂર્તિનું મૂલ્યાંકન કરો	

=====

પરેશ ચતુરભાઈ પટેલ અરજદાર (ઓ)

વિરુદ્ધ

કોકિલાબેન મનિલાલ પટેલ અને ૧ પ્રતિવાદી (ઓ)

=====

ઉપસ્થિતિ :

અરજદાર (ઓ) નંબર ૧ માટે શ્રીમતી વી. ડી. નાણાવટી, વકીલ સાથે શ્રી એસ.

આઈ. નાણાવટી વરિષ્ઠ વકીલ

પ્રતિવાદી (ઓ) નંબર ૧ માટે વકીલ શ્રી કીયુર એ વ્યાસ

પ્રતિવાદી (ઓ) નંબર ૧ માટે વકીલ શ્રી અર્ચિત પી. જાની

પ્રતિવાદી (ઓ) નંબર ૨ માટે સુશ્રી નિશા થાકોર, એ.પી.પી.

પ્રતિવાદી (ઓ) નંબર ૧ ને સીધી બજવણી દ્વારા નોટિસ પાઠવવામાં આવેલ.

=====

કોરમ: માનનીય શ્રી ન્યાયમૂર્તિ જે. બી. પારડીવાલા

તારીખ:૦૫/૦૫/૨૦૧૭

સી.એ.વી ચુકાદો

૧. ભારતના બંધારણની કલમ ૨૨૭ હેઠળ આ અરજી દ્વારા, અરજદારે નીચેની રાહત માટે પ્રાર્થના કરી છે:

“૧૫ (એ) આ માનનીય અદાલત વર્તમાન અરજીને સ્વીકારવા અને મંજૂરી આપવા માટે ખુશ થઈ શકે છે.

(બી) આ માનનીય અદાલત ત્રીજા એડિશનલ સિવિલ જજ જે. એમ. એફ. સી. મહેસાણાની સમક્ષ પેનિંગ ક્રિમિનલ મિસેલેનિયસ એપ્લિકેશન નંબર ૭૯૪/૨૦૦૯ નો રેકૉર્ડ અને કાર્યવાહી અને ગાંધીનગર કોર્ટ સમક્ષ ક્રિમિનલ કેસની માંગ કરી શકે છે.

(સી) આ માનનીય અદાલત ક્રિમિનલ પરચુરણ અરજી નંબર ૭૯૪/૨૦૦૯ ની સુનાવણી અને અંતિમ સુનાવણી ઝડપથી પૂર્ણ કરવા માટે ત્રીજા એડિશનલ સિવિલ જજ, જે. એમ. એફ. સી. મહેસાણાને નિર્દેશ આપવા માટે પ્રમાણપત્ર અથવા અન્ય કોઈ રિટ અથવા આદેશ અથવા આદેશ જારી કરવા માટે ખુશ થઈ શકે છે.

(ડી) આ માનનીય અદાલત દ્વિતીય એડિશનલ સેશન્સ જજ, મેહસાણા દ્વારા ક્રિમિનલ રિવિઝન એપ્લિકેશન નંબર ૧૫૮/૨૦૧૦ તારીખ ૨૫/૦૬/૨૦૧૬ માં પસાર કરાયેલા આદેશને રદ કરવા અને રદ કરવા માટે પ્રમાણપત્રની રિટ અથવા અન્ય કોઈ રિટ અથવા નિર્દેશ અથવા આદેશ જારી કરી શકે છે અને વિદ્વાન જે. એમ. એફ. સી. મેહસાણા દ્વારા સીઆરએમએ ૭૯૪/૨૦૦૯ તારીખ ૨૯/૧૧/૨૦૧૦ માં ૨૨ પ્રદર્શિત કરવા પર પસાર કરવામાં આવેલા આદેશને પણ રદ કરી શકે છે.

(ઈ) ન્યાયના હિતમાં યોગ્ય અને યોગ્ય માનવામાં આવે તેવી અન્ય કોઈપણ અને વધુ રાહત આપવામાં આવી શકે છે.

૨ આ અરજીને જન્મ આપતી હકીકતો નીચે પ્રમાણે સારાંશિત કરી શકાય છે:

૨.૧ અહીંના અરજદારે વર્ષ ૧૯૮૯માં પ્રતિવાદી નંબર ૧ સાથે લગ્ન કર્યા હતા.આ લગ્નમાં ૬ માર્ચ ૧૯૯૦ના રોજ "કૌશલ" નામના પુત્રનો જન્મ થયો હતો.અહીં અરજદાર ૭૫ ટકા સુધીની શારીરિક અપંગતા ધરાવે છે.ગંભીર વિવાદોને કારણે પક્ષકારોનું વૈવાહિક જીવન અસ્તવ્યસ્ત થઈ ગયું હતું.વિવાદો એ હદ સુધી ગયા કે પત્નીએ ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૩૨૩,૪૯૮એ, ૫૦૪,૫૦૬ (૨) સાથે ૧૧૪ અને બોમ્બે પોલીસ અધિનિયમની કલમ ૧૩૫ હેઠળ શિક્ષાપાત્ર ગુના માટે પોલીસ ફરિયાદ દાખલ કરી. ઉપરોક્ત કાર્યવાહીમાં, અરજદારને દોષિત ઠેરવવામાં આવ્યો હતો અને તેને ત્રણ મહિનાની સાદી કેદની સજા ફટકારવામાં આવી હતી.અરજદારે ક્રિમિનલ અપીલ નંબર ૫૫/૨૦૦૦ પસંદ કર્યો હતો, જેને સેશન્સ કોર્ટે ૩૧મી જાન્યુઆરી ૨૦૦૨ના ચુકાદા અને આદેશ દ્વારા મંજૂરી આપી હતી.

૨.૨ રેકૉર્ડ પરની સામગ્રી પરથી એવું પણ જણાય છે કે પ્રતિવાદી નંબર ૧ એ હિંદુ મેરેજ એક્ટ હેઠળ ન્યાયિક અલગતાના હુકમનામા માટે મહેસાણાના સિવિલ જજ (એસ. ડી.) સમક્ષ હિંદુ મેરેજ પિટિશન નંબર ૧૦૪/૧૯૯૯ દાખલ કર્યો હતો. કથિત હિંદુ મેરેજ પિટિશન આખરે પ્રતિવાદી નંબર ૧ દ્વારા ૨૪મી એપ્રિલ ૨૦૦૪ના રોજ પુરશિસ દાખલ કરીને પાછી ખેંચી લેવામાં આવી હતી.તે એમ

કહીને પાછી ખેંચી લેવામાં આવી હતી કે તે તેના ભાગની જવાબદારીઓ નિભાવવા તૈયાર અને તૈયાર છે.

૨.૩ એવું પણ જણાય છે કે પ્રતિવાદી નંબર ૧ દીવાની કાયદા હેઠળ ભરણપોષણ માટે દર મહિને ૨૩૦૦ રૂપિયા અને ફોજદારી કાર્યવાહી સંહિતાની કલમ ૧૨૫ હેઠળ દર મહિને ૫૦૦ રૂપિયા મેળવતો હતો.

૨.૪ પ્રતિવાદી નંબર ૧ એ હિંદુ ભરણપોષણ અને દત્તક અધિનિયમ હેઠળ મહેસાણાના સિવિલ જજ (એસ. ડી.) સમક્ષ વિશેષ સિવિલ દાવો નંબર ૪૦૨/૨૦૦૦ પણ દાખલ કર્યો હતો અને ઉપરોક્ત અધિનિયમની કલમ ૧૮ હેઠળ ભરણપોષણ માટે પ્રાર્થના કરી હતી. સંબંધિત અદાલતે ભરણપોષણ માટે દર મહિને ૭૦૦ રૂપિયા આપવાનો આદેશ આપ્યો હતો. અરજદાર દ્વારા સંબંધિત અદાલતના ધ્યાનમાં લાવવામાં આવ્યું હતું કે પ્રતિવાદી નંબર ૧ એ ન્યાયિક અલગતાની માંગ કરતી હિંદુ મેરેજ પિટિશનની સ્થાપના કરી હતી અને સીઆરપીસીની કલમ ૧૨૫ તેમજ હિંદુ ભરણપોષણ અને દત્તક અધિનિયમ હેઠળ ભરણપોષણ માટેની અરજીને પણ પ્રાધાન્ય આપ્યું હતું. આવા સંજોગોમાં પ્રતિવાદી નંબર ૧એ સ્પેશિયલ સિવિલ સ્યુટ નંબર ૪૦૨/૨૦૦૦ બિનશરતી પાછો ખેંચી લીધો હતો.

૨.૫ પ્રવર્તમાન સંજોગોમાં, અરજદારે લગ્નના વિસર્જન માટે નંબર ૧૧૩/૨૦૦૧ ધરાવતી હિંદુ મેરેજ પિટિશન દાખલ કરી હતી.હિંદુ મેરેજ પિટિશન નંબર ૧૧૩/૨૦૦૧ અહીં અરજદાર દ્વારા હિંદુ મેરેજ એક્ટની કલમ ૧૩ હેઠળ નોંધપાત્ર રીતે ત્યાગના આધારે દાખલ કરવામાં આવ્યો હતો.અહીં અરજદાર દ્વારા દાખલ કરવામાં આવેલી ઉપરોક્ત અરજીને ૭મા એડિશનલ સિનિયર સિવિલ જજ, મહેસાણાના ૨૯મી એપ્રિલ ૨૦૦૬ના ચુકાદા અને હુકમનામા દ્વારા મંજૂરી આપવામાં આવી હતી.પ્રતિવાદી નંબર ૧ એ અપીલ કોર્ટ સમક્ષ નિયમિત સિવિલ અપીલ નંબર ૩૭/૨૦૦૬ દાખલ કરીને ચુકાદા અને હુકમને પડકાર્યો હતો.પહેલી અપીલ પણ ફગાવી દેવામાં આવી હતી.ત્યારબાદ પ્રતિવાદી નંબર ૧એ નંબર ૧૬૬/૨૦૦૭ હોવાથી આ અદાલત સમક્ષ બીજી અપીલને પ્રાધાન્ય આપ્યું હતું.આ અદાલતે ૧૮મી ફેબ્રુઆરી, ૨૦૦૮ના ચુકાદા અને આદેશ દ્વારા બીજી અપીલ ફગાવી દીધી હતી.

૨.૬ રેકૉર્ડ પરની સામગ્રી પરથી એવું પણ જણાય છે કે ભરણપોષણના સંબંધમાં ફોજદારી પરચુરણ અરજીઓના સમૂહનો નિકાલ આ અદાલતની સંકલન ખંડપીઠે ૨૪મી ફેબ્રુઆરી, ૨૦૧૦ના રોજ એક સામાન્ય આદેશ દ્વારા નીચેની શરતોમાં કર્યો હતો:

“મારા મતે, જો પતિને પત્ની દ્વારા દાખલ કરાયેલી ફોજદારી પુનરાવર્તન અરજીની તારીખ સુધી અને ત્યારબાદ દર મહિને ૭૦૦૦ રૂપિયાના દરે મેજિસ્ટ્રેટ દ્વારા નક્કી કરાયેલ ભરણપોષણ ચૂકવવાનો નિર્દેશ આપવામાં આવે તો ન્યાયનું વ્યાજ પૂરું થશે.

આ સંજોગોમાં, તમામ કાર્યવાહીનો નિકાલ નીચેની શરતોમાં કરવામાં આવે છે.

૧. ભરણપોષણના આદેશને રદ કરવા માટેની તેમની અરજીને નકારી કાઢવાના વિદ્વાન મેજિસ્ટ્રેટના આદેશ સામે પતિ દ્વારા દાખલ કરાયેલ ક્રિમિનલ રિવિઝન એપિલિકેશન નંબર ૧૨૦/૦૯ રદ કરવામાં આવે છે.જો કે, એ સ્પષ્ટ કરવામાં આવે છે કે કોઈ પણ સમયગાળા દરમિયાન જો પત્નીને દીવાની અદાલતમાંથી કોઈ વચગાળાનું કે કાયમી ખોરાકી મળતું હોય, તો આવી રકમ આ આદેશ દ્વારા નિર્ધારિત ભરણપોષણના તેના હકમાં સમાયોજિત કરવામાં આવશે.નિયમ નાબૂદ કરવામાં આવે છે.

૨. પતિ દ્વારા દાખલ કરાયેલ ક્રિમિનલ રિવિઝન એપિલિકેશન નંબર ૫૧૬/૨૦૦૮ પણ બરતરફ કરવામાં આવે છે, જેમાં પત્નીની

અરજીની તારીખથી ૫૦૦૦ રૂપિયાના દરે ચૂકવણી કરવાના સુધારેલા ભરણપોષણને નક્કી કરતા વિદ્વાન મેજિસ્ટ્રેટ દ્વારા પસાર કરાયેલા આદેશને પડકારવામાં આવે છે.

૩. ભરણપોષણમાં વધુ પુનરાવર્તનની માંગ કરતી પત્ની દ્વારા દાખલ કરાયેલ ફોજદારી પુનરાવર્તન અરજી નંબર ૧૧૭/૨૦૦૯ ને આંશિક રીતે મંજૂરી છે. પત્નીએ આવા પુનરાવર્તન માટેની અરજીની તારીખથી વર્તમાન ફોજદારી પુનરાવર્તન અરજી એટલે કે ૨૬/૨/૨૦૦૯ દાખલ કરવા સુધી વિદ્વાન મેજિસ્ટ્રેટ દ્વારા નિર્ધારિત ૫૦૦૦ રૂપિયા પ્રાપ્ત કરવા પડશે. ત્યારબાદ, તેણીને તેના પતિ પાસેથી દર મહિને ૭૦૦૦ રૂપિયાની ભરણપોષણની રકમ મળશે.

૪. ઉપરોક્ત આદેશોને ધ્યાનમાં રાખીને, ક્રિમિનલ પરચુરણ અરજી નંબર ૧૦૪૬૯/૨૦૦૯ ટકી શકતો નથી અને તે મુજબ તેનો નિકાલ કરવામાં આવે છે.

પતિ ૧લી માર્ચ, ૨૦૧૦થી શરૂ થતા સમાન માસિક હપ્તામાં ૩૦મી જૂન, ૨૦૧૦ સુધીમાં આ આદેશ મુજબની તમામ બાકી રકમ ચૂકવે તેવી શરત પર કોઈ બળજબરીપૂર્વકની વસૂલાત કરવામાં આવશે નહીં.”

૨.૭ એવું લાગે છે કે ઉપરોક્ત આદેશ સુપ્રીમ કોર્ટમાં સ્પેશિયલ લીવ ટુ અપીલ્સ (ક્રિમિનલ) નંબર ૨૯૭૦-૨૯૭૩/૨૦૧૦ દાખલ કરીને કરવામાં આવ્યો હતો.૨૩મી જુલાઈ, ૨૦૧૦ના રોજ આપેલા આદેશમાં તમામ વિશેષ રજા અરજીઓ નીચેની શરતોમાં રદ કરવામાં આવી હતી:

“પક્ષકારો માટે વિદ્વાન સલાહ સાંભળી.

વિશેષ રજા અરજીઓ રદ કરવામાં આવે છે.

જો કે, અરજદારને બાકી રકમ ચૂકવવા માટે ત્રણ મહિનાનો સમય આપવામાં આવે છે.

કાયદાનો પ્રશ્ન ખુલ્લો મૂકવામાં આવે છે.”

૨.૮ એવું લાગે છે કે અહીં અરજદારે વિદ્વત ચીફ જ્યુડિશિયલ મેજિસ્ટ્રેટ, મહેસાણાની અદાલતમાં સીઆરપીસીની કલમ ૧૨૫ (જ) સાથે વાંચીને સીઆરપીસીની કલમ ૧૨૭ (૨) હેઠળ ક્રિમિનલ વિવિધ અરજી નંબર ૭૯૪/૨૦૦૯ તરીકે અરજી દાખલ કરી હતી અને વિનંતી કરી હતી કે

ભરણપોષણનો આદેશ રદ કરવામાં આવે, કારણ કે અરજદાર ત્યાગના આધારે છૂટાછેડાનો હુકમ મેળવવામાં સક્ષમ છે.આ અરજીને ૨૯મી નવેમ્બર, ૨૦૧૦ના આદેશ અનુસાર ત્રીજા એડિશનલ સિવિલ જજ અને જે. એમ. એફ. સી., મેહસાણા દ્વારા નકારી કાઢવામાં આવી હતી.

૨.૯ અસંતુષ્ટ હોવાને કારણે, અહીં અરજદારે મેહસાણાની સેશન્સ કોર્ટમાં ક્રિમિનલ રિવિઝન એપ્લિકેશન નંબર ૧૫૮/૨૦૧૦ પસંદ કર્યો હતો.રીવિઝનલ કોર્ટે ૨૫મી જૂન ૨૦૧૬ના ચુકાદા અને આદેશ દ્વારા રીવિઝનલ અરજીને ફગાવી દીધી હતી.

૩. નીચેની અદાલતો દ્વારા પસાર કરાયેલા બે આદેશોથી અસંતુષ્ટ હોવાને કારણે, અરજદાર ભારતના બંધારણની કલમ ૨૨૭ હેઠળ આ અદાલતના નિરીક્ષણ અધિકારક્ષેત્રનો ઉપયોગ કરીને આ અરજી સાથે આવ્યો છે.

૪. રેકૉર્ડ પરની સામગ્રીમાંથી જે ચિત્ર બહાર આવ્યું છે તે એ છે કે અરજદારે આ આધાર પર છૂટાછેડાના હુકમનામા માટે હિન્દુ મેરેજ પિટિશન દાખલ કરી હતી કે તેની પત્ની એટલે કે પ્રતિવાદી નંબર ૧એ તેને કોઈ યોગ્ય કારણોસર છોડી દીધો હતો, અને તેથી, વૈવાહિક જવાબદારીઓના તેના ભાગને નિભાવવામાં નિષ્ફળ રહી હતી.લગ્નના વિસર્જનના હુકમને આ અદાલત સુધી સમર્થન મળ્યું

હતું.અરજદારનું કહેવું છે કે હવે તેને તેની ભૂતપૂર્વ પત્નીને દર મહિને ૭૫૦૦ રૂપિયાની ભરણપોષણની ચૂકવણી કરવાની તેની જવાબદારીમાંથી મુક્ત થવું જોઈએ.

૫. અરજદાર વતી હાજર રહેલા વિદ્વાન વરિષ્ઠ વકીલ શ્રી એસ. આઈ. નાણાવટીએ રજૂઆત કરી હતી કે પ્રતિવાદી-પત્ની એ હકીકતને ધ્યાનમાં રાખીને ભરણપોષણ માટે હકદાર નથી કે તેણીએ પોતાનું વૈવાહિક ઘર છોડી દીધું હતું અને તેને ધ્યાનમાં રાખીને, સક્ષમ અદાલત દ્વારા છૂટાછેડાનો હુકમનામું મંજૂર કરવામાં આવ્યું હતું.

૬. એવી રજૂઆત કરવામાં આવે છે કે સી. આર. પી. સી., ૧૯૭૩ની કલમ ૧૨૫ (૪) એ સી. આર. પી. સી. ની કલમ ૧૨૫ (૧) નો અપવાદ છે જેમાં પત્ની તેના ભરણપોષણ માટે ભથ્થું મેળવવાનો હકદાર નથી.આ જોગવાઈ સીઆરપીસીની કલમ ૧૨૫ (૧) ના સ્પષ્ટીકરણ (બી) મુજબ પત્ની અને છૂટાછેડા લીધેલી પત્ની બંનેને લાગુ પડે છે. તેથી, નીચેના સંજોગોમાં, પત્ની ભરણપોષણનો દાવો કરવા માટે હકદાર નથી:

((i) તે વ્યભિચારિત જીવન રહે છે, અથવા

((૨) કોઈ પણ પર્યાપ્ત કારણ વગર તેણી તેના પતિ સાથે રહેવાનો ઈનકાર કરે છે; અથવા

(૩) જો તેઓ પરસ્પર સંમતિથી અલગ રહે છે.

પ્રતિવાદી-પત્નીએ કોઈ પણ પર્યાપ્ત કારણ વગર પોતાનું વૈવાહિક ઘર છોડી દીધું હોવાથી, તેણી ભરણપોષણનો દાવો કરવા માટે હકદાર નથી.

૭. એવી રજૂઆત કરવામાં આવે છે કે જો પ્રતિવાદી-પત્ની વ્યભિચાર જીવન જીવે છે, તો તે ભરણપોષણ ભથ્થું મેળવવા માટે હકદાર નથી અને વિધાનસભાએ સીઆરપીસીની કલમ ૧૨૫ (જ) માં અપાત્રતા માટેની તમામ ઘટનાઓ માટે "અથવા" જોડાણનો ઉપયોગ કર્યો છે. જો પ્રતિવાદી-પત્ની કોઈ પણ પર્યાપ્ત કારણ વગર તેના પતિને છોડી દે છે, તો પછી ભરણપોષણની ગેરલાયકાત ઉપરોક્ત કલમને પણ સમાન બળ સાથે લાગુ થશે.

૮. એવી રજૂઆત કરવામાં આવે છે કે (૨૦૦૦) ૩ એસ. સી. સી. ૧૮૦ માં નોંધાયેલા રોહતાશ સિંહ વિરુદ્ધ શ્રીમતી રામેંદ્રી અને અન્યોના કેસમાં સુપ્રીમ કોર્ટના નિર્ણયમાં, માનનીય ન્યાયમૂર્તિશ્રીઓનું ધ્યાન ઉપરોક્ત જોગવાઈ તરફ દોરવામાં આવ્યું ન હતું.

૯. સર્વોચ્ચ અદાલતે મનોજ કુમાર વિરુદ્ધ ચંપાદેવી [એસ. એલ. પી. (ક્રિમિનલ) નંબર ૧૦૧૩૭/૨૦૧૫] માં ચુકાદો આપતી વખતે, જેમાં માનનીય અદાલતે રોહતાશ સિંહના કેસ (ઉપરોક્ત) પર આધાર રાખ્યો હતો, ફરી એકવાર ઉપર ઉલ્લેખિત સંબંધિત જોગવાઈઓની અવગણના કરી હતી. આથી, રોહતાસ સિંહના કેસમાં કાયદાનું કહેવત, કે છૂટાછેડાના આધારે પતિની તરફેણમાં છૂટાછેડા આપ્યા પછી પણ, પત્ની હજુ પણ ભરણપોષણ ભથ્થાના હકદાર છે, જેની મનોજ કુમારના કેસમાં વધુ પુષ્ટિ કરવામાં આવી છે, તે વર્તમાન કેસની હકીકતોને લાગુ પડતી નથી.

૧૦. વિદ્વાન પરિષ્ઠ વકીલ શ્રી નાણાવટીએ તેમની રજૂઆતોના સમર્થનમાં નીચેના નિર્ણયો પર આધાર રાખ્યો છે:

(૧) શરદચંદ્ર ચંદ્રશેખર સતભાઈ વિરુદ્ધ ઈન્દુબાઈ શરદ સતભાઈના કેસમાં બોમ્બે હાઈકોર્ટનો નિર્ણય [ફોજદારી અરજી નંબર ૩૨૩૭/૧૯૭૬ ૨૫મી ઓગસ્ટ ૧૯૭૭ના રોજ નક્કી કરવામાં આવ્યો હતો].

(૨) શ્રીમતી ગીતા વિરુદ્ધ સુશ્રી ગીતાના કેસમાં બોમ્બે હાઈકોર્ટનો નિર્ણય [ક્રિમિનલ એપિલિકેશન નંબર ૬૬૩/૨૦૦૮ અને સંલગ્ન બાબતો ૨૦મી જાન્યુઆરી, ૨૦૦૯ના રોજ નક્કી કરવામાં આવી હતી]

(૩) ભગવાન રાવજી ડેલ વિરુદ્ધ સુષમા ઉર્ફે નંદા ભગવાન ડેલના કેસમાં બોમ્બે હાઈકોર્ટનો નિર્ણય [૧૯૯૯ (૫) બોમ સી. આર. ૮૫૧]

૧૧. ઉપર ઉલ્લેખિત આવા સંજોગોમાં, શ્રી નાણાવટી પ્રાર્થના કરે છે કે આ અરજીમાં યોગ્યતા હોવાથી, તેને મંજૂરી આપવામાં આવે અને વિવાદિત આદેશો રદ કરવામાં આવે અને તે વધુ જાહેર કરવામાં આવે કે અરજદાર તેની ભૂતપૂર્વ પત્ની એટલે કે પ્રતિવાદી નંબર ૧ ને ભરણપોષણ ચૂકવવા માટે જવાબદાર નથી.

૧૨. બીજી તરફ, પ્રતિવાદી નંબર ૧ વતી હાજર રહેલા વિદ્વાન વકીલ શ્રી અર્પિત પી. જાની દ્વારા આ અરજીનો ઉગ્ર વિરોધ કરવામાં આવ્યો છે. શ્રી જાનીએ રજૂઆત કરી હતી કે જે પત્ની વિરુદ્ધ પતિ છોડવાના કારણે છૂટાછેડાનો હુકમનામું પસાર કરવામાં આવ્યું છે તે સી. આર. પી. સી. ની કલમ ૧૨૫ હેઠળ ભરણપોષણ ભથ્થાનો દાવો કરી શકે છે, અને પત્ની દ્વારા છૂટાછેડાની અરજીને સમર્થનમાં અસરકારક અરજી તરીકે ગણી શકાય નહીં. શ્રી જાનીના જણાવ્યા અનુસાર, રોહતાશ સિંહ વિરુદ્ધ શ્રીમતી રામેંદ્રી [૨૦૦૦ ક્રિ. એલ. જે. ૧૪૯૮] ના કેસમાં સુપ્રીમ કોર્ટના નિર્ણયને ધ્યાનમાં રાખીને આ મુદ્દો હવે એકીકૃત નથી રહ્યો. શ્રી જાનીએ ૬ એપ્રિલ, ૨૦૧૭ના રોજ મનોજ વિરુદ્ધ ચંપા દેવી [અપીલ

કરવા માટે વિશેષ રજા (ફોજદારી) નંબર ૧૦૧૩૭/૨૦૧૫] ના કેસમાં સુપ્રીમ કોર્ટ દ્વારા તાજેતરમાં પસાર કરાયેલા એક આદેશ તરફ મારું ધ્યાન દોર્યું હતું, જેમાં સુપ્રીમ કોર્ટે રોહતાશ સિંહ (સુપ્રા) ના કેસમાં ચુકાદા પર આધાર રાખીને એવો મત વ્યક્ત કર્યો હતો કે પતિ તેની ભૂતપૂર્વ પત્નીને ભરણપોષણ ચૂકવવા માટે જવાબદાર છે, જોકે છૂટાછેડાનો હુકમ પતિની વિનંતી પર પસાર કરવામાં આવ્યો હોઈ શકે છે.

૧૩. શ્રી જાનીના જણાવ્યા અનુસાર, નીચેની અદાલતો દ્વારા વિવાદિત આદેશો પસાર કરવામાં કાયદાની કોઈ ભૂલ થઈ હોવાનું ન કહી શકાય. ભારતના બંધારણની કલમ ૨૨૭ હેઠળ આ અદાલતના સુપરવાઈઝરી અધિકારક્ષેત્રના ઉપયોગમાં કોઈ દખલગીરીની જરૂર નથી. શ્રી જાનીએ તેમની રજૂઆતના સમર્થનમાં નીચેના નિર્ણયો પર આધાર રાખ્યો હતો:

(૧) શ્રીમતી રોહિણી કુમારી વિરુદ્ધ નરેન્દ્ર સિંહ [(૧૯૭૨) ૧ એસ. સી. સી ૧]

(૨) બાઈ તાહિરા વિરુદ્ધ અલી હુસૈન ફિદાલી ચોથિયા અને અન્ય [(૧૯૭૯) ૨ એસ. સી. સી. ૩૧૬]

(૩) સુકુમ ધીબર વિરુદ્ધ શ્રીમતી અંજલિ દાસી [(૧૯૮૨) એસ. સી. સી. ઓનલાઈન (કેલ) ૧૯૩]

(૪) વનમાલા (શ્રીમતી) વિરુદ્ધ એચ. એમ. રંગનાથ ભટ્ટ [ક્રિમિનલ અપીલ નંબર ૮૩૬/૧૯૯૫ (એસએલપી (ક્રિ.) નંબર ૪૨૩૩/૧૯૯૧ માંથી ઉદભવે છે)

(૫) સુગંધાબાઈ વિરુદ્ધ વસંત [૧૯૯૨ એમ. એચ. એલ. જે ૪૨૭]

(૬) રજતી વિરુદ્ધ સી ગણેશન [(૧૯૯૯) ૬ એસ. સી. સી. ૩૨૬]

(૭) રોહતાહ સિંહ વિરુદ્ધ રામેંદ્રી અને અન્ય [(૨૦૦૦) ૩ એસ. સી. સી. ૧૮૦]

(૮) સેગો બાઈ વિરુદ્ધ ચુઈરુ બજરંગી [(૨૦૧૦) ૧૩ એસ. સી. સી. ૭૬૨]

(૯) ચેતનકુમાર નાઈક વિરુદ્ધ ગીતાબેન નાઈક [એ. આઈ. આર. ૨૦૧૨ ગુજ ૬૮]

(૧૦) શામિન બાનો વિરુદ્ધ અસરક્ર ખાન [(૨૦૧૪) ૧૨ એસ. સી. સી. ૬૩૬]

૧૪. ઉપર ઉલ્લેખિત આવા સંજોગોમાં, શ્રી જાની પ્રાર્થના કરે છે કે આ અરજીમાં કોઈ યોગ્યતા ન હોવાથી તેને નકારી કાઢવામાં આવે.

૧૫. રાજ્ય વતી હાજર રહેલા વિદ્વત એડિશનલ પબ્લિક પ્રોસિક્યુટર સુશ્રી નિશા ઠાકુરે રજૂઆત કરી હતી કે જ્યાં સુધી તેણી વ્યભિચાર જીવન જીવી રહી નથી ત્યાં સુધી તેની ભૂતપૂર્વ પત્નીને પણ ભરણપોષણ ચૂકવવાની પતિની જવાબદારીનો મુદ્દો સારી રીતે ઉકેલાઈ ગયો છે. વિદ્વાન એપીપી સુશ્રી ઠાકુરે પ્રતિવાદી નંબર ૧ વતી હાજર રહેલા વિદ્વાન વકીલ શ્રી જાની દ્વારા પ્રચાર કરવામાં આવેલી રજૂઆતોને અપનાવી છે

૧૬. પક્ષકારો વતી હાજર રહેલા વિદ્વાન સલાહકારને સાંભળ્યા પછી અને રેકૉર્ડ પરની સામગ્રીને ધ્યાનમાં લીધા પછી, નીચેના પ્રશ્નો મારા વિચારણા માટે આવે છે:

((i) શું છૂટાછેડા લીધેલી પત્ની ફોજદારી કાર્યવાહી સંહિતા, ૧૯૭૩ની કલમ ૧૨૫ હેઠળ ભરણપોષણનો દાવો કરવા માટે હકદાર છે, એ હકીકત હોવા છતાં કે પતિની વિનંતી પર સક્ષમ અદાલત દ્વારા છૂટાછેડાનો હુકમનામું પસાર કરવામાં આવ્યું હતું, કારણ કે પત્નીએ કોઈ વાજબી કારણ વગર પતિને છોડી દીધો હતો?

((૨) વિખેરાયેલા લગ્નજીવનમાં મુશ્કેલીમાં મુકાયેલી સ્ત્રીની તરફેણમાં કાનૂની કરુણા અને કાયદાકીય ચિંતા અને મહિલા વિરુદ્ધ વ્યભિચારને અટકાવવાની ચિંતા શું અદાલતને વિખેરાયેલા લગ્નજીવનમાં આવી સ્ત્રીને સીઆરપીસીની કલમ ૧૨૫ના સ્પષ્ટીકરણ (બી) માં માન્યતા પ્રાપ્ત પત્નીની વ્યાખ્યાની વ્યાપક મર્યાદામાં લાવવા માટે સમજાવી શકે છે?

(૩) શું સી. આર. પી. સી. ની કલમ ૧૨૫ (જ) માં "પત્ની" શબ્દમાં છૂટાછેડા લીધેલી પત્નીનો સમાવેશ થાય છે?

(૪) શું સમાજમાં બદલાતા ધોરણો પછીના કાયદાકીય સાધનો દ્વારા પુરાવા મળે છે જે અદાલતોને સમાજમાં સ્થાપિત વિભાવનાઓને વિસ્તૃત કરવા માટે સમજાવી શકે છે?

૧૭. ક્રિમિનલ પ્રોસિજર કોડ, ૧૯૭૩ (એક્ટ ૧/૧૯૭૪) ની કલમ ૧૨૫, જે સારમાં શિક્ષાત્મક નથી પરંતુ ઉપચારાત્મકને બદલે નિવારક છે, તે ત્યજ દેવાયેલી પત્નીઓ, લાચાર અને ત્યજ દેવાયેલા બાળકો અને નિરાધાર માતા-પિતાને સક્ષમ બનાવવાના હેતુથી ઘડવામાં આવી છે, જેથી ખૂબ જરૂરી રાહત મળી શકે, જેથી વ્યભિચાર અટકાવી શકાય. જ્યાં સુધી પત્નીઓની વાત છે, આ વિભાગની યોજના સ્વ-સમાવિષ્ટ છે અને બે પ્રાથમિક વિભાવનાઓ પર આધારિત છે, એટલે કે, (૧) પતિએ તેની પત્નીનું ભરણપોષણ કરવું જોઈએ, અને (૨) પત્ની સદ્ગુણી હોવી જોઈએ અને તેના પતિ સાથે રહેવી જોઈએ. આ વિભાગનો ઉપયોગ પત્ની દ્વારા કરવામાં આવતો નથી, જેમના વૈવાહિક સંબંધ નિર્વાહમાં છે, ઉપેક્ષા અથવા ભરણપોષણનો ઈનકાર સિવાયના અન્ય આધારો પર ભરણપોષણનો દાવો કરવા માટે. કલમ ૧૨૫ની પેટા-કલમ (૪) હેઠળ વિચાર્યા મુજબ, પાયાના અસ્તિત્વ અને અધિકારક્ષેત્રના ઉપયોગ માટેની શરતો હોવા છતાં, જે સંજોગો પત્નીને ભરણપોષણ માટેનો આદેશ મેળવવા માટે અયોગ્ય બનાવે છે, તે છે (૧) તેણી વ્યભિચારિત જીવન જીવે છે, (૨) તેણીએ પૂરતા કારણ વગર તેના પતિ સાથે રહેવાનો ઈનકાર કર્યો છે, અને (૩) હકીકત એ છે કે પતિ અને પત્ની પરસ્પર સંમતિથી અલગ રહે છે. ઉપર ઉલ્લેખિત કોઈપણ એક સંજોગોના પુરાવા પર કલમ ૧૨૫ની પેટા-કલમ (૫) અનુસાર પત્નીની તરફેણમાં ભરણપોષણ આપવાનો આદેશ પસાર થયા પછી, મેજિસ્ટ્રેટ તેની તરફેણમાં પસાર કરેલા આદેશને રદ કરશે. આમ, જે પત્નીનો વૈવાહિક સંબંધ

બંધાયો નથી, તેનો પતિ પાસેથી ભરણપોષણનો દાવો કરવાનો અધિકાર એ શરતને આધીન છે કે તે પોતાની સંભાળ રાખવામાં અસમર્થ છે અને પેટા-કલમો (૪) અને (૫) હેઠળ ગણાયેલી શરતોને પણ આધીન છે. એ નોંધવું જોઈએ કે નવી ફોજદારી કાર્યવાહી સંહિતાની કલમ ૧૨૫ની પેટા-કલમ (૧) નું સ્પષ્ટીકરણ (બી), ભરણપોષણનો દાવો કરવાના અધિકારના સંદર્ભમાં જણાવે છે કે 'પત્ની' શબ્દનો સમાવેશ એવી સ્ત્રી સાથે થાય છે કે જેણે તેના પતિ દ્વારા છૂટાછેડા લીધા હોય અથવા છૂટાછેડા લીધા હોય અને તેણે ફરીથી લગ્ન કર્યા ન હોય. જૂની સંહિતામાં આવું કોઈ સ્પષ્ટીકરણ નહોતું. આ સમજૂતીની રજૂઆતની અસર એ છે કે એક સ્ત્રી કે જેણે તેના પતિથી છૂટાછેડા લીધા છે અથવા તેની પાસેથી છૂટાછેડા લીધા છે, તે પણ તે પુનર્લગ્ન થાય ત્યાં સુધી તેની પાસેથી ભરણપોષણનો હકદાર છે, જો કે તે આવા સમય સુધી વ્યભિચારમાં રહેતી નથી. અલબત્ત, પેટા-કલમો (૪) અને (૫) હેઠળ ગણાયેલી અન્ય શરતો આવી છૂટાછેડા લીધેલી સ્ત્રીને લાગુ પડતી નથી.

૧૮. ૧૯૭૩ની સંહિતાની કલમ ૧૨૫એ સંબંધિત કલમ ૪૮૮માં પરિકલ્પિત ભરણપોષણની યોજનામાં અમુક અંશે ફેરફાર કર્યો છે. ૨૬ કરાયેલી સંહિતા હેઠળ તે ફક્ત 'પત્ની' છે કારણ કે આ શબ્દ સામાન્ય રીતે હયાત લગ્નમાં સ્ત્રી જીવનસાથી તરીકે સમજાય છે જે પતિ પાસેથી ભરણપોષણ મેળવી શકે છે. પરંતુ નવી સંહિતાની કલમ ૧૨૫ (૧) એવી વ્યક્તિને ફરજ પાડે છે કે જે તેની પત્ની

અને છૂટાછેડા લીધેલી સ્ત્રીને જાળવી રાખવાનો ઇનકાર કરે છે અથવા તેની અવગણના કરે છે, જો તે પોતાનું ભરણપોષણ કરવામાં અસમર્થ હોય તો તેને જાળવી રાખે.આવી જવાબદારી તે ફરીથી લગ્ન કરે ત્યાં સુધી રહે છે.આવી સ્ત્રીના કિસ્સામાં પત્ની શબ્દનો અવકાશ વિસ્તૃત કરવામાં આવ્યો છે અને આ કલમ ૧૨૫ (૧) ના સમજૂતી (બી) દ્વારા છે.તે પેટા વિભાગનું સ્પષ્ટીકરણ (બી) આ રીતે વાંચે છે:

"સ્પષ્ટીકરણ-- આ પ્રકરણના હેતુઓ માટે,--

(અ).....

(બી) "પત્ની" માં એવી સ્ત્રીનો સમાવેશ થાય છે કે જેણે તેના પતિ દ્વારા છૂટાછેડા લીધા છે, છૂટાછેડા લીધા છે અથવા છૂટાછેડા લીધા છે અને પુનર્લગ્ન થયા નથી.

૧૯. સમજૂતીની અસર સ્પષ્ટ રીતે સંહિતાના પ્રકરણ IXમાં પત્ની શબ્દને સામાન્ય રીતે સમજી શકાય તેવી પત્ની તરીકે જ નહીં, પણ છૂટાછેડા લીધેલી પણ પુનર્લગ્ન ન થયેલી સ્ત્રી તરીકે પણ વાંચે છે.એ નોંધવું જોઈએ કે કલમ ૧૨૫ (૧) 'વ્યક્તિ' ની જવાબદારી સાથે સંબંધિત છે, પતિની કે પિતાની કે પુત્રની નહીં.સમજૂતીનો અવકાશ છૂટાછેડા લીધેલી સ્ત્રી અને ભૂતપૂર્વ પતિ વચ્ચે ન્યાયિક સંબંધ ઊભો કરવાનો નથી.સમજૂતીના કારણે છૂટાછેડા લીધેલી મહિલા

અથવા તેના ભૂતપૂર્વ પતિ પર સંહિતાના અવકાશની બહાર કોઈ નવી જવાબદારી લાદવાની માંગ કરવામાં આવી નથી.સ્પષ્ટીકરણનો ઉદ્દેશ માત્ર આવી છૂટાછેડા લીધેલી સ્ત્રીને તેના પુનર્લગ્ન ન થાય ત્યાં સુધી તેના ભૂતપૂર્વ પતિ પાસેથી ભરણપોષણનો દાવો કરવા સક્ષમ બનાવવાનો છે.સંહિતાની કલમ ૧૨૫ની જોગવાઈનો ઉદ્દેશ્ય એ છે કે કોઈ વ્યક્તિ તેની પત્ની, બાળકો, માતાપિતા અને તેની છૂટાછેડા લીધેલી પત્ની કે જેણે અમુક સંજોગોમાં પુનર્લગ્ન કર્યા નથી, તેને જાળવવા માટે ઓછામાં ઓછી જવાબદારીની જોગવાઈ કરવી.તેના કેટલાક આશ્રિતોના સંબંધમાં દીવાની કાયદા હેઠળ સમાન જવાબદારી હોઈ શકે છે, પરંતુ નાગરિક કાર્યવાહીમાં ભરણપોષણ આપવામાં સંહિતાની કલમ ૧૨૫ હેઠળ અરજીની બાબતમાં ઊભી થતી બાબતો સિવાય અન્ય વિચારણાઓ ઊભી થઈ શકે છે.આવી કાર્યવાહીમાં ભરણપોષણનું પ્રમાણ પણ અલગ હોઈ શકે છે.કલમ ૧૨૫ની જોગવાઈનો હેતુ ગેરવર્તન અટકાવવાના પગલા તરીકે છે અને પત્ની અથવા બાળકોને અથવા માતાપિતાને ભરણપોષણ આપવાની જવાબદારી પતિ અથવા પુત્રના પિતા પર મૂકવામાં આવે છે.સંસદે તેના વિવેકબુદ્ધિથી, તેના પતિ દ્વારા છૂટાછેડા લીધેલી સ્ત્રી અને કલમ ૧૨૫ (૧) ના લાભો મેળવવા માટે હકદાર લોકોમાંની એક મહિલાનો સમાવેશ કરવો યોગ્ય માન્યો છે, આ લાભ તેના પુનર્લગ્ન સુધી ટકી રહે છે.એવું એટલા માટે નથી કારણ કે તેણીએ છૂટાછેડા લીધેલી પત્ની તરીકેના તેના દરજ્જાના આધારે કોઈ દાવો કર્યો છે.સંહિતાની કલમ ૧૨૫ (૧) દ્વારા તેને પૂરી પાડવામાં આવેલ ભરણપોષણ માટે તેણી તેના

ભૂતપૂર્વ પતિને કોઈ વળતર આપવા માટે કોઈ જવાબદારી હેઠળ નથી.આ સમજૂતી તેના પર કોઈ વૈવાહિક જવાબદારી લાદવામાં પરિણમતી નથી.સ્વાભાવિક રીતે લગ્નના વિસર્જન પર વૈવાહિક બંધન તૂટી જાય છે.આ પૃષ્ઠભૂમિમાં જ મારે કલમ ૧૨૫ (૪) ના અવકાશને ધ્યાનમાં લેવો પડશે અને તે સંદર્ભમાં હું કલમ ૧૨૫ની પેટા-કલમ (૫) નો પણ ઉલ્લેખ કરી શકું છું.આ પેટા વિભાગો નીચે મુજબ ચાલે છે:

"૧૨૫ (૧)

(૨)

(૩)

(૪) કોઈ પણ પત્ની આ કલમ હેઠળ તેના પતિ પાસેથી ભથ્થું મેળવવાનો હકદાર રહેશે નહીં જો તે વ્યભિચારિત જીવન જીવે છે, અથવા જો કોઈ પર્યાપ્ત કારણ વગર, તે તેના પતિ સાથે રહેવાનો ઇનકાર કરે છે, અથવા જો તેઓ પરસ્પર સંમતિથી અલગ રહે છે.

(૫) કોઈ પણ પત્ની કે જેની તરફેણમાં આ કલમ હેઠળ આદેશ આપવામાં આવ્યો છે તે વ્યભિચારિત જીવન જીવે છે, અથવા પર્યાપ્ત કારણ વગર તે તેના પતિ સાથે રહેવાનો ઇનકાર કરે છે, અથવા તેઓ પરસ્પર સંમતિથી અલગ રહે છે તેના પુરાવા પર, મેજિસ્ટ્રેટ આદેશને રદ કરશે.

૨૦. કલમ ૧૨૫ની પેટા-કલમ (૪) એવા કિસ્સાઓમાં જોગવાઈ કરે છે કે જ્યાં કલમ ૧૨૫ (૧) ની જોગવાઈઓ હોવા છતાં અમુક આધારો પર પત્નીને ભરણપોષણ આપવાનો ઈનકાર કરવામાં આવે.જ્યાં કલમ ૧૨૫ (૧) હેઠળ આદેશ પસાર કરવામાં આવ્યો હોય તે પછીના સંજોગોમાં પત્નીને આવી ભરણપોષણ મેળવવાનું ચાલુ રાખવા માટે અયોગ્ય ઠેરવી શકાય છે.તે સંજોગો કલમ ૧૨૫ (૪) હેઠળ વિચારેલા સંજોગો જેવા છે.કલમ ૧૨૫ (૫) માં આ પરિસ્થિતિને પહોંચી વળવા માટે જોગવાઈ કરવામાં આવી છે.જે સંજોગો પત્નીને ભરણપોષણ મેળવવા માટે અયોગ્ય ઠેરવી શકે છે (૧) વ્યભિચારિત જીવન જીવતી પત્ની (૨) પત્ની પૂરતા કારણો વિના, તેના પતિ સાથે રહેવાનો ઈનકાર કરે છે અને (૩) પતિ-પત્ની પરસ્પર સંમતિથી અલગ રહે છે.

૨૧. હવે હું આ પ્રશ્ન પર આવીશ કે શું મારે કલમ ૧૨૫ (૪) વાંચવી જોઈએ જે હયાત લગ્નમાં સ્ત્રી જીવનસાથી સિવાય અન્ય કોઈપણ વ્યક્તિને લાગુ પડે છે.એ વાત સારી છે કે આ સમજૂતી પ્રકરણ IX ના હેતુ માટે પત્ની શબ્દનો અવકાશ વિસ્તૃત કરે છે. પરંતુ તે, મેં અગાઉ સૂચવ્યું છે તેમ, છૂટાછેડા લીધેલી સ્ત્રી અને તેના ભૂતપૂર્વ પતિ વચ્ચે કોઈ ન્યાયિક સંબંધ ઊભો કરતું નથી.દેખીતી રીતે સ્પષ્ટીકરણનો ઉદ્દેશ સંબંધિત વિભાગોમાં યોગ્ય સ્થળોએ છૂટાછેડા લીધેલી પત્ની તેમજ પત્નીનો વારંવાર ઉલ્લેખ ટાળવાનો છે.સ્પષ્ટીકરણની કામગીરી ફક્ત

પ્રકરણ IX માં પત્ની શબ્દને વાંચવા માટે છે, જેમાં પત્ની તેમજ છૂટાછેડા લીધેલી સ્ત્રી કે જેણે પુનર્લગ્ન કર્યા નથી, તેનો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે, જો એમ હોય તો, સંદર્ભ અયોગ્ય રહેશે નહીં, જો કે છૂટાછેડા લીધેલી સ્ત્રીને સ્પષ્ટીકરણને કારણે પત્ની શબ્દ દ્વારા સમજી શકાય છે, જે વ્યક્તિ આવા છૂટાછેડા પહેલા તેનો પતિ હતો તે 'પતિ' શબ્દની અંદર સમાવવામાં આવશે નહીં.કલમ ૧૨૫ (૪) પત્નીના તેના પતિ પાસેથી ભથ્થું મેળવવાના અધિકારનો ઉલ્લેખ કરે છે.જો વ્યાખ્યામાં તે વ્યક્તિની સારવારની અસર ન હોય જે ખરેખર છે:પતિ તરીકે પતિ નહીં હોય, તો પછી પેટા-કલમ (૪) છૂટાછેડાવાળી મહિલાના કેસમાં લાગુ થશે નહીં.પેટા-કલમ (૪) માં અન્ય સંકેતો છે જે પેટા-કલમને છૂટાછેડા લીધેલી સ્ત્રીને લાગુ પડતી નથી.જે સ્ત્રીનું વૈવાહિક બંધન ટકી શકતું નથી તે વ્યભિચારિત જીવન માટે દોષિત ન હોઈ શકે.તે અવ્યવસ્થિત જીવન જીવી શકે છે.પરંતુ તે તેણીને વ્યભિચારિત જીવન માટે દોષિત ઠેરવશે નહીં, કારણ કે, વ્યભિચાર એ એક એવો શબ્દ છે જે લગ્નની સંસ્થા સામેના ગુનાને સૂચવે છે.'પત્ની' શબ્દની સર્વસમાવેશક વ્યાખ્યા છૂટાછેડા લીધેલી સ્ત્રીના વ્યભિચારિત જીવન જીવતી સ્ત્રી તરીકેના અનૈતિક જીવનને વાંચવા માટે પૂરતી નહીં હોય.છૂટાછેડા લીધેલી સ્ત્રીની તેના ભૂતપૂર્વ પતિ સાથે રહેવાની કોઈ જવાબદારી નથી.હકીકતમાં, આવી સ્ત્રી આવું કરે તેવી કોઈ અપેક્ષા રાખશે નહીં.જો તેણી તૈયાર હોય તો પણ તેના ભૂતપૂર્વ પતિ તેણીને ફરજ પાડવા તૈયાર ન પણ હોય.સંહિતાની જોગવાઈઓ તેના પર તેની છૂટાછેડા લીધેલી પત્નીને

તેની સાથે રહેવાની મંજૂરી આપવાની જવાબદારી મૂકવાનો ઈશાદો નથી અને નથી.કલમ ૧૨૫ની પેટા-કલમ (૪) ભરણપોષણનો ઈનકાર કરવા માટે પૂરતા કારણ વગર પતિ સાથે રહેવાનો ઈનકાર કરવાની કલ્પના કરે છે.આમાં પતિ સાથે રહેવાનો અધિકાર અને જવાબદારીનો સમાવેશ થાય છે.છૂટાછેડા લીધેલી સ્ત્રીના કિસ્સામાં આવો અધિકાર અને જવાબદારી ધારણ કરી શકાતી નથી અને ન તો સ્ત્રીને તેના ઘરમાં રાખવાની અગાઉના પતિની અનુરૂપ જવાબદારી ધારણ કરી શકાય છે.જો એમ હોય તો કલમ ૧૨૫ (૪) માં ધ્યાનમાં લેવાયેલા ભથ્થાને નકારવા માટે ઉપલબ્ધ એવો આધાર છૂટાછેડા લીધેલી મહિલાના કિસ્સામાં લાગુ પડતો નથી.આ જોગવાઈની બાબતમાં પણ એવું જ છે કે જો પતિ અને પત્ની પરસ્પર સંમતિથી અલગ રહે છે તો પત્ની ભથ્થું મેળવવાનો હકદાર રહેશે નહીં.છૂટાછેડા થયેલા લગ્નના પક્ષકારોના કિસ્સામાં પરસ્પર સંમતિનો કોઈ પ્રશ્ન ઊભો થશે નહીં.તે કલમ છૂટાછેડા લીધેલી સ્ત્રીના કિસ્સામાં પણ સ્પષ્ટ રીતે લાગુ પડતી નથી.તે સંમત છે કે જો હું કલમ ૧૨૫ (૪) માં પત્ની શબ્દનો અર્થ છૂટાછેડા લીધેલી મહિલાનો ઉલ્લેખ કરું છું, તો તે જ રચના કલમ ૧૨૫ (૫) ને પણ લાગુ થવી જોઈએ.તે વિસંગત પરિણામો આપશે.ધારો કે આ જ પેટા-કલમ છૂટાછેડા લીધેલી સ્ત્રીને લાગુ પડે છે જેણે ફરીથી લગ્ન કર્યા નથી.તેનો અર્થ એ થશે કે તે પેટા-કલમમાં આવી મહિલાના કિસ્સામાં ભરણપોષણ માટેના આદેશને રદ કરવાની જોગવાઈ કરવામાં આવી છે.પરંતુ તે બાબત સાથે સંબંધિત એક ચોક્કસ જોગવાઈ છે અને તે સંહિતાની કલમ ૧૨૭ (૩) છે.તે વિભાગ એવા

સંજોગો સાથે વ્યવહાર કરે છે કે જેના હેઠળ છૂટાછેડા લીધેલી મહિલા દ્વારા મેળવેલ ભરણપોષણ માટેનો આદેશ રદ કરી શકાય છે.તે પેટા કલમ સંકેત આપે છે કે કલમ ૧૨૫ (૫) ફક્ત હયાત લગ્ન હેઠળ સ્ત્રી જીવનસાથીના કેસને આવરી લે છે.જો એમ હોય તો કલમ ૧૨૫ (૪) ની બાબતમાં પણ એવું જ હોવું જોઈએ.મેં જે રીતે કલમ ૧૨૫ (૪) નો અર્થ કાઢ્યો છે તે ફક્ત કલમ ૧૨૫ની જોગવાઈઓના ઉદ્દેશ્યને પ્રોત્સાહન આપશે.નવી સંહિતામાં જે કેસ રદ કરાયેલી સંહિતા હેઠળ તેના કાર્યક્ષેત્રમાં ન હતા તેને સ્વીકારવાની વ્યક્તિની જવાબદારીનો વ્યાપ વધારવામાં આવ્યો છે.આ વિભાગના દાયરામાં વધારાની રીતે લાવવામાં આવેલી વ્યક્તિઓનો એક વર્ગ એ છે કે જે મહિલાઓ છૂટાછેડા લઈ ચૂકી છે.જો કલમની અન્ય શરતો લાગુ પડે તો વિધાનસભામાં ભૂતપૂર્વ પતિઓ તેમની ભરણપોષણ કરે તેવી અપેક્ષા રાખવામાં આવતી હતી, પરંતુ વિધાનસભા આ કારણોસર તેમની પાસેથી કોઈ વૈવાહિક જવાબદારી નિભાવવાની અથવા તેમના ભૂતપૂર્વ પતિઓ પ્રત્યેની પવિત્રતા અથવા વફાદારીની પ્રતિજ્ઞા રાખવાની અપેક્ષા રાખી શકતી ન હતી.તે ગેરવાજબી હશે અને ભરણપોષણ પૂરી પાડવાના ઉદ્દેશ્ય સાથે અસંબંધિત હશે.

૨૨. ઉપરોક્ત સંદર્ભમાં, રોહતાશ સિંહ (ઉપરોક્ત) ના કેસમાં સુપ્રીમ કોર્ટના નિર્ણયનો સંદર્ભ આપવા અને તેના પર આધાર રાખવા માટે મારા માટે આ યોગ્ય તબક્કો છે.રોહતાસ સિંહ (ઉપરોક્ત) માં, અરજદાર વતી મુખ્ય દલીલ

ઉઠાવવામાં આવી હતી કે પતિ દ્વારા છૂટાછેડાના આધારે હિન્દુ મેરેજ એક્ટની કલમ ૧૩ હેઠળ છૂટાછેડા માટેનો હુકમનામું પસાર કરવામાં આવ્યું હોવાથી, સીઆરપીસીની કલમ ૧૨૫ની પેટા-કલમ (જ) ને કારણે પ્રતિવાદીની તરફેણમાં ભરણપોષણ માટેનો આદેશ પસાર કરી શકાયો ન હોત. સુપ્રીમ કોર્ટે આવી દલીલને નકારી કાઢી હતી અને નીચે મુજબ ચુકાદો આપ્યો હતો:

“૫. કલમ ૧૨૫, સી. આર. પી. સી. ની પેટા-કલમ (જ) નીચે મુજબ જોગવાઈ કરે છે:—

“(જ) કોઈ પણ પત્ની આ કલમ હેઠળ તેના પતિ પાસેથી ભથ્થું મેળવવાનો હકદાર રહેશે નહીં જો તે વ્યભિચારિત જીવન જીવે છે, અથવા જો કોઈ પર્યાપ્ત કારણ વગર, તે તેના પતિ સાથે રહેવાનો ઇનકાર કરે છે, અથવા જો તેઓ પરસ્પર સંમતિથી અલગ રહે છે.

૬. આ જોગવાઈ હેઠળ, પત્ની તેના પતિ પાસેથી કોઈપણ ભરણપોષણ ભથ્થાનો હકદાર નથી જો તે વ્યભિચારિત જીવન જીવે છે અથવા જો તેણે કોઈ પર્યાપ્ત કારણ વગર તેના પતિ સાથે રહેવાનો ઇનકાર કર્યો હોય અથવા જો તેઓ પરસ્પર સંમતિથી

અલગ રહે છે.આમ, કલમ ૧૨૫, સી. આર. પી. સી. ની પેટા-કલમ (૪) દ્વારા ધ્યાનમાં લેવામાં આવેલા તમામ સંજોગો વૈવાહિક સંબંધોના અસ્તિત્વની ધારણા કરે છે.આ જોગવાઈ ત્યાં લાગુ થશે જ્યાં પક્ષો વચ્ચેના લગ્ન ટકી રહે અને જ્યાં તેનો અંત આવ્યો હોય ત્યાં નહીં.આ ત્રણ સંજોગોને વ્યક્તિગત રીતે જોતાં, એ નોંધવામાં આવશે કે પ્રથમ સંજોગો કે જેના કારણે પત્ની તેના પતિ પાસેથી ભરણપોષણ ભથ્થાનો દાવો કરવા માટે હકદાર નથી, તે એ છે કે તે વ્યભિચારિત જીવન જીવી રહી છે.હવે, વ્યભિચારિત જીવન એ બે વ્યક્તિઓનો જાતીય સંબંધ છે, જેમાંથી કોઈએ ત્રીજી વ્યક્તિ સાથે લગ્ન કર્યા છે.આ સ્પષ્ટપણે પતિ અને પત્ની વચ્ચેના લગ્નના નિર્વાહને ધારે છે અને જો લગ્નના નિર્વાહ દરમિયાન, પત્ની વ્યભિચારિત જીવન જીવે છે, તો તે ફોજદારી કાર્યવાહી સંહિતાની કલમ ૧૨૫ હેઠળ ભરણપોષણ ભથ્થાનો દાવો કરી શકતી નથી.

૭. બીજો આધાર કે જેના પર તેણી ભરણપોષણ ભથ્થાનો હકદાર નહીં હોય તે કોઈ પણ પર્યાપ્ત કારણ વગર તેણીએ તેના પતિ સાથે રહેવાનો ઇનકાર કરવાનો આધાર છે.આ પક્ષકારો વચ્ચેના વૈવાહિક સંબંધોના નિર્વાહની પણ ધારણા કરે છે.જો લગ્ન ટકી રહે છે, તો પત્ની તેના પતિ સાથે રહેવાની અને વૈવાહિક જવાબદારીઓ પૂરી

કરવાની કાનૂની અને નૈતિક જવાબદારી હેઠળ છે.તે કોઈ પણ પર્યાપ્ત કારણ વગર, તેના પતિ સાથે રહેવાનો ઇનકાર કરી શકતી નથી."વ્યક્તિગત કેસોની હકીકતોને ધ્યાનમાં રાખીને ઉચ્ચ અદાલતો દ્વારા પૂરતા કારણોનું અલગ રીતે અર્થઘટન કરવામાં આવ્યું છે.આપણે વર્તમાન કેસમાં તે પ્રશ્નમાં જવાની જરૂર નથી કારણ કે સ્પીકાર્યું છે કે કૌટુંબિક અદાલત દ્વારા છૂટાછેડા માટેના હુકમના કારણે પક્ષકારો વચ્ચેના લગ્નનો અંત આવ્યો હતો.પર્યાપ્ત કારણનું અસ્તિત્વ જેના આધારે પ્રતિવાદી કાયદેસર રીતે અરજદાર સાથે રહેવાનો ઇનકાર કરી શકે છે તે વર્તમાન કેસ માટે સુસંગત નથી.આ પરિસ્થિતિમાં, એકમાત્ર પ્રશ્ન જે વિચારણા માટે ટકી રહે છે તે એ છે કે શું પત્ની કે જેની સામે પતિ છોડવાના કારણે છૂટાછેડા માટેનો હુકમનામું પસાર કરવામાં આવ્યું છે તે કલમ ૧૨૫, સીઆરપીસી હેઠળ ભરણપોષણ ભથ્થાનો દાવો કરી શકે છે અને છૂટાછેડાની અરજીને પતિની ભરણપોષણ ભથ્થું ચૂકવવાના ઇનકારના સમર્થનમાં અસરકારક અરજી તરીકે ક્યાં સુધી ગણી શકાય.

૮. એ સાચું છે કે, તાત્કાલિક કિસ્સામાં, પ્રતિવાદી છૂટાછેડા લીધેલી પત્ની છે.પક્ષકારો વચ્ચેના લગ્ન સંબંધો ટકી શકતા

નથી.છૂટાછેડા માટેનો હુકમનામું ૧૫મી જુલાઈ, ૧૯૯૫ના રોજ પસાર કરવામાં આવ્યો હતો અને ત્યારથી તે અરજદાર સાથે રહેવાની કોઈ જવાબદારી હેઠળ નથી.પરંતુ હિંદુ મેરેજ એક્ટની કલમ ૧૩ હેઠળ ફેમિલી કોર્ટ દ્વારા આપવામાં આવેલા છૂટાછેડાથી વૈવાહિક સંબંધોનો અંત આવ્યો હોવા છતાં, પ્રતિવાદી કલમ ૧૨૫, સીઆરપીસીના અર્થમાં "પત્ની" તરીકે ચાલુ રહે છે, કારણ કે સમજૂતી (બી) થી પેટા-કલમ (૧) જે નીચે મુજબ જોગવાઈ કરે છે:-

"સમજૂતી.- આ પ્રકરણના હેતુઓ માટે -

(અ).

(બી) "પત્ની" માં એવી સ્ત્રીનો સમાવેશ થાય છે કે જેણે છૂટાછેડા લીધા છે, અથવા તેના પતિ પાસેથી છૂટાછેડા લીધા છે અને પુનર્લગ્ન થયા નથી.

૯. ઉપર ટાંકવામાં આવેલા સ્પષ્ટીકરણને કારણે, જે સ્ત્રીને હિંદુ મેરેજ એક્ટ હેઠળ ફેમિલી કોર્ટ દ્વારા પસાર કરાયેલા હુકમના કારણે તેના પતિ દ્વારા છૂટાછેડા આપવામાં આવ્યા છે, તે તેના ભૂતપૂર્વ પતિ પાસેથી ભરણપોષણ ભથ્થાનો દાવો કરવાના મર્યાદિત હેતુ

માટે પત્નીનો દરજ્જો મેળવવાનું ચાલુ રાખે છે.રમેશ ચંદર કૌશલ
વિરુદ્ધ શ્રીમતી વીણા કૌશલ, એ. આઈ. આર. ૧૯૭૮ એસ. સી.
૧૮૦૭-(૧૯૭૯ સી. આર. આઈ. એલ. જે. ૩) માં આ અદાલતે
નીચે મુજબ અવલોકન કર્યું હતું:-

"૯.આ જોગવાઈ સામાજિક ન્યાયનું એક માપ છે અને ખાસ
કરીને મહિલાઓ અને બાળકોની સુરક્ષા માટે ઘડવામાં આવી
છે અને તે કલમ ૩૯ દ્વારા પ્રબલિત કલમ ૧૫ (૩) ના
બંધારણીય વિસ્તારની અંદર આવે છે.અમને કોઈ શંકા નથી
કે અદાલતો દ્વારા બાંધકામ માટે બોલાવવામાં આવતા
કાયદાના વિભાગો અસ્પષ્ટ પ્રિન્ટ નથી પરંતુ સામાજિક કાર્યો
પૂરા કરવા માટેના જીવંત શબ્દો છે.મહિલાઓ અને બાળકો
જેવા નબળા વર્ગો માટે બંધારણીય સહાનુભૂતિની
સંવેદનશીલ હાજરી જો તેની સામાજિક સુસંગતતા હોવી
જોઈએ તો અર્થઘટનની જાણ કરવી આવશ્યક છે.તેથી
જોવામાં આવે છે કે બે વિકલ્પોમાંથી તે અર્થઘટનને પસંદ
કરવામાં પસંદગીયુક્ત બનવું શક્ય છે જે બરતરફીના કારણને
આગળ વધારે છે.

૧૦. કલમ ૧૨૫, સી. આર. પી. સી. ના પ્રથમ ભાગ હેઠળ ભરણપોષણ માટેનો દાવો લગ્નના નિર્વાહ પર આધારિત છે, જ્યારે છૂટાછેડા લીધેલી પત્નીના ભરણપોષણ માટેનો દાવો કલમ ૧૨૫, સી. આર. પી. સી. ની પેટા-કલમ (૧) ના સ્પષ્ટીકરણ (બી) દ્વારા પૂરા પાડવામાં આવેલા પાયા પર આધારિત છે, જો છૂટાછેડા લીધેલી પત્ની પોતાનું ભરણપોષણ કરવામાં અસમર્થ હોય અને જો તેણે પુનર્લગ્ન ન કર્યું હોય, તો તે ભરણપોષણ ભથ્થાનો હકદાર રહેશે. કલકત્તા હાઈકોર્ટને એવી જ પરિસ્થિતિ પર વિચાર કરવાનો પ્રસંગ મળ્યો હતો જ્યાં પતિએ પત્ની દ્વારા છૂટાછેડાના આધારે છૂટાછેડા મેળવ્યા હતા પરંતુ તેણીને કલમ ૧૨૫, સીઆરપીસી હેઠળ છૂટાછેડા લીધેલી પત્ની તરીકે ભરણપોષણ ભથ્થાનો હકદાર ઠેરવવામાં આવી હતી અને હકીકત એ છે કે તેણીએ તેના પતિને છોડી દીધો હતો અને તે આધારે છૂટાછેડા માટેનો હુકમનામું પસાર કરવામાં આવ્યું હતું જેને છૂટાછેડા લીધેલી પત્ની તરીકે ભરણપોષણ માટેના તેના દાવાને અવરોધ તરીકે ગણવામાં આવ્યું ન હતું. (જુઓ-સુકુમાર ધીબર વિરુદ્ધ શ્રીમતી અંજલિ દાસી, ૧૯૮૩ ક્રિ એલ જે ૩૬ (કેલ). તાત્કાલિક કેસમાં અલ્હાબાદ હાઈકોર્ટે પણ આવો જ મત રાખ્યો છે. અમે આ નિર્ણયોને મંજૂરી

આપીએ છીએ કારણ કે તે યોગ્ય કાનૂની સ્થિતિનું પ્રતિનિધિત્વ કરે છે.

૧૧. ત્યારબાદ અરજદારના વિદ્વાન વકીલે રજૂઆત કરી હતી કે એકવાર પ્રતિવાદી વિરુદ્ધ છૂટાછેડાનો હુકમનામું પસાર થઈ જાય અને અરજદાર અને પ્રતિવાદી વચ્ચેના વૈવાહિક સંબંધોનો અંત આવી જાય, તો પરસ્પર અધિકારો, ફરજો અને જવાબદારીઓ પણ સમાપ્ત થવી જોઈએ.તેમણે વિનંતી કરી હતી કે આ પરિસ્થિતિમાં, જેની સાથે તમામ સંબંધોનો અંત આવ્યો હોય તેવી સ્ત્રીને જાળવવાની અરજદારની જવાબદારીનો પણ અંત આવવો જોઈએ.આ અરજી, જેમ આપણે ઉપર સૂચવ્યું છે તેમ, સ્વીકારી શકાતી નથી કારણ કે સ્ત્રીને ભરણપોષણ માટે બે અલગ અધિકારો છે.એક પત્ની તરીકે, જ્યાં સુધી તેણી કલમ ૧૨૫ (૪) માં દર્શાવેલ કોઈપણ વિકલાંગતાથી પીડાતી ન હોય ત્યાં સુધી તેણી ભરણપોષણ માટે હકદાર છે.અન્ય ક્ષમતામાં, એટલે કે, છૂટાછેડા લીધેલી સ્ત્રી તરીકે, તે ફરીથી તે વ્યક્તિ પાસેથી ભરણપોષણનો દાવો કરવા માટે હકદાર છે જેની તે એક સમયે પત્ની હતી.છૂટાછેડા પછી સ્ત્રી નિરાધાર બની જાય છે.જો તેણી પોતાની સંભાળ રાખી શકતી નથી અથવા અપરિણીત રહે છે, તો

જે પુરુષ, એક સમયે, તેનો પતિ હતો, તે તેણીને ભરણપોષણ પૂરું પાડવાની વૈધાનિક ફરજ અને જવાબદારી હેઠળ રહે છે.

૧૨. ત્યારબાદ અરજદારના વિદ્વાન વકીલે દલીલ કરી હતી કે પ્રતિવાદીને અરજીની તારીખથી ભરણપોષણની મંજૂરી આપવામાં આવી છે. હિંદુ મેરેજ એક્ટની કલમ ૧૩ હેઠળ છૂટાછેડા માટેના દીવાની દાવાની પેન્ડન્સી દરમિયાન પ્રતિવાદી દ્વારા કલમ ૧૨૫, સીઆરપીસી હેઠળ અરજી દાખલ કરવામાં આવી હતી. એવી દલીલ કરવામાં આવે છે કે છૂટાછેડાનો હુકમનામું પ્રતિવાદી દ્વારા ત્યાગના આધારે પસાર કરવામાં આવ્યો હોવાથી, તે હિંદુ મેરેજ એક્ટની કલમ ૧૩ હેઠળ હુકમનામું પસાર થાય તે પહેલાં કોઈપણ સમયગાળા માટે ભરણપોષણ માટે હકદાર રહેશે નહીં. તે હદ સુધી, વિદ્વાન સલાહ સાચી જણાય છે. પરંતુ તે ટૂંકા ગાળા માટે, અમે દખલ કરવા માંગતા નથી.”

૨૩. મનોજ કુમાર (ઉપરોક્ત) ના કેસમાં સુપ્રીમ કોર્ટની ત્રણ ન્યાયાધીશોની ખંડપીઠે રોહતાશ સિંહ (ઉપરોક્ત) ના નિર્ણય પર આધાર રાખ્યો હતો અને નીચે મુજબ અવલોકન કર્યું હતું:

“૧. અમે લાંબા સમય સુધી હરીફ પક્ષો માટે વિદ્વાન સલાહ સાંભળી છે.

૨. વિવાદિત આદેશનો અભ્યાસ કર્યા પછી, અમે સંતુષ્ટ છીએ કે તે આ અદાલત દ્વારા આપવામાં આવેલા બે નિર્ણયો પર આધારિત છે, પ્રથમ, વનમાલા (શ્રીમતી) વિરુદ્ધ એચ. એમ. રંગનાથ ભટ્ટ, (૧૯૯૫) ૫ એસ. સી. સી. ૨૯૯, અને બીજું, રોહતાશ સિંહ વિરુદ્ધ રામેંદ્રી (શ્રીમતી) અને અન્ય, ૨૦૦૦ (૩) એસ. સી. સી. ૯૫૨. ક્રિમિનલ પ્રોસિજર કોડની કલમ ૧૨૫, તેની પેટા-કલમ (૧) હેઠળ સમજૂતી સહિત, છેલ્લા બે દાયકાથી આ અદાલત દ્વારા સતત અર્થઘટન કરવામાં આવ્યું છે. વિવાદિત આદેશ પસાર કરતી વખતે ઉચ્ચ અદાલતે ઉપરોક્ત સુસંગત દ્રષ્ટિકોણને અનુસર્યો છે.

૩. અહીં ઉપર નોંધાયેલા કારણો માટે, બંધારણની કલમ ૧૩૬ હેઠળ અમારા અધિકારક્ષેત્રનો ઉપયોગ કરીને, વિવાદિત આદેશમાં દખલ કરવાનું અમને કોઈ વાજબીપણું મળતું નથી.

૪. તદનુસાર વિશેષ રજા અરજી રદ કરવામાં આવે છે.”

૨૪. વનમાલા (ઉપરોક્ત) માં, સુપ્રીમ કોર્ટે એ જ મુદ્દાનો જવાબ આપ્યો છે, જેનો જવાબ આપવા માટે મને બોલાવવામાં આવ્યો છે, જે નીચે મુજબ છે;

“સંહિતાની કલમ ૧૨૫ પત્નીઓ, બાળકો અને માતાપિતાને ભરણપોષણની જોગવાઈ કરે છે.કલમ ૧૨૫ની પેટા-કલમ (૧) અન્ય બાબતોની સાથે કહે છે કે જો કોઈ પર્યાપ્ત સાધન ધરાવતી વ્યક્તિ પોતાની પત્નીને પોતાની સંભાળ રાખવામાં અસમર્થ રાખવાની અવગણના કરે છે અથવા ઈનકાર કરે છે, તો પ્રથમ વર્ગના મેજિસ્ટ્રેટ, આવી ઉપેક્ષા અથવા ઈનકારના પુરાવા પર, આવી વ્યક્તિને તેની પત્નીના ભરણપોષણ માટે માસિક ભથ્થું ૫૦૦ રૂપિયાથી વધુ ન કરવાનો આદેશ આપી શકે છે, જે આવા મેજિસ્ટ્રેટને યોગ્ય લાગે છે, અને મેજિસ્ટ્રેટ સમયાંતરે નિર્દેશ કરે તે વ્યક્તિને તે જ ચૂકવવાનો આદેશ આપી શકે છે.પેટા-કલમની સમજૂતીની કલમ (બી) એ 'પત્ની' શબ્દને વ્યાખ્યાયિત કરે છે જેમાં એવી સ્ત્રીનો સમાવેશ થાય છે કે જેણે તેના પતિ દ્વારા છૂટાછેડા લીધા છે, અથવા છૂટાછેડા લીધા છે અને પુનર્લગ્ન થયા નથી.તાત્કાલિક કેસમાં પ્રતિવાદી દ્વારા એવી દલીલ કરવામાં આવતી નથી કે અપીલકર્તાએ હિંદુ મેરેજ એક્ટની કલમ ૧૩-બી હેઠળ છૂટાછેડાનો હુકમનામું મેળવ્યા પછી ફરીથી લગ્ન કર્યા છે. તે પણ વિવાદમાં નથી કે

છૂટાછેડાનો હુકમનામું પસાર થતાં પહેલાં અપીલકર્તા પ્રતિવાદીની કાયદેસર રીતે પરિણીત પત્ની હતી.ઉપર ઉલ્લેખિત વ્યાખ્યાના આધારે તેણી ભરણપોષણ માટે હકદાર રહેશે, જો તેણી બતાવી શકે કે પ્રતિવાદીએ તેની અવગણના કરી છે અથવા તેને જાળવવાનો ઇનકાર કર્યો છે.જોકે, પ્રતિવાદીના વકીલે કલમ ૧૨૫ની પેટા-કલમ (૪) તરફ અમારું ધ્યાન દોર્યું હતું, જે નીચે મુજબ છે:-

(૪) કોઈ પણ પત્ની આ કલમ હેઠળ તેના પતિ પાસેથી ભથ્થું મેળવવાનો હકદાર રહેશે નહીં જો તે વ્યભિચારિત જીવન જીવે છે, અથવા જો કોઈ પર્યાપ્ત કારણ વગર, તે તેના પતિ સાથે રહેવાનો ઇનકાર કરે છે, અથવા જો તેઓ પરસ્પર સંમતિથી અલગ રહે છે.

આ વિભાગના સાદા વાંચન પર તે એકદમ સ્પષ્ટ લાગે છે કે ઉપરોક્ત પેટા-કલમમાં 'પત્ની' શબ્દનો છૂટાછેડા લીધેલી મહિલાનો સમાવેશ કરવાનો વિસ્તૃત અર્થ નથી.આ સ્પષ્ટ કારણ છે કે જ્યાં સુધી પતિ અને પત્નીનો સંબંધ ન હોય ત્યાં સુધી છૂટાછેડાવાળી સ્ત્રીને વ્યભિચારિત જીવન જીવવાનો અથવા પૂરતા કારણ વગર તેના પતિ સાથે રહેવાનો ઇનકાર કરવાનો કોઈ પ્રશ્ન જ નથી.છૂટાછેડા પછી

સ્ત્રીઓ માટે તેના પતિ સાથે રહેવાનો અવસર ક્યાં છે?તેવી જ રીતે પતિ અને પત્નીની પરસ્પર સંમતિથી અલગ રહેવાનો કોઈ પ્રશ્ન જ નથી કારણ કે છૂટાછેડા પછી અલગ રહેવા માટે સંમતિની જરૂર નથી.આ સંદર્ભમાં, તેથી, કલમ ૧૨૫ની પેટા-કલમ (જ) છૂટાછેડા લીધેલી અથવા છૂટાછેડા માટે હુકમનામું મેળવેલી મહિલાના કેસને લાગુ પડતી નથી.અમારા મતે, તેથી, આ દલીલ સારી રીતે આધારિત નથી."

૨૫. શમીમા ફાઝ્કી વિરુદ્ધ શાહિદ ખાન [એ. આઈ. આર. ૨૦૧૫ એસ. સી. ૨૦૨૫] (દીપક મિશ્રા, જસ્ટિસ) ના કેસમાં, મુસ્લિમ મહિલાને સી. આર. પી. સી. ની કલમ ૧૨૫ લાગુ થવાના સંદર્ભમાં અને સી. આર. પી. સી. ની કલમ ૧૨૫ના ઉદ્દેશ્ય સાથે કેટલાક ખૂબ જ મહત્વપૂર્ણ અવલોકનો કરવામાં આવ્યા હતા, જેને હું નીચે ટાંકું છું:

"જ્યારે સદીઓ જૂના અવરોધો દૂર થાય છે, યુગો જૂની બેડીઓ કાં તો બળીને ભસ્મ થઈ જાય છે અથવા પોતાનો પ્રભાવ ગુમાવી બેસે છે, ઝંઝીરોને કાટ લાગી જાય છે, અને માનવીય ગુણો તથા ગુણવત્તાઓ પ્રત્યે ઉપેક્ષાપૂર્ણ વ્યવહાર કરવામાં આવતો નથી તેમજ 'પરતંત્ર ઓળખ' ના બદલે 'સ્વતંત્ર ઓળખ' પર ભાર મૂકવામાં આવે છે; અને આજની નારી

ગૌરવપૂર્વક તેમજ નિર્ભયતાથી પોતાના કાનૂની અધિકારોનો દાવો કરી શકે છે અને અંધકારમય રૂઢિચુસ્તતાથી બંધાઈ રહેવાનો ઇનકાર કરે છે, તથા 'વસ્તુ સમાન ગણવાના સિદ્ધાંત' અને 'વસ્તુ વિનિમય પ્રથા' નો ત્યાગ કરીને સંપૂર્ણ નિષ્ઠા અને સંવેદનશીલતા સાથે જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવામાં, સમીક્ષા કરવામાં અને કાનૂની સિદ્ધાંતોનું પાલન કરવામાં તથા તમામ સંબંધિત અને અગત્યના મુદ્દાઓમાં ભાગ લેવા માટે દ્રઢસંકલ્પિત છે, ત્યારે એવા કલ્પનાશીલ અવનવા માર્ગો કંડારવાની કોઈ જ વાજબીતા, જરૂરિયાત કે સમર્થન રહેતું નથી કે જેને કાયદો માન્યતા આપતો નથી અથવા તેની મંજૂરીની મહોર મારતો નથી. શૌર્ય, માનવ અહંકારની વિકૃત માનસિકતા, અને સામંતશાહી મિથ્યાભિમાન ની વિચારધારાને પકડી રાખવી અથવા તે બાબતે કોઈ પણ પ્રકારના ચઢિયાતાપણાના વલણ ને સ્થાન હોઈ શકે નહીં. તેઓને પ્રાચીન અરણ્ય (ભૂતકાળ) માં મોકલી આપવા અનિવાર્ય છે, અને આ નવજાગૃતિના ક્ષિતિજ પર લોકોએ પોતાના વિચારો અને સત્તાનો ઉદ્દોષ કરવો જોઈએ. તેઓ એ કહેવા માટે સક્ષમ હોવા જોઈએ કે તેઓ આધુનિક યુગના માનવીઓ છે અને તેઓ આજના 'ભારત' ની વિચારસરણી ધરાવે છે. પુરુષ પ્રધાનતા/પુરુષ અહંકાર ના સમર્થનમાં રજૂ કરાયેલો અન્ય કોઈ પણ વિચાર કે ગવાયેલું કોઈ પણ ગીત એ એક અજાણ્યા, સંપૂર્ણ અપરિચિત અને બહારના વ્યક્તિની પ્રતિક્રિયા સમાન છે. આ જ પરમ સત્ય છે."

૨૬. શ્રીમતી સરોજિની સાહુ વિરુદ્ધ સિબા પ્રસાદ સાહુ [(૧૯૮૮) ૬૬ સી. એલ. ટી. ૪૯૦] (ન્યાયમૂર્તિ જી. બી. પટનાયક, તેમના સ્વામી તરીકે, તે સમયે હતા) ના કેસમાં એવી દલીલ કરવામાં ખુશી થઈ છે કે છૂટાછેડા માટેનો માત્ર હુકમનામું સંહિતાની કલમ ૧૨૫ હેઠળ પત્નીના ભરણપોષણ મેળવવાના માર્ગમાં અવરોધ ઊભો કરતું નથી અને તે કલમ હેઠળની અરજી જાળવી શકાય છે, પછી ભલે પતિ ન્યાયિક અલગતા અથવા લગ્નને રદ કરવા માટે હુકમનામું મેળવે. તેમના સ્વામીએ વધુમાં જણાવ્યું હતું કે "પતિએ છૂટાછેડા માટે હુકમનામું મેળવ્યું હોવા છતાં પત્નીને ભરણપોષણનો આદેશ આપી શકાય છે અને જ્યાં સુધી તેણીએ પુનર્લગ્ન ન કર્યું હોય ત્યાં સુધી તે મેળવવાનો પત્નીનો અધિકાર કોઈપણ રીતે અવરોધિત થતો નથી. આ બાબતને ધ્યાનમાં રાખીને, પતિ વિરોધી પક્ષ દ્વારા મેળવેલા હુકમનામા છતાં, અરજદાર નંબર ૧, ફોજદારી કાર્યવાહી સંહિતાની કલમ ૧૨૫ હેઠળ ભરણપોષણ મેળવવાનો હકદાર રહેશે. "તેમના સ્વામીએ દીવાની અદાલતના હુકમની અસરને પણ ધ્યાનમાં લીધી અને જણાવ્યું કે જો દીવાની અદાલતનો હુકમનામું પુરાવા અધિનિયમની કલમ ૪૧ હેઠળ સ્વીકાર્ય હોય પણ છૂટાછેડા માટેનો આવો હુકમનામું જ પત્નીને ભરણપોષણ મેળવવા માટે અયોગ્ય નથી અને તે સંબંધમાં તેમના સ્વામીએ જણાવ્યું હતું કે" સંહિતાની કલમ ૧૨૫ હેઠળ ભરણપોષણ મેળવવાનો અધિકાર કાયદામાંથી વહે છે અને જો તમામ પૂર્વશરત સંતોષાય તો તે અધિકાર લઈ

શકાતો નથી. કોઈપણ રીતે દૂર રહો.ક્રિમિનલ પ્રોસિજર કોડની કલમ ૧૨૫ હેઠળની પૂર્વશરત એ છે કે જો અરજદાર પત્ની છે અને પતિ પત્નીની અવગણના કરે છે અથવા તેને જાળવવાનો ઇનકાર કરે છે જે પોતાની સંભાળ રાખવામાં અસમર્થ છે.જો તમામ પૂર્વશરત સંતોષાય છે, તો પછી ફોજદારી કાર્યવાહી સંહિતા હેઠળ ભરણપોષણ મેળવવાનો પત્નીનો અધિકાર સક્ષમ દીવાની અદાલતના છૂટાછેડાના કોઈ પણ હુકમનામાથી પ્રભાવિત થતો નથી.રેકૉર્ડ પરની સામગ્રી પર, વિદ્વાન મેજિસ્ટ્રેટને જાણવા મળ્યું કે પૂર્વશરત સંતોષાઈ ગઈ છે અને આ તારણને પુનરીક્ષણ અદાલત દ્વારા રદ કરવામાં આવ્યું નથી.આ બાબતને ધ્યાનમાં રાખીને, મારા મતે, વિદ્વાન સત્ર ન્યાયાધીશે માત્ર પતિ-વિરોધી પક્ષ દ્વારા મેળવેલા છૂટાછેડાના હુકમને કારણે પત્નીને ભરણપોષણ મેળવવા માટે ગેરલાયક ઠેરવીને કાયદાકીય રીતે ઘોર ભૂલ કરી હતી.

૨૭. ટી. કે. સુરેન્દ્રન વિરુદ્ધ પી. નઝીમા બિંદુ અને અન્ય [૨૦૧૨ ક્રિ એલ જે ૧૮૬૦] ના કેસમાં કેરળ હાઈકોર્ટની ડિવિઝન બેન્ચે આપેલો ખૂબ જ સ્પષ્ટ અને વિદ્વતાપૂર્ણ ચુકાદો મારા લાભ માટે છે.ડિવિઝન બેન્ચે આ મુદ્દા પર નીચે મુજબ વિગતવાર ચર્ચા કરી છે:

“૧૧. અમે હવે સી.આર.પી.સી. ની કલમ ૧૨૫ પર આપણું ધ્યાન કેન્દ્રિત કરીએ છીએ. આ કલમને વિગતવાર ઉલ્લેખિત કરવાની જરૂર

નથી. આ કલમ પર્યાપ્ત આવક ધરાવતા એવી વ્યક્તિઓની જવાબદારી સાથે સંબંધિત છે જેઓ પોતાની પત્ની, ઓરસ કે ઓરસ બાળકો, પિતા કે માતાનું ભરણપોષણ કરવાનો ઇનકાર અથવા અવગણના કરે છે. આ કેસમાં આપણા હેતુ માટે, અમે માત્ર પત્નીના સંદર્ભમાં અધિકારો/જવાબદારીઓનો ભારપૂર્વક ઉલ્લેખ કરીશું. સ્વચ્છંદીપણું અટકાવવું એ સી.આર.પી.સી. ની કલમ ૧૨૫ નો મુખ્ય આશય છે; સમાજે સ્વચ્છંદીપણું અટકાવવાની છે. સ્વચ્છંદીપણું અત્યંત દરિદ્રતા તરફ દોરી જઈ શકે છે અને કાયદો અને વ્યવસ્થાની પરિસ્થિતિ પર વિપરીત અસર પાડી શકે છે. તેથી સી.આર.પી.સી. ના પ્રકરણ IX હેઠળની મુખ્ય ચિંતા નિઃશંકાસ્પદ રીતે સ્વચ્છંદીપણું અટકાવવાની છે. વ્યક્તિની પોતાની પત્નીનું ભરણપોષણ કરવાની કાનૂની/નૈતિક ફરજ એ સ્વચ્છંદીપણું અટકાવવા માટેના કાયદાકીય જોગવાઈ માટેનું માત્ર વિધિશાસ્ત્રીય સમર્થન છે. પર્સનલ લો કે સમાજનો નૈતિક નિયમ (અથવા સમાજનો કોઈ ચોક્કસ વર્ગ) વ્યક્તિને તેની પત્ની, બાળકો, પિતા કે માતાનું ભરણપોષણ કરવા માટે બાધ્ય કરે છે કે નહીં, પરંતુ જો તેની પાસે પર્યાપ્ત સાધનો હોય અને તેઓ પોતાનું ભરણપોષણ કરવા માટે અસમર્થ હોય, તો સી.આર.પી.સી. ની કલમ ૧૨૫ એ આદેશ આપે છે કે તેણે તેમનું ભરણપોષણ કરવું જ પડશે. અમે જે બાબત પર ભાર મૂકવા માંગીએ છીએ તે એ છે કે ધારાકીય હેતુ અને લક્ષ્ય સ્વચ્છંદીપણું

અટકાવવાનો છે અને પર્યાપ્ત સાધનો ધરાવતી વ્યક્તિઓના ખાંધા પર પોતાની જાતે ભરણપોષણ કરવા અસમર્થ એવી તેમની પત્ની, બાળકો, પિતા કે માતાનું ભરણપોષણ કરવાની વૈધાનિક જવાબદારી મૂકીને તે સિંદ્ધ કરવાનો પ્રયાસ કરવામા આવ્યો છે. એક સમાજવાદી કલ્યાણકારી રાજ્યમાં, મુખી તરીકે અતિ-દરિદ્રતા અટકાવવાની જવાબદારી રાજ્યની છે. જે રાજ્ય પાસે હાલમાં આ ફરજ નિભાવવા માટે પુરતા સાધનો અને યોજનાઓ ન હોય, તે કાયદા દ્વારા પર્યાપ્ત સાધનો ધરાવતા નજીકના સંબંધીઓને આ જવાબદારી સોંપે છે. ટૂંકમાં, સ્વચ્છંદીપણું અને દરિદ્રતા અટકાવવાની રાજ્યની તીવ્ર ઇચ્છા એ મુખ્ય આધાર, પાયો કે શિલા છે કે જેના પર કલમ ૧૨૫ હેઠળનો અધિકાર/જવાબદારી ટકેલી છે.

૧૨. અગાઉની સંહિતાની કલમ ૪૮૮ હેઠળ પણ પત્નીને જાળવવાની જવાબદારી નક્કી કરવામાં આવી હતી. ૧૯૭૩માં જ્યારે સી. આર. પી. સી. માં સંપૂર્ણ સુધારો કરવામાં આવ્યો હતો, ત્યારે વિધાનસભાએ દેખીતી રીતે છૂટાછેડા લીધેલા લગ્નોમાં અપરિણીત રહેતી મહિલાઓની કમનસીબ દુર્દશાને સમજી હતી. કલમ ૧૨૫, સી. આર. પી. સી. ના રક્ષણાત્મક વિસ્તારની અંદર મહિલાઓની અમુક શ્રેણીઓના વિસ્તૃત સમાવેશમાં અપરિણીત રહેલી નિવૃત્ત લગ્નોની આવી પત્નીઓની તરફેણમાં વહેતી કાયદાકીય ચિંતા/કરુણાની અભિવ્યક્તિ જોવા મળે છે.

આમ સંસદ દ્વારા દંડ પ્રક્રિયા સંહિતા, ૧૯૭૩માં સમજૂતી (બી) રજૂ કરવામાં આવી હતી.આ સમાવેશથી આંખોની ઘણી આંખો ઉભરી આવી હતી.આપણી સામેના વિવાદના સમાધાન માટે નિર્ણાયક સ્પષ્ટીકરણ (બી) કાઢવું તરત જ યોગ્ય રહેશે.કલમ ૧૨૫નું સ્પષ્ટીકરણ (બી) નીચે મુજબ છે:

સમજૂતી.- આ પ્રકરણના હેતુ માટે.-

(અ) XXXX

(બી) "પત્ની" માં એવી સ્ત્રીનો સમાવેશ થાય છે કે જેણે તેના પતિ દ્વારા છૂટાછેડા લીધા છે અથવા છૂટાછેડા લીધા છે અને પુનર્લગ્ન થયા નથી.

૧૩. એકતરફી છૂટાછેડા (પત્નીઓ) કે જેમના લગ્ન તેમના પતિના કૃત્યો દ્વારા સમાપ્ત થાય છે અને જે વ્યક્તિઓના લગ્ન કોઈ પણ જીવનસાથીના કહેવા પર અદાલતના હસ્તક્ષેપ દ્વારા સમાપ્ત કરવામાં આવ્યા છે, તેઓ ચોક્કસપણે "પત્ની" ની વ્યાપક વ્યાખ્યામાં સામેલ છે.સમાજમાં પ્રચલિત ધોરણો અનુસાર છૂટાછેડા લીધેલી સ્ત્રીઓ (અથવા સમાપ્ત થયેલા લગ્નોમાં મહિલાઓ) સામાન્ય રીતે ભાષા અને કાયદામાં સમજાય છે તેવી પત્નીઓ નથી.એક સાહસિક હસ્તક્ષેપ દ્વારા વિધાનસભાએ

આવા સમાપ્ત થયેલા લગ્નોની સ્ત્રીઓને પણ "પત્ની" અભિવ્યક્તિની વ્યાપક મર્યાદામાં સામેલ કરી હતી, જે એક મહત્વપૂર્ણ શરતને આધીન હતી કે તેઓએ ફરીથી લગ્ન ન કરવા જોઈએ.

૧૪. આપણે જે નોંધવાનો ઇરાદો ધરાવીએ છીએ તે એ છે કે કાયદાકીય કરુણા એ મહિલાની તરફેણમાં હતી કે જેણે સમાપ્ત થયેલા લગ્ન કર્યા છે અને જેણે ફરીથી લગ્ન કર્યા નથી.આપણે તેને સુરક્ષિત રીતે એક નિરાધાર સ્ત્રીની તરફેણમાં ચિંતા કહી શકીએ છીએ, જેની પાસે તેણી ફરીથી લગ્ન કરે ત્યાં સુધી અગાઉના લગ્નની સમાપ્તિ પછી તેના પર નિર્ભર રહેવા માટે કોઈ નથી.સી. આર. પી. સી. ની કલમ ૧૨૫ (૧) ના સ્પષ્ટીકરણ (બી) ને લાગુ કરીને વિધાનસભાએ જે સમસ્યાનો ઉકેલ લાવવાની માંગ કરી હતી તે અને વિધાનસભાની ચિંતાને ઓળખવી સરળ છે.

૧૫. કારણ અથવા કારણો અને અર્થોનો અર્થ શોધવાનો પ્રયાસ કરતી અદાલત દ્વારા સામાજિક વાસ્તવિકતાઓની અવગણના કરી શકાતી નથી, જેણે વિધાનસભાને કલમ ૧૨૫, સીઆરપીસી હેઠળ 'પત્ની' માટે આવી બિનપરંપરાગત વ્યાખ્યા રજૂ કરવા માટે પ્રેરિત કરી હતી. આ વિધાનસભા સ્પષ્ટ રીતે શિક્ષિત, નોકરી કરતી અને સંપત્તિ ધરાવતી મુક્ત ભારતીય મહિલાઓ સાથે સંબંધિત નહોતી.તેમને કલમ ૧૨૫, સી. આર.

પી. સી. ની કામગીરીમાંથી એક સ્ટ્રોક દ્વારા બાકાત રાખવામાં આવ્યા છે
 કારણ કે વિધાનસભાની કરુણા માત્ર વાસ્તવિક અથવા માનવામાં
 આવતી પત્નીની તરફેણમાં વહે છે જે "પોતાને જાળવવામાં અસમર્થ"
 છે.કાયદાકીય કરુણા, સહાનુભૂતિ અને સહાનુભૂતિ ભારતમાં સ્ત્રીની
 માનવતાના તે વર્ગ તરફ વહેતી હતી જે પરંપરાગત સૂચનાનું પાલન કરવા
 માટે કોઈ સ્વતંત્રતાને પાત્ર નથી.તેમને બાળપણમાં તેમના પિતા,
 યુવાનીમાં તેમના પતિ અને વૃદ્ધાવસ્થામાં તેમના બાળકો પર નિર્ભર રહેવું
 પડતું હતું.તેમને આઝાદીની આકાંક્ષા રાખવાનો કોઈ અધિકાર નહોતો.તે
 એક 'ઉપ વ્યક્તિ' હતી જેને હંમેશા બીજાના સમર્થન અને આશ્રયની જરૂર
 રહેતી હતી.માનવતાના આવા વંચિત, વંચિત અને હાંસિયામાં ધકેલાઈ
 ગયેલા મહિલા વર્ગની કમનસીબ દુર્દશાને કારણે જ વિધાનસભાએ
 પોતાની જાતને સંબોધિત કરી અને સ્પષ્ટીકરણ (બી) હેઠળ સાહસિક
 સમાવેશ દ્વારા કલમ ૧૨૫, સીઆરપીસી હેઠળ અધિકાર પ્રદાન
 કર્યો.આવી સ્ત્રી કે જેમના લગ્નને એકતરફી રીતે અથવા અદાલતોના
 હસ્તક્ષેપ દ્વારા છૂટાછેડા આપવામાં આવ્યા છે અને જે ઉત્તરાધિકારી શોધી
 શકી નથી કે જેની પર તે નિર્ભરતા શોધી શકે, તે કલમ ૧૨૫, સી. આર.
 પી. સી. ના સમાવિષ્ટ સમજૂતી (બી) દ્વારા કાયદાકીય કરુણાનો
 પ્રાપ્તકર્તા છે. આપણા મનમાં આ નિર્ણાયક પાસા પર કોઈ શંકા અથવા
 મૂંઝવણ ન હોઈ શકે.આમ કાયદાકીય કરુણા અને ચિંતાનું લક્ષ્ય જૂથ

સ્પષ્ટપણે ઓળખી શકાય છે.કાયદાકીય હેતુની પુષ્ટિ કરવી, જો કે ઘણીવાર અપૂરતા શબ્દો વપરાય છે, તે દુભાષિયો/ન્યાયનિર્ણાયકનું ધ્યેય છે.ન્યાયનિર્ણાયક/દુભાષિયો કાર્ય માટે અસમાન નહીં હોય.તેમની પાસે બંધારણીય દ્રષ્ટિ હોવી જોઈએ.તેમણે કાયદાકીય આદર્શવાદની આવૃત્તિને વળગી રહેવું જોઈએ.તેથી જોવામાં આવે તો, લક્ષ્ય જૂથની ઓળખ નિર્ણાયક છે.

૧૬. ભારતીય રાજ્ય, રાજ્યના પદાધિકારીઓ અને નાગરિકોની પણ બંધારણની પ્રસ્તાવનામાં દર્શાવવામાં આવેલા બંધારણીય આદર્શવાદને અનુસરવાની ફરજ છે.દરેક વ્યક્તિ, રાજ્ય, તેના કાર્યકર્તાઓ, વિધાનસભા, કારોબારી અને ન્યાયતંત્ર અને નાગરિક બધાને સાર્વભૌમ, સમાજવાદી, ધર્મનિરપેક્ષ અને લોકશાહી બનવાની જવાબદારી મળી છે.બંધારણીય સમાજવાદ ચોક્કસપણે કોઈ સ્પર્ધાત્મક રાજકીય વિચારધારા નથી.જો એમ હોય તો, બહુમતીવાદી ભારતીય બંધારણ મૂળભૂત બંધારણીય મૂલ્ય તરીકે આવી કોઈ સ્પર્ધાત્મક રાજકીય વિચારધારા માટે પ્રતિબદ્ધ ન હોત.બંધારણીય સમાજવાદનો પાયો માનવીય માનવતાવાદ પર છે, જે કલમ ૫૧એ (એચ) હેઠળની મૂળભૂત ફરજ દરેક ભારતીય નાગરિકને વિકસાવવા આદેશ આપે છે.નબળા લોકો માટે ચિંતા, હાંસિયામાં ધકેલાઈ ગયેલા લોકો માટે કરુણા, વંચિત,

અસહાય અને અસહાય લોકો માટે સહાનુભૂતિ અને સહાનુભૂતિ નિઃશંકપણે ભારતીય બંધારણીય સમાજવાદની નિશાની છે.આપણે જોઈએ છીએ કે સમાજવાદી વિધાનસભાની કરુણા સ્ત્રી માનવતાના વંચિત વર્ગની તરફેણમાં વહે છે, જેઓ તેમના લગ્નના કમનસીબ અંત અને તેમના જીવનમાં સ્થાયી થવામાં અસમર્થતાના પરિણામે તેમને આરામ, રક્ષણ અને જીવનની ગરિમા આપવા માટે તારણહાર શોધી શકતા નથી.

૧૭. કલમ ૧૨૫, સીઆરપીસીમાં કલમ ૧૨૫, સીઆરપીસીના સમજૂતી (બી) સહિત કાયદાકીય પ્રિસ્ક્રિપ્શનને ન્યાયાધીશ દ્વારા યોગ્ય બંધારણીય મંતવ્યો અને મૂલ્યો સાથે કેવી રીતે સમજવું અને અર્થઘટન કરવું જોઈએ. આ પ્રશ્ન વિચારણા માંગી લે છે.

૧૮. વિધાનસભા એક સંસ્થા છે.તેની ચિંતા અને દ્રષ્ટિ કાયદાના શબ્દોમાં પ્રતિબિંબિત થાય છે.શબ્દો અને શબ્દાર્થની પોતાની મર્યાદા હોય છે.વિધાનસભાની ભાષા ડ્રાફ્ટમેનની હોય છે.કોઈ પણ વિધાનસભા એવી ભાષાનો ઉપયોગ કરી શકતી નથી જે તમામ પરિસ્થિતિઓને આવરી લે અને અસંખ્ય અને વૈવિધ્યસભર પરિસ્થિતિઓ માટે ચોક્કસ અને ચોક્કસ ઠરાવ પ્રદાન કરી શકે જે જ્યારે કાયદો ખરેખર કાર્યરત હોય ત્યારે

ન્યાયાધીશ/દુભાષિયા સમક્ષ ઊભી થઈ શકે.ભાષાની અપૂર્તતાઓ વિધાનસભાના કરુણાના પ્રવાહને વિશેષિત કરી શકતી નથી.આ તે છે જ્યાં દુભાષિયો/ન્યાયનિર્ણાયકની ભૂમિકા આવે છે.વિધાનસભા યોગ્ય ભાષાનો ઉપયોગ કરે છે અને વિધાનસભાનો ઈશદો કાયદામાં વપરાયેલી ભાષામાં સંપૂર્ણ રીતે વ્યક્ત થાય છે તે સ્વયંસિદ્ધ છે.અદાલતો કાયદો ન બનાવી શકે તે પણ એટલું જ તુચ્છ છે.આ સમીચીનતાના સિદ્ધાંતો છે અને અચળ સત્ય નથી.પરંતુ આ બધું દુભાષિયાને તેના અધિકારક્ષેત્ર અને અર્થોના અર્થ અને કારણ અથવા કારણોને સમજવાની જવાબદારીને છોડવા માટે સમજાવી શકતું નથી.દુભાષિયા પાસે નજીવી વાડ પર ફૂદકો મારવાની અને રાજકારણને કાયદાકીય સ્થળો સુધી લઈ જવાની પ્રશિક્ષિત ક્ષમતા હોવી જોઈએ.એક દુભાષિયો જે તકનિકીતા સામે ઝઝૂમી જાય છે અને ખૂબ સરળતાથી તેના હાથ ઉપર ફેંકી દે છે તેમાં જરૂરી બંધારણીય પ્રતિબદ્ધતાનો અભાવ હોય છે.તેમને વચનબદ્ધ બંધારણીય અને વૈધાનિક લક્ષ્યની દૂરદર્શિતા અને દ્રષ્ટિનો અભાવ છે.જ્યારે કાયદાકીય હેતુઓ અને હેતુ સ્પષ્ટ રીતે ઓળખી શકાય છે ત્યારે ભાષાની અપૂર્ણતાઓ અને અપર્યાપ્તતાઓ દુભાષિયાને રોકી શકતી નથી.

૧૯. આવી સ્થિતિમાં, આ અદાલત ચોક્કસપણે રમેશ ચંદ્ર કૌશલ, કેપ્ટન વિરુદ્ધ વીણા કૌશલ (એ. આઈ. આર. ૧૯૭૮ સુપ્રીમ કોર્ટ

૧૮૦૭) ના ફકરા ૯માં માનનીય ન્યાયમૂર્તિ કૃષ્ણ ઐયરના શબ્દોમાંથી પ્રેરણા મેળવી શકે છે.અમે ઉપરોક્ત ફકરાને નીચે કાઢીએ છીએ જે અર્થોનો અર્થ અને કારણ શોધવા માટે સંઘર્ષ કરી રહેલા ન્યાયનિર્ણાયક/દુભાષિયાઓને સતત પ્રેરિત કરી શકે છે.કલમ ૧૨૫ ના અર્થઘટન સાથે વ્યવહાર કરતા, સી. આર. પી. સી. ના ન્યાયમૂર્તિ કૃષ્ણ ઐયરે ફકરા ૯ માં આ રીતે અવલોકન કર્યું:

"આ જોગવાઈ સામાજિક ન્યાયનું એક માપ છે અને ખાસ કરીને મહિલાઓ અને બાળકોની સુરક્ષા માટે ઘડવામાં આવી છે અને તે કલમ ૩૯ દ્વારા પ્રબલિત કલમ ૧૫ (૩) ના બંધારણીય વિસ્તારની અંદર આવે છે.અમને કોઈ શંકા નથી કે અદાલતો દ્વારા નિર્માણની હાકલ કરતા કાયદાના વિભાગો અસ્પષ્ટ પ્રિન્ટ નથી પરંતુ સામાજિક કાર્યો પૂરા કરવા માટેના જીવંત શબ્દો છે.મહિલાઓ અને બાળકો જેવા નબળા વર્ગો માટે બંધારણીય સહાનુભૂતિની સંવેદનશીલ હાજરી જો તેની સામાજિક સુસંગતતા હોવી જોઈએ તો અર્થઘટનની જાણ કરવી આવશ્યક છે.તેથી જોવામાં આવે તો, બે વિકલ્પોમાંથી તે અર્થઘટનને પસંદ કરવામાં પસંદગીયુક્ત બનવું શક્ય છે જે બરતરફીના કારણને આગળ વધારે છે.

(ભાર મૂકવામાં આવે છે)

૨૦. પત્નીની આવી માનવામાં આવતી સર્વસમાવેશક વ્યાખ્યાને કેવી રીતે સમજવી તે અંગે આપણી સમક્ષ દલીલો કરવામાં આવી છે.આપણે પહેલેથી જ નોંધ્યું છે કે ભાષા અને કાયદામાં પત્નીમાં છૂટાછેડા લીધેલી પત્નીનો સમાવેશ થતો નથી (એવી પત્ની કે જેના લગ્ન એકતરફી રીતે અથવા કાયદાના અમલ દ્વારા સમાપ્ત થાય છે અને જેણે ફરીથી લગ્ન કર્યા નથી).વિધાનસભાએ કલમ ૧૨૫ (૧) (એ) માં "પત્ની" શબ્દનો સમાવેશ કરવાની તકનીકનો ઉપયોગ કર્યો છે, જે સામાન્ય રીતે કાયદા અને ભાષામાં અભિવ્યક્તિનાં અર્થમાં આવતી નથી.તે વ્યાખ્યા અંતર્ગત અમુક વ્યક્તિઓનો કૃત્રિમ સમાવેશ છે, જે સામાન્ય રીતે ભાષા અને કાયદામાં અભિવ્યક્તિની સોંપણીના અર્થ દ્વારા ન્યાયી ઠેરવવામાં આવતો નથી.વાસ્તવમાં એક કલ્પના અને માન્યતા છે જે વિધાનસભા દ્વારા સેવામાં દબાવવામાં આવે છે.સામાન્ય રીતે "પત્ની" અભિવ્યક્તિની વ્યાપક શ્રેણીમાં ન આવતી મહિલાઓની અમુક શ્રેણીઓનો સમાવેશ કરવા માટે, વિધાનસભાએ સર્વસમાવેશક સાહિત્યની તકનીકનો ઉપયોગ કર્યો છે.તેઓ ચોક્કસપણે પત્નીઓ નથી; પરંતુ તેમને વિધાનસભા દ્વારા વ્યાખ્યામાં પત્નીઓ તરીકે સામેલ કરવામાં આવ્યા છે.શું આપણા દાવેદાર/પત્નીને માનવામાં આવતી પત્નીઓના તે લક્ષિત જૂથમાં સામેલ

કરી શકાય છે, સ્ત્રીઓ તકલીફમાં છે, તે આપણી સામે સળગતી ચિંતા છે.

૨૧. સર્વસમાવેશક વ્યાખ્યાને કેવી રીતે સમજવી જોઈએ તે અંગે સલાહકાર પાસે વિગતવાર દલીલો છે.બોમ્બે રાજ્ય વિરુદ્ધ હોસ્પિટલ મજૂર સભા (એ. આઈ. આર. ૧૯૬૦ એસ. સી. ૬૧૦) માં ફકરા ૧૦ માં અવલોકનોને સેવામાં દબાવવામાં આવે છે.

"તે સ્પષ્ટ છે કે સમાવિષ્ટ વ્યાખ્યામાં વપરાતા શબ્દો વિસ્તરણને સૂચવે છે અને તેને કોઈ પણ અર્થમાં પ્રતિબંધિત તરીકે ગણી શકાય નહીં.(વીડે-સ્ટ્રાઉડનો "જ્યુડિશિયલ ડિક્શનરી", ખંડ ૨, પાનું ૧૪૧૫).જ્યાં આપણે સર્વસમાવેશક વ્યાખ્યા સાથે કામ કરી રહ્યા છીએ ત્યાં વ્યાપક અર્થઘટનની શરતો પર પ્રતિબંધાત્મક અર્થઘટન કરવું અયોગ્ય રહેશે.

૨૨. આ પાસા પર વધુ ઉદાહરણોની જાહેરાત કરવી બિનજરૂરી છે.જો કે, અમે પી. કાસિલિંગમ વિરુદ્ધ પી. એસ. જી. કોલેજ ઓફ ટેકનોલોજી (એ. આઈ. આર. ૧૯૯૫ એસ. સી. ૧૩૯૫) માં અનુગામી એક નિર્ણયની

યાદ અપાવીએ છીએ, જેમાં ન્યાયમૂર્તિ એસ. સી. અગ્રવાલે અવલોકન કર્યું હતું કે:

"જ્યારે "સમાવિષ્ટો" શબ્દનો ઉપયોગ કરવામાં આવે છે ત્યારે તે વ્યાખ્યાયિત અભિવ્યક્તિનો અર્થ વિસ્તૃત કરે છે જેથી માત્ર તે જ વસ્તુઓને સમજી શકાય જે તેઓ તેમના કુદરતી મહત્વ અનુસાર સૂચવે છે; પણ તે વસ્તુઓ પણ કે જે કલમ જાહેર કરે છે કે તેમાં સમાવેશ થશે.

૨૩. સમજૂતી (બી) નું શાબ્દિક વાંચન એ વ્યક્ત કરી શકે છે કે માનવામાં આવેલી વ્યાખ્યા દ્વારા "પત્ની" અભિવ્યક્તિની વ્યાપક શ્રેણીમાં સમાવેશનો દાવો કરવા માટે સ્ત્રીએ છૂટાછેડા લીધા હોવા જોઈએ અથવા તેના પતિ પાસેથી છૂટાછેડા લીધા હોવા જોઈએ અને ફરીથી લગ્ન કર્યા ન હોવા જોઈએ. "છૂટાછેડા લીધા છે અથવા છૂટાછેડા લીધા છે" એ અભિવ્યક્તિનો વ્યાપક અર્થ શું છે? શું વ્યાખ્યાત્મક વિસ્તરણની પ્રક્રિયા દ્વારા રદ કરાયેલા લગ્નોમાં પત્નીઓને પણ સમજૂતી (બી) ની વ્યાપક શ્રેણીમાં સામેલ કરી શકાય? આ એક પડકારજનક વિવાદ છે જે આપણી સામે ઉઠાવવામાં આવ્યો છે.

૨૪. આ સંદર્ભમાં કલમ ૧૨૫ના મુખ્ય ભાગ અને મૂળભૂત મુદ્દાઓ પર જવું યોગ્ય હોઈ શકે છે. કલમ ૧૨૫ હેઠળ જવાબદારી માત્ર પતિ પર છે કે તે તેની પત્નીનું ભરણપોષણ કરે. જવાબદારી "જીવનસાથી" પર નથી કે જેની પાસે અન્ય જીવનસાથી પોતાની સંભાળ રાખવામાં અસમર્થ રહે તે માટે પૂરતા સાધનો હોય. કલમ ૧૨૫ હેઠળ તેના જીવનસાથીને જાળવવા માટે સ્ત્રીને નહીં પણ માત્ર પુરુષને જ જવાબદાર ઠેરવી શકાય છે. એ નોંધવું સુસંગત છે કે જોકે વિધાનસભાએ કલમ ૧૨૫ની કલમ (બી) અને (સી) ની વ્યાપક શ્રેણીમાં કાયદેસર તેમજ ગેરકાયદેસર બાળકોનો સાવધાનીપૂર્વક સમાવેશ કર્યો હતો, તેમ છતાં વિધાનસભાએ ગેરકાયદેસર, બિન-ઔપચારિક અથવા વાસ્તવિક પત્નીઓને કલમ ૧૨૫ની વ્યાપક શ્રેણીમાં શબ્દોનો ચોક્કસ ઉપયોગ કરીને સામેલ કરવાનું પસંદ કર્યું ન હતું. એવું લાગે છે કે કલમ ૧૨૫માં વપરાયેલ "પત્ની" શબ્દનો હેતુ કાયદેસર/કાનૂની પત્નીઓનો ઉલ્લેખ કરવાનો હતો. તે નિઃશંકપણે નિર્ણયોની શ્રેણીમાં સુપ્રીમ કોર્ટનું અર્થઘટન છે. આપણે વ્યાપક રીતે ત્રણ માઈલના પથ્થરોનો ઉલ્લેખ કરી શકીએ છીએ જેમ કે ચમુનાબાઈ અનંતરાવ વિરુદ્ધ અનંતરાવ શિવરામ (૧૯૮૮ (૧) એસસીસી ૫૩૦-(એઆઈઆર ૧૯૮૮ એસસી ૬૪૪)); વિમલા વિરુદ્ધ વીરાસ્વામી (૧૯૯૧ (૨) એસસીસી ૩૭૫-(૧૯૯૧ એઆઈઆર એસસી ૬૦૮૫ ૭૫૪)) અને સવિતાબેન સોમાભાઈ ભાટિયા

વિરુદ્ધ ગુજરાત રાજ્ય (૨૦૦૫ (૩) એસસીસી ૬૩૬-(એસીઆર ૨૦૦૫ એસસી ૧૮૦૯).સ્થિતિ સારી રીતે સ્થિર હોવાનું જણાય છે.કલમ ૧૨૫ હેઠળ, આ નિર્ણયોમાં અર્થઘટન કરવામાં આવ્યું છે તેમ, કલમ ૧૨૫ (૧) (એ) માં "પત્ની" અભિવ્યક્તિની અંદર જીવનસાથીને લાવવા માટે ઔપચારિક અને કાનૂની સંસ્કારનો પુરાવો જરૂરી છે.આ ઉદાહરણો અનુસાર લગ્નની કાનૂની અને માન્ય સંસ્થામાં ઔપચારિક પ્રવેશ આવશ્યક છે.માત્ર લગ્નની પ્રકૃતિના સંબંધોને ઔપચારિક અને કાયદાકીય લગ્નથી અલગ પાડવા પડશે.ઉપર ઉલ્લેખિત ત્રણ નિર્ણયો અનુસાર પહેલું કલમ ૧૨૫, સી. આર. પી. સી. હેઠળ અધિકારોનો દાવો કરવા માટે હકદાર નથી અને માત્ર પછીનું જ કલમ ૧૨૫, સી. આર. પી. સી. હેઠળ અધિકારોનો દાવો કરવા માટે હકદાર છે. સમાજના વિકાસના ચોક્કસ તબક્કે ચોક્કસપણે ધાર્મિક વિધિઓ કરીને લગ્નને ઔપચારિક રીતે સંપન્ન કરવાનો આગ્રહ પત્નીઓને કાયદેસર રીતે પરિણીત જીવનસાથીનો દરજ્જો આપવા માટે જરૂરી બની ગયો હતો.લગ્ન એ પરિવારનો પાયો છે અને સમાજમાં તમામ માનવીય સંસ્થાઓમાં સૌથી મૂળભૂત છે.તેને અનુકૂળતાના બિન-ઔપચારિક સંબંધોથી અલગ પાડવું પડશે.શારીરિક સંતોષ માટેની વ્યવસ્થાઓ માત્ર જાતીયતાની શારીરિક માંગની સંતોષ, લગ્નના ઔપચારિક ગંભીર સંબંધથી અલગ હોવી જોઈએ.લગ્નમાં પ્રવેશવાનો ઇરાદો વ્યક્તિગત કાયદા અનુસાર લગ્નની

ઔપચારિક વિધિ દ્વારા સ્પષ્ટ રીતે જાહેર થવો જોઈએ.લગ્નમાં પ્રવેશવાનો ઈરાદો પક્ષકારોના લાંબા સહવાસ અને પક્ષકારોના કૃત્યો પરથી અનુમાન કરી શકાય છે.પરંતુ જ્યાં પણ સ્થિતિ વિવાદમાં હોય, ત્યાં વ્યક્તિગત કાયદા અનુસાર લગ્નના ઔપચારિક સંસ્કારના પુરાવા પર ભાર મૂકવો પડે છે.અનત્રાવ, વિમલા અને સવિતાબેન આગ્રહ રાખે છે તે આ અટલ ઈચ્છા છે.

૨૫. જ્ઞાનપૂર્ણ સમાજમાં ધાર્મિક વિધિઓ દ્વારા અનુષ્ઠાન પર આ પ્રકારનો આગ્રહ ચોક્કસપણે પડકાર માટે ખુલ્લો રહેશે.અન્ય બિન-ઔપચારિક સંબંધોથી ઔપચારિક લગ્નમાં પ્રવેશવાના વાસ્તવિક હેતુ વચ્ચે તફાવત કરવા માટે પ્રાચીન સમાજમાં પરંપરાગત રીતે આ વિધિઓ પર ભાર મૂકવામાં આવતો હતો.જ્ઞાન સમાજમાં આ વિચારને વેચવો મુશ્કેલ હોઈ શકે છે કે નિર્વિવાદ નોંધાયેલા દસ્તાવેજો સહિત દસ્તાવેજોમાં ઔપચારિક ઘોષણાઓ અપૂરતી છે અને ધાર્મિક વિધિઓનો અભાવ ઔપચારિક રીતે લગ્નમાં પ્રવેશ કરવાના આવા હેતુ સામે અવરોધ ઊભો કરશે.ઔપચારિક રીતે લગ્નમાં પ્રવેશવાના ઈરાદાની અચોક્કસ અભિવ્યક્તિ તરીકે જ પવિત્રતાનો આગ્રહ રાખવામાં આવતો હતો.ચોક્કસપણે જ્ઞાનપૂર્ણ સમાજમાં અદાલતો અનુષ્ઠાન માટે ધાર્મિક વિધિઓ કરવા પર આવા ધાર્મિક આગ્રહ સાથે ચાલુ રાખી શકતી

નથી.કલમ ૫૧એ (એચ) હેઠળ ભારપૂર્વક જણાવ્યા મુજબ, વૈજ્ઞાનિક સ્વભાવ, માનવતાવાદ અને તપાસ અને સુધારાની ભાવના વિકસાવવા માટે વાજબી બનવાની બંધારણીય મૂળભૂત ફરજને આત્મસાત કરનાર આધુનિક ભારતીય માટે, આ પ્રકારનો આગ્રહ ખોટો અને ખોટો લાગે છે.જો કે, હકીકત એ છે કે હવે જે કાયદો છે તે સંબંધિત વ્યક્તિગત કાયદા અનુસાર લગ્નના ઔપચારિક ધાર્મિક વિધિ પર ભાર મૂકે છે.બિનસાંપ્રદાયિક સામાન્ય કાયદા હેઠળ, ઔપચારિક મૌખિક અને સ્પષ્ટ લેખિત ઘોષણાઓ પૂરતી હોવાનું માનવામાં આવ્યું છે.શ્રદ્ધાની બાબતોમાં અતાર્કિક બનવાનો અધિકાર દેખીતી રીતે આપણા બિનસાંપ્રદાયિક પ્રજાસત્તાકમાં પણ દાવો કરી શકાતો નથી જે તમામ ધાર્મિક ધર્મોને સહન કરે છે.કાયદામાં સાહસિક નવીનતાઓ એવા જ્ઞાનપૂર્ણ સમાજમાં આવવી જોઈએ જ્યાં નાગરિકોને લગ્નમાં પ્રવેશવાનો અધિકાર પંડિત, સાધુ અથવા ખાઝીની સંડોવણી પર નિર્ભર ન હોઈ શકે.નિર્વિવાદ દસ્તાવેજોમાં લગ્ન કરવાના તેમના અચોક્કસ ઇરાદાની અભિવ્યક્તિ આપીને, જ્ઞાન સમાજમાં એક યુવાન પુરુષ અને સ્ત્રી માટે, જે તેમના ધર્મને નકારતા નથી, માન્ય લગ્નમાં પ્રવેશ કરવો શક્ય હોવું જોઈએ.આપણે ચોક્કસપણે ભવિષ્યની તારીખની આગાહી કરી શકીએ છીએ જ્યાં ખાલી ધાર્મિક વિધિઓના પ્રદર્શન પર ભાર અને ઉચ્ચારણ નહીં હોય જે આધુનિક સમાજમાં સુસંગત ન હોય.ભવિષ્યમાં શોધ

ચોક્કસપણે લગ્નના આવા ઔપચારિક સંબંધ બનાવવા અને દાખલ કરવાના હેતુના સ્પષ્ટ પુરાવા માટે હશે.નિર્વિવાદ દસ્તાવેજોમાં વ્યક્ત કરેલા ઇરાદાને ભવિષ્યમાં લગ્નના પુરાવામાં નિઃશંકપણે યોગ્ય મહત્વ આપવું પડી શકે છે.

૨૬. દાવેદાર/પત્નીના વિદ્વાન વકીલ અને ન્યાયમિત્ર સખત મહેનતથી દલીલ કરે છે કે જે હેતુ માટે લગ્નના પુરાવા પર ભાર મૂકવામાં આવે છે તેના આધારે તફાવત દર્શાવવો આવશ્યક છે.હેતુ મહત્વનો છે.ઉત્તરાધિકારના હેતુ માટે અને કાનૂની દરજ્જાની ખાતરી માટે, ભરણપોષણ, ટેકો અને ખોરાકી માટેના માત્ર દાવાઓથી અલગ સંપૂર્ણપણે અલગ વિચારણાઓ લાગુ થઈ શકે છે.વિદ્વાન ન્યાયમિત્ર દ્વારા ટાંકવામાં આવેલા ભાગીસાહેબ ઉર્ફે સંડુ વિરુદ્ધ લીલા બાઈ (એ. આઈ. આર. ૨૦૦૪ બોમ્બે ૨૮૩) કેસમાં બોમ્બે હાઈકોર્ટના અવલોકનો નિર્ણાયક રીતે સુસંગત અને આપણા માટે સંપૂર્ણપણે સ્વીકાર્ય હોવાનું જણાય છે:

"કાયદા દ્વારા માન્ય ન હોય તેવા સંબંધને "પત્ની" અથવા "વિધવા" શબ્દમાં સામેલ કરવાની મંજૂરી આપવામાં આવશે નહીં.જો કે, એવા વ્યક્તિઓનો વર્ગ હોઈ શકે છે કે જેઓ "ગેરકાયદેસર પત્નીઓ અથવા વિધવાઓ" છે, જેઓ ભરણપોષણ

કાયદાના લાભનો વિષય બની શકે છે, તેમ છતાં આખરે તેમનો કાનૂની દરજ્જો રદ કરવામાં આવે છે.ઉત્તરાધિકાર અધિનિયમ અને ભરણપોષણ અધિનિયમના હેતુ માટે "પત્ની અને વિધવા" શબ્દોનો મર્યાદિત સ્પષ્ટ કાનૂની અર્થ હશે, કે જ્યારે બાબત ન્યાય અને ન્યાયી રમતની વિચારણાઓ પર નિર્વાહના પગલાં પૂરા પાડવાના હેતુથી ઊભી થાય ત્યારે તે પોતે જ સ્થિતિ નહીં હોય અને તે તમામ માનવ અને સામાજિક સંબંધો માટે મૂળભૂત છે.

(ભાર મૂકવામાં આવે છે)

૨૭. આ અભિગમમાં આપણને નોંધપાત્ર યોગ્યતા મળે છે.ઉત્તરાધિકાર વગેરેના હેતુ માટે કાનૂની દરજ્જાની ખાતરીને માત્ર ગેરવર્તન ટાળવાના હેતુથી કાનૂની સંબંધોની ખાતરીથી ચોક્કસપણે અલગ પાડવી પડશે.કલમ ૧૨૫, સીઆરપીસી કોઈ પણ રીતે સ્થિતિની ઘોષણા સાથે સંબંધિત નથી.તે માત્ર રાજકારણમાં અનિયમિતતાને અટકાવવાના સ્પષ્ટ ઉદ્દેશ સાથે વ્યવહાર કરે છે.જ્યારે આપણે કલમ ૧૨૫, સી. આર. પી. સી. ના ઉદ્દેશ અને હેતુને ધ્યાનમાં લઈએ ત્યારે કડક કાનૂની સંબંધોની પુષ્ટિ કાયદેસર રીતે જરૂરી નથી.

૨૮. આપણી ન્યાયિક વ્યવસ્થામાં પરિવર્તનનો પવન ફૂંકાઈ રહ્યો છે. એક વાસ્તવિક પત્ની/ગેરકાયદેસર પત્ની કહેવાતી પણ ભરણપોષણ માટે હકદાર છે તે ખ્યાલને ક્રમશઃ સ્વીકારવામાં આવી રહ્યો છે. ઘરેલું હિંસાથી મહિલાઓનું રક્ષણ અધિનિયમ, ૨૦૦૫ (ટૂંકમાં 'ડીવીએ') ની સંબંધિત જોગવાઈઓનું અવલોકન આ સ્થિતિને છટાદાર બનાવે છે. ડીવીએની કલમ ૨૦ હેઠળ પીડિત વ્યક્તિને ભરણપોષણ સહિત નાણાકીય રાહત ઉપલબ્ધ હોવાનું જાહેર કરવામાં આવે છે. કલમ ૨ (એ) મુજબ પીડિત વ્યક્તિ એવી મહિલા છે જે પ્રતિવાદી સાથે ઘરેલું સંબંધ ધરાવે છે અથવા રહી છે. "ઘરેલું સંબંધ" ને ડી. વી. એ. ની કલમ ૨ (એફ) હેઠળ વ્યાખ્યાયિત કરવામાં આવે છે, જે બે વ્યક્તિઓ વચ્ચેના સંબંધ તરીકે વ્યાખ્યાયિત કરવામાં આવે છે, જે કોઈ પણ સમયે સહિયારા ઘરમાં સાથે રહે છે અથવા રહે છે, જ્યારે તેઓ પરસ્પર સંબંધ, લગ્ન અથવા લગ્ન અથવા દત્તક લેવાના સંબંધ દ્વારા સંબંધિત હોય છે. ડીવીએની કલમ ૨ (ઓ) માં ફરીથી વહેંચાયેલ ઘરને વ્યાખ્યાયિત કરવામાં આવ્યું છે જેનો અર્થ એ થાય છે કે જ્યાં પીડિત વ્યક્તિ રહે છે અથવા પ્રતિવાદી સાથે ઘરેલું સંબંધમાં રહે છે. આપણે ડી. વી. એ. ની જોગવાઈઓમાં વધુ ઊંડાણપૂર્વક જવાની જરૂર નથી. ડી. વી. એ. દ્વારા લાવવામાં આવેલા પરિવર્તનનો મુખ્ય મુદ્દો એ છે કે ભરણપોષણની નાણાકીય રાહતનો દાવો માત્ર કાનૂની લગ્નમાં પત્નીઓ દ્વારા જ નહીં પરંતુ લગ્નના સ્વરૂપમાં સંબંધો

દ્વારા પુરુષો સાથે સંબંધિત મહિલાઓ દ્વારા પણ કરી શકાય છે. જેની સામે દાવો કરવામાં આવ્યો છે તે વ્યક્તિ સાથે લગ્નના સ્વરૂપમાં સંબંધ ધરાવતી આવી મહિલાઓની સુરક્ષા સુનિશ્ચિત કરવા અને તેમના સંબંધમાં ગેરવર્તન અટકાવવા માટે કાયદાએ એક મોટું પગલું ભર્યું છે. માત્ર આવા સંબંધમાં રહેતા લોકો જ નહીં; પણ જેઓ કોઈ પણ સમયે આવા સંબંધમાં સાથે રહેતા હતા તેઓ પણ ડી. વી. એ. ની કલમ ૨૦ હેઠળ ભરણપોષણની નાણાકીય રાહત મેળવવા માટે હકદાર છે.

૨૯. આ ખ્યાલ આપણા સમાજમાં સારી રીતે સ્થાપિત હતો કે ભરણપોષણનો દાવો માત્ર એક કાયદેસર અને કાયદેસર પત્ની દ્વારા જ કરી શકાય છે, લગ્નના સ્વરૂપમાં સંબંધ ધરાવતી સ્ત્રી દ્વારા નહીં. પરંતુ ફેરફારો થયા છે. આજે જે મહિલાઓ લગ્નના સ્વરૂપમાં સંબંધ ધરાવે છે તેઓ પણ ભરણપોષણનો દાવો કરી શકે છે. ગુણવાન સંબંધોને બાકાત રાખવામાં આવ્યા છે; પરંતુ લગ્નના સ્વરૂપમાં અન્ય સંબંધો કે જે ડી. વી. એ. ની કલમ ૨ (એફ) માં "ઘરેલું સંબંધ" ની વ્યાખ્યામાં આવે છે તે પૂરતા ગણવામાં આવે છે જો આવા સંબંધોમાં રહેલા લોકો રહે છે અથવા વહેંચાયેલ ઘરમાં સાથે રહેતા હોય તો તેમને ડી. વી. એ. ની કલમ ૨૦ (૧) (ડી) હેઠળ ભરણપોષણની રાહતનો હક મળે છે. મજબૂત વિભાવનાઓમાં પરિવર્તન/પરિવર્તન થઈ રહ્યું છે. અમે ડી. વેલુસામી

વિરુદ્ધ ડી. પચાઈમ્મલ (એ. આઈ. આર. ૨૦૧૧ એસ. સી. ૪૭૯) ના નિર્ણયથી વાકેફ છીએ, જેમાં ઔપચારિક લગ્ન સમાન ન હોય તેવા સંબંધને ડીવીએની કલમ ૨ (એફ) માં "ઘરેલું સંબંધ" ની અંદર લાવવા માટે પૂરતા ગણવામાં આવે છે કે કેમ તે નક્કી કરવા માટે માર્ગદર્શિકા આપવામાં આવી છે. હવે આપણે ફક્ત અવલોકન કરવાની જરૂર છે કે લગ્નના ઔપચારિક સંબંધોનો પુરાવો હવે ભારતીય કાયદા હેઠળ સ્ત્રીને ડીવીએની કલમ ૨૦ (૧) (ડી) હેઠળ ભરણપોષણની નાણાકીય રાહતનો દાવો કરવા માટે હકદાર બનાવવા માટે જરૂરી નથી.

૩૦. કાયદામાં આ ફેરફાર કલમ ૧૨૫ (૧) (એ), સી. આર. પી. સી. હેઠળ પત્નીની વિભાવનાને સમજવામાં આવશ્યકપણે પ્રતિબિંબિત થવો જોઈએ અમે વિદ્વાન ન્યાયમિત્રની રજૂઆતની નોંધ લઈએ છીએ કે ડી. વી. એ. ની કલમ ૨૬ (૧) હેઠળ જે આપણે નીચે કાઢીએ છીએ, તે કલમ ૧૨૫, સી. આર. પી. સી. હેઠળની અરજીમાં દાવેદાર માટે કલમ ૨૦ (૧) (બી) હેઠળ ભરણપોષણની નાણાકીય રાહતનો દાવો કરવા માટે પુષ્ટિ છે:

"૨૬.અન્ય દાવાઓ અને કાનૂની કાર્યવાહીમાં રાહત. – (૧) કલમ

૧૮, ૧૯, ૨૦, ૨૧ અને ૨૨ હેઠળ ઉપલબ્ધ કોઈપણ રાહત

સિવિલ કોર્ટ, ફેમિલી કોર્ટ અથવા ફોજદારી અદાલત સમક્ષ કોઈપણ કાનૂની કાર્યવાહીમાં પણ માંગી શકાય છે, જે પીડિત વ્યક્તિ અને પ્રતિવાદીને અસર કરે છે, પછી ભલે આવી કાર્યવાહી આ અધિનિયમના પ્રારંભ પહેલા અથવા પછી શરૂ કરવામાં આવી હોય.

(૨) પેટા-કલમ (૧) માં ઉલ્લેખિત કોઈપણ રાહત અન્ય કોઈપણ રાહત ઉપરાંત અને તેની સાથે માંગી શકાય છે જે પીડિત વ્યક્તિ સિવિલ કોર્ટ અથવા ફોજદારી અદાલત સમક્ષ આવા દાવામાં અથવા કાનૂની કાર્યવાહીમાં માંગી શકે છે.

(૩) જો આ અધિનિયમ હેઠળની કાર્યવાહી સિવાયની કોઈપણ કાર્યવાહીમાં પીડિત વ્યક્તિ દ્વારા કોઈ રાહત મેળવવામાં આવી હોય, તો તે મેજિસ્ટ્રેટને આવી રાહતની મંજૂરીની જાણ કરવા માટે બંધાયેલી રહેશે.

અમે વિદ્વાન ન્યાયમિત્ર સાથે સંમત છીએ કે, ડી. વી. એ. ની કલમ ૨૬ ના પ્રકાશમાં, ભરણપોષણની નાણાકીય રાહતના સંબંધમાં ડી. વી. એ. ની જોગવાઈઓને કલમ ૧૨૫, સી. આર. પી. સી. માં લાવવામાં આવી

છે અને ડી. વી. એ. ના કાયદા દ્વારા ભારતીય કાનૂની પ્રણાલી દ્વારા સ્વીકારવામાં આવેલી વિભાવનાઓના સંદર્ભ વિના કલમ ૧૨૫ માં "પત્ની" અભિવ્યક્તિને સમજવાનો પ્રયાસ કરવો નિર્રથક રહેશે. કલમ ૨૬ દ્વારા અમે સંમત છીએ કે પ્રતિવાદી સાથે લગ્નના બિન-ઔપચારિક સંબંધમાં મહિલા દ્વારા ભરણપોષણનો દાવો કરવાની જોગવાઈ પણ કલમ ૧૨૫, સીઆરપીસીમાં સામેલ કરીને લાવવામાં આવી છે.જો "પત્ની" શબ્દને ડીવીએની કલમ ૨૦ (૧) (ડી) હેઠળ ભરણપોષણનો દાવો કરવા માટે હકદાર ઘરેલું સંબંધ ધરાવતી મહિલાનો સમાવેશ કરવા માટે સમજી શકાય, તો ત્યારબાદ કલમ ૧૨૫ હેઠળ ભરણપોષણ માટે હકદાર થવા માટે પત્નીના ઔપચારિક/કાનૂની સંબંધના પુરાવા પર આગ્રહ રાખવાનો કોઈ અર્થ અથવા પ્રતિક્રિયા રહેશે નહીં, સીઆરપીસીની કલમ ૧૨૫ હેઠળ "પત્ની", પછી ડીવીએ હેઠળ ઘરેલું સંબંધ ધરાવતી મહિલાનો સમાવેશ કરવો પડશે.

૩૧. ડી. વી. એ. અને ખાસ કરીને તેની કલમ ૨૬ના પ્રકાશમાં અનત્રાવ, વિમલા અને સવિતાબેનના નિર્ણયની ચોક્કસપણે ફરી મુલાકાત લેવી પડશે અને તેનું ફરીથી અર્થઘટન કરવું પડશે.અમને નથી લાગતું કે તે પ્રશ્ન પર કોઈ અંતિમ નિષ્કર્ષ પર આવવું જરૂરી છે.આ કાર્યવાહીમાં અમારા હેતુ માટે તે બિનજરૂરી છે જ્યાં આપણે ફક્ત એ

સમજવાનો પ્રયાસ કરી રહ્યા છીએ કે શું સમજૂતી (બી) હેઠળની સર્વસમાવેશક વ્યાખ્યા ૨૬ થયેલા લગ્નમાં પત્નીને સ્વીકારશે કે કેમ.અમે નોંધ્યું છે કે ચાનમુનિયા વિરુદ્ધ વિરેન્દ્ર કુમાર સિંહ ગુશાવા ((૨૦૧૧) ૧ એસ. સી. સી. ૧૪૧-(એ. આઈ. આર. ૨૦૧૦ એસ. સી. (પૂરક) ૨૯) માં સુપ્રીમ કોર્ટે આ પ્રશ્નને નિર્ણય માટે મોટી બેન્ચને મોકલી દીધો છે.રાષ્ટ્ર અને કાનૂની સમુદાય ચાનમુનિયાના નિર્ણયની આતુરતાથી રાહ જોઈ રહ્યા છે.અમને જાણ કરવામાં આવી છે કે સુપ્રીમ કોર્ટ દ્વારા હજુ સુધી આ કેસનો નિર્ણય લેવામાં આવ્યો નથી.

૩૨. હવે આપણે આપણી સામેની તાત્કાલિક સમસ્યા પર આવીએ છીએ કે શું ૨૬ થયેલા લગ્નમાં પત્ની સમજૂતી (બી) હેઠળ સમાવિષ્ટ વ્યાખ્યામાં આવી શકે છે.

૩૩. હિંદુ મેરેજ એક્ટની કલમ ૧૨ હેઠળ અમાન્યતા માટેના હુકમની કાનૂની અસર શું છે?શું તે વિધિવત લગ્નને સંપૂર્ણપણે નાબૂદ કરે છે અને તેનો નાશ કરે છે?૨૬બાતલ લગ્ન અને ૨૬બાતલ લગ્ન વચ્ચે શું તફાવત છે?શું તે ભેદ ૨૬ થયેલા લગ્નમાં પત્નીનો સમાવેશ કરવાના દાવાને ધ્યાનમાં લેતી વખતે પણ સીઆરપીસીની કલમ ૧૨૫ (૧) ના સ્પષ્ટીકરણ (બી) ની અંદર કોઈપણ રીતે સુસંગત છે?

૩૪. હિન્દુ મેરેજ એક્ટ અનુસાર, લગ્ન રદબાતલ અથવા રદબાતલ થઈ શકે છે.માન્ય લગ્નને પણ વિખેરવાનો આદેશ આપી શકાય છે.હિન્દુ મેરેજ એક્ટની કલમ ૧૧ હેઠળ અમુક લગ્નોને અમાન્ય જાહેર કરવામાં આવે છે.આવા અમાન્ય લગ્નોને પક્ષો અને અન્ય લોકો દ્વારા બિનઅનુભવી તરીકે ગણી શકાય.જો કે, આવા લગ્નને અદાલત દ્વારા રદબાતલ હુકમનામું બહાર પાડીને રદબાતલ જાહેર કરી શકાય છે.જો લગ્ન કલમ પની કલમો (i), (iv) અને (v) માં ઉલ્લેખિત શરતોનું ઉલ્લંઘન કરે તો જ કલમ ૧૧ હેઠળ લગ્ન રદબાતલ જાહેર કરી શકાય છે.કલમ ૧૧ પરથી આ સ્પષ્ટ થાય છે.

૩૫. હિન્દુ મેરેજ એક્ટની કલમ ૧૨ હેઠળ, અમુક લગ્નો રદબાતલ થઈ શકે છે અને કલમ ૧૨ (૧) (એ) થી (ડી) હેઠળ ચાર નિર્દિષ્ટ આધારોમાંથી કોઈપણ એક પર રદબાતલ હુકમનામા દ્વારા રદ કરી શકાય છે.આવા લગ્ન કાયદા અનુસાર માન્ય છે અને જ્યાં સુધી કોર્ટ હુકમનામા દ્વારા કોઈ ચોક્કસ આધાર પર લગ્નને રદ ન કરે ત્યાં સુધી તે માન્ય રહેશે.ટૂંકમાં કહીએ તો, લગ્ન કાયદામાં માન્ય છે અને જ્યાં સુધી તે કલમ ૧૨ હેઠળ અમાન્યતાના હુકમનામા દ્વારા રદ કરવામાં ન આવે ત્યાં સુધી તે માન્ય રહેશે.આવા લગ્નો માન્ય છે એવું સૂચવવા માટે અને લગ્નને દૂષિત કરવા

માટે કલમ ૧૧ ના આધારો (એ) થી (ડી) અસ્તિત્વમાં છે એમ ધારીને પણ, પક્ષો તેમના વર્તન દ્વારા આવા લગ્નને સ્વીકારી શકે છે અને રદ કરવાના હુકમની ગેરહાજરીમાં આવા લગ્ન તમામ હેતુઓ માટે માન્ય રહેશે.એ નોંધવું અગત્યનું છે કે પવિત્ર રદબાતલ લગ્નનું વિરોધેદ ફક્ત જીવનસાથીના કહેવા પર જ કરી શકાય છે.આ પ્રકારનું વિભાજન માત્ર તેમની ઈચ્છા પર જ છે.સીઆરપીસીની કલમ ૧૨૫ (૧) ના સ્પષ્ટીકરણ (બી) ને ધ્યાનમાં લેતી વખતે આ મહત્વપૂર્ણ છે.

૩૬. હિંદુ મેરેજ એક્ટની કલમ ૧૩ છૂટાછેડા સાથે સંબંધિત છે.છૂટાછેડાના હુકમનામા દ્વારા, કલમ ૧૩ હેઠળ નિર્દિષ્ટ કરેલા આધારો પર, કોર્ટ દ્વારા લગ્નનું વિસર્જન કરી શકાય છે.કલમ ૧૩માં આધારો સ્પષ્ટ કરવામાં આવ્યા છે.તેથી કલમ ૧૧,૧૨ અને ૧૩ હેઠળ હુકમની અસર અલગ હોવાનું જણાય છે.કલમ ૧૧ હેઠળ પ્રથમ રદબાતલ છે.પક્ષકારો અને અન્ય લોકો દ્વારા તેને રદબાતલ ગણી શકાય.જો જરૂરી હોય તો, પક્ષો આવી અમાન્યતાની ઘોષણા માટે કોર્ટની સહાય મેળવી શકે છે.કાયદાની નજરમાં આવા લગ્ન અસ્તિત્વમાં નથી.

૩૭. રદ કરવાનો હુકમનામું એ લગ્નને સમાપ્ત કરે છે જે હકીકતમાં પવિત્ર કરવામાં આવ્યું છે.પરંતુ એવા હુકમનામા માટે કે જેના દ્વારા આવા લગ્નનો

અંત લાવવામાં આવે છે, લગ્ન માન્ય રહ્યા હોત.પક્ષકારો પાસે લગ્નને માન્ય ગણવાનો વિકલ્પ હોય છે.તેમની પાસે રદ કરવા માટે હુકમનામા દ્વારા વિરોધ માંગવાનો વિકલ્પ છે.

૩૮. સમાપ્ત થયેલા લગ્નની ત્રીજી શ્રેણી માન્ય લગ્ન છે.તેઓ હજુ પણ માન્ય છે.તેમની માન્યતા સ્વીકારવામાં આવે છે અને કોર્ટ દ્વારા સ્વીકારવામાં આવે છે જ્યારે તે વિસર્જન માટે હુકમનામું આપે છે.છૂટાછેડા માટેનો હુકમનામું વૈવાહિક બંધનને સમાપ્ત કરે છે જે માન્ય છે અને માન્ય હોવાનું સ્વીકારવામાં આવે છે.

૩૯. આ ત્રણ કલમ ૧૧,૧૨ અને ૧૩માંથી કોઈપણ એક હેઠળ પસાર કરાયેલા હુકમના પરિણામો શું છે?આ પ્રશ્ન ત્યારે મહત્વ ધરાવે છે જ્યારે આપણે એ નક્કી કરવાનું ચોક્કસ કાર્ય હાથ ધરીએ છીએ કે શું કલમ ૧૨ હેઠળ રદબાતલનો હુકમનામું આપા લગ્નમાં પત્નીને કલમ ૧૨૫, સીઆરપીસી હેઠળ ભરણપોષણનો દાવો કરવા માટે સક્ષમ બનાવશે કે કેમ.

૪૦. આપણી સામેના વિવાદના હેતુ માટે એ વિચારવું જરૂરી નથી કે જેની પત્નીના લગ્ન હિંદુ મેરેજ એક્ટની કલમ ૧૧ હેઠળ રદબાતલ જાહેર

કરવામાં આવ્યા છે અથવા રદબાતલ જાહેર કરવામાં આવ્યા છે, તે કલમ ૧૨૫, સીઆરપીસી હેઠળ ભરણપોષણનો દાવો કરવા માટે હકદાર હશે કે કેમ. અનાતરાવ, વિમલા અને સવિતાબેનના નિર્ણયો સ્પષ્ટપણે જણાવે છે કે આવી મહિલા પત્ની નહીં હોય અને પરિણામે તે સીઆરપીસીની કલમ ૧૨૫ હેઠળ ભરણપોષણ માટે હકદાર નહીં હોય. અમે ચાનમુનિયા વિરુદ્ધ વિરેન્દ્ર કુમાર સિંહ ગુશાવા ((૨૦૧૧) ૧ એસ. સી. સી. ૧૪૧- (એ. આઈ. આર. ૨૦૧૦ એસ. સી. (પૂરક) ૨૯) માં નિર્ણયની રાહ જોઈ રહ્યા છીએ અને સીઆરપીસીની કલમ ૧૨૫ હેઠળ ભરણપોષણ માટે આવી મહિલાના દાવા પર અમારા માટે કોઈ અભિપ્રાય વ્યક્ત કરવો જરૂરી નથી.

૪૧. હિન્દુ મેરેજ એક્ટની કલમ ૧૩ હેઠળ છૂટાછેડાના હુકમનામા દ્વારા જે મહિલાના લગ્ન વિખેરાઈ ગયા છે તેના દાવા અંગે કોઈ વિવાદ નથી.તેને ચોક્કસપણે સીઆરપીસીની કલમ ૧૨૫ (૧) ના સ્પષ્ટીકરણ (બી) માં સામેલ કરવામાં આવશે.

૪૨. ધ્યાનમાં લેવાનો ચોક્કસ પ્રશ્ન એ છે કે હિન્દુ મેરેજ એક્ટની કલમ ૧૨ હેઠળ જે મહિલાના લગ્ન રદ કરવામાં આવ્યા છે તે સ્ત્રીને કલમ ૧૨૫ (૧) ના સ્પષ્ટીકરણ (બી) માં સામેલ કરી શકાય છે કે કેમ, કલમ ૧૨ની

ભાષાનો સંદર્ભ સુસંગત હોઈ શકે છે.કલમ ૧૨ (૧) ના આધારો (એ) થી (ડી) ને આકર્ષતા લગ્ન "રદબાતલ ગણાશે અને રદબાતલ હુકમનામા દ્વારા રદ કરી શકાય છે".આ બધું જ કલમ ૧૨ માં ઉલ્લેખિત છે.કલમ ૧૨ હેઠળ રદ કરાયેલા લગ્નની અસર અથવા પરિણામ હિંદુ મેરેજ એક્ટની કોઈપણ જોગવાઈમાં વિધાનસભા દ્વારા જાહેર કરવામાં આવતું નથી. લગ્ન રદબાતલ હોવાનું કહેવાય છે અને રદબાતલ હુકમનામા દ્વારા રદ કરી શકાય છે.આટલું જ જણાવવામાં આવ્યું છે.અમે ફરીથી નોંધ્યું છે કે આવા લગ્ન હિન્દુ લગ્ન અધિનિયમની કલમ ૧૨ હેઠળ હુકમનામા દ્વારા રદ કરવામાં ન આવે ત્યાં સુધી તે તમામ હેતુઓ માટે માન્ય રહેશે અને ચાલુ રહેશે. પક્ષકારો પાસે લગ્નને માન્ય ગણવાનો વિકલ્પ હોય છે.જો તેઓ અદાલતમાં જતા નથી અને કલમ ૧૨ હેઠળ લગ્નને રદ કરવાની હુકમનામું માંગતા નથી, તો તે તમામ હેતુઓ અને હેતુઓ માટે માન્ય રહેશે.વિધિવત રીતે સંપન્ન થયેલા લગ્ન ત્યારે જ રદ કરવામાં આવે છે જ્યારે પક્ષો તેમની ઇચ્છામાં હિન્દુ મેરેજ એક્ટની કલમ ૧૨ની જોગવાઈઓ અનુસાર તેને સમાપ્ત કરવા માટે અદાલતનો સંપર્ક કરે. આવા રદબાતલ થવાનું પરિણામ ચોક્કસપણે જાહેર કરવામાં આવ્યું નથી.

૪૩. હકીકતમાં અને કાયદામાં તેના પરિણામો શું છે?આ બાબત ધ્યાનમાં લેવી જોઈએ.પ્રતિવાદી/પતિ માટેના વિદ્વાન વકીલ દલીલ કરે

છે કે એકવાર કલમ ૧૨ હેઠળ લગ્નને રદબાતલ લગ્ન તરીકે રદ કરવામાં આવે, તો તે કાયદાની નજરમાં અસ્તિત્વમાં નથી.ત્યારબાદ આવા રદબાતલ લગ્નને કોઈપણ હેતુ માટે માન્ય ગણવા અસ્વીકાર્ય છે.કલમ ૧૨ હેઠળ રદબાતલ હુકમનામું લગ્નને નાબૂદ કરવા અને નાબૂદ કરવાની અસર કરશે.તેથી તે કલમ ૧૩ હેઠળ છૂટાછેડા/વિસર્જન માટેના હુકમના કિસ્સામાં લગ્નને સમાપ્ત કરવાનો કેસ નથી.તે કોઈ લગ્ન ન હોવાનો કેસ છે.વકીલ દલીલ કરે છે કે હિન્દુ મેરેજ એક્ટની કલમ ૧૨ હેઠળ રદ કરાયેલા આવા લગ્નમાંથી કોઈ અધિકારો અથવા જવાબદારીઓ ઊભી થઈ શકે નહીં.

જજ. આ દલીલ સ્વીકારવા માટે અમો પોતાને મનાવી શકતા નથી. દાવેદાર/પત્નીના વિદ્વાન વકીલશ્રી રજૂઆત કરે છે કે લગ્ન રદીકરણનો હુકમનામું નિશ્ચિતપણે પક્ષકારોને લગ્ન પહેલાંની તેમની સ્થિતિમાં પુનઃસ્થાપિત કરી શકતું નથી, વાસ્તવમાં, શાસ્ત્રોક્ત રીતે સંપન્ન થયેલા લગ્ન એ એક હકીકત છે. કાયદો આવા સંપન્ન થયેલા લગ્ન પ્રત્યે પોતાની આંખો મીંચી શકે નહીં. કાયદો એ હકીકતને નકારી શકે નહીં કે પતિ-પત્ની આવા લગ્નજીવનમાં ચોક્કસ સમયગાળા માટે પતિ અને પત્ની તરીકે સાથે રહ્યા હતા. હિન્દુ મેરેજ એક્ટની કલમ ૧૨ હેઠળ લગ્ન રદ કરવા તરફ દોરી જનાર પક્ષકારોની પોતાની જ ઈચ્છા હતી તે હકીકતને

નકારવાનું કાયદાને પાલવે તેમ નથી. તેઓ તેને માન્ય/વૈધ ગણી શક્યા હોત. કલમ ૧૨ હેઠળ લગ્ન રદ્દીકરણના હુકમનામામાં પક્ષકારો આચરણ બહુ મહત્વનો ભાગ ભજવે છે.

૪૫. આ સમર્પણમાં આપણને બળ મળે છે.ભારતીય સંદર્ભમાં જ્યાં સ્ત્રીની કૌમાર્યને સૌથી વધુ મહત્વ આપવામાં આવે છે, હકીકતમાં, તે હિન્દુ મેરેજ એક્ટની કલમ ૧૨ હેઠળ તેના લગ્નને રદ કર્યા પછી સ્પિનસ્ટર તરીકેનો પોતાનો દરજ્જો ફરી ક્યારેય જાહેર કરી શકતી નથી. તેણીએ પોતાનું કૌમાર્ય ગુમાવી દીધું છે.સમાજની નજરમાં તેણે પોતાનું કૌમાર્ય ગુમાવી દીધું છે.કાયદો ગમે તે હોય, લગ્નની રદબાતલતા અથવા રદબાતલતાની ઘોષણા પર, હકીકતમાં, તે સમાપ્ત થયેલા લગ્નમાં સ્ત્રી રહેશે.તેણીનું કૌમાર્ય ખોવાઈ ગયું છે.જો તે ફરીથી લગ્નમાં પ્રવેશવા માંગે છે, તો સમાજ તેની તમામ અપૂરતા અને અસુવિધાઓ સાથે ફરીથી લગ્ન તરીકે જ ગણશે.કલમ ૧૨ હેઠળ હુકમનામું પસાર કરીને કોર્ટ દ્વારા પક્ષકારોની ઈચ્છા પર આવા લગ્નને રદ કરવામાં આવ્યા છે તે માટે કોઈ પણ વ્યક્તિ પવિત્ર લગ્નને દૂર કરી શકતી નથી.આપણે જે નોંધવાનો ઇરાદો ધરાવીએ છીએ તે એ છે કે સમાપ્ત થયેલા લગ્નમાં સ્ત્રીની સ્થિતિ યુવતીથી સ્ત્રીમાં નિઃશંકપણે પરિવર્તન પામે છે.હકીકતમાં, સામાજિક ધોરણો સાથે સુસંગત તે યુવતી બનવાનું બંધ કરે છે.તેણીના ફરીથી લગ્ન

સામાન્ય રીતે એક મુશ્કેલ અને ચઢાવ પરનું કાર્ય હશે.જ્યાં સુધી તેણીના ફરીથી લગ્ન ન થાય ત્યાં સુધી તેણીને ટેકો આપવા માટે કોઈ નહીં હોય.અમે ફક્ત પોતાને સંતુષ્ટ કરવાનો અને સમજાવવાનો પ્રયાસ કરી રહ્યા છીએ કે આવી મહિલા ચોક્કસપણે કમનસીબ મહિલાઓના લક્ષિત જૂથમાં આવે છે, જેમની તરફેણમાં કાયદાકીય કરુણા કલમ ૧૨૫, સી. આર. પી. સી. ના સ્પષ્ટીકરણ (બી) ના કાયદા દ્વારા છટાદાર અભિવ્યક્તિ મેળવે છે.

૪૬. એવું નથી કે કાયદો એવું ધારે છે કે આવા રદ થયેલા લગ્નને તમામ હેતુઓ માટે અવગણી શકાય છે, અવગણવામાં આવે છે અથવા ભૂલી શકાય છે.હવે આપણે વિદ્વાન ન્યાયમિત્ર અને દાવેદાર/પત્નીના વિદ્વાન સલાહકાર દ્વારા દર્શાવવામાં આવેલી સંભાવનાઓ પર ધ્યાન આપીશું જ્યાં કાયદો વાસ્તવિક રીતે રદ થયેલા લગ્નમાં જીવનસાથીની વિવિધ સ્થિતિને ધ્યાનમાં લે છે.કાયદો એ પણ ગણતો નથી કે સ્વીકારતો નથી કે રદ કરવાના હુકમને કારણે, આવા લગ્નને તમામ હેતુઓ માટે અવગણી શકાય છે, અવગણવામાં આવે છે અથવા ભૂલી શકાય છે.

૪૭. હિંદુ મેરેજ એક્ટ હેઠળના ચોક્કસ ઉદાહરણોને ધ્યાનમાં લેતા પહેલા, અમે અન્ય ન્યાયશાસ્ત્ર પ્રણાલીઓએ આ મુદ્દાને કેવી રીતે

ધ્યાનમાં લીધો છે તેના પર વિદ્વાન ન્યાયમિત્ર ડૉ. સેબાસ્ટિયન ચંપાપિદ્મીની રજૂઆતોની નોંધ લઈએ છીએ. વિદ્વાન ન્યાયમિત્ર નિર્દેશ કરે છે કે ઇંગ્લેન્ડમાં વૈવાહિક કારણો અધિનિયમ, ૧૯૭૩ની કલમ ૨૩ હેઠળ એ સ્પષ્ટ કરવામાં આવ્યું છે કે નાણાકીય જોગવાઈઓના આદેશોના સંદર્ભમાં, છૂટાછેડા માટેનો હુકમનામું અને અમાન્યતા માટેનો હુકમનામું સમાન ધોરણે છે. વિદ્વાન વકીલ નિર્દેશ કરે છે કે વ્હાઈટ વિરુદ્ધ વ્હાઈટ (૨૦૦૦) માં હાઉસ ઓફ લોર્ડ્સ (નિર્ણય તારીખ ૨૬-૧૦-૨૦૦૦) એ અદાલતોને છૂટાછેડા અથવા રદ થવા પર વૈવાહિક સંપત્તિઓનું સમાન વિભાજન ધારણ કરવાની સૂચના આપી છે. વકીલ દલીલ કરે છે કે તમામ પ્રણાલીઓ વાસ્તવિકતાથી સ્વીકારી રહી છે કે અમાન્યતા અને છૂટાછેડાના હુકમનામા પછી સમાન માલિકીના પરિણામો આવવાની જરૂર છે. અમે આ રજૂઆતોની નોંધ લઈએ છીએ, જોકે અમે આવી રજૂઆતો પર કોઈ નિષ્કર્ષ શોધવા માંગતા નથી.

૪૮. હવે આપણે હિંદુ મેરેજ એક્ટની કલમ ૧૬ને ધ્યાનમાં લઈએ છીએ. અમે કલમ ૧૬ (૨) નો અર્ક કાઢીએ છીએ જે કલમ ૧૨ હેઠળ રદ કરાયેલા લગ્નમાં જન્મેલા બાળકોના ભાવિ સાથે સંબંધિત છે. કલમ ૧૬ (૨) નીચે મુજબ વાંચે છે:

"૧૬.રદબાતલ અને રદબાતલ લગ્નના બાળકોની કાયદેસરતા.-

(૧) XXX XXX

(૨) જ્યાં કલમ ૧૨ હેઠળ રદબાતલ લગ્નના સંદર્ભમાં રદબાતલનો હુકમનામું આપવામાં આવે છે, ત્યાં હુકમનામું કરવામાં આવે તે પહેલાં જન્મેલું અથવા ગર્ભ ધરાવતું કોઈપણ બાળક, જે લગ્નના પક્ષકારોનું કાયદેસર સંતાન હોત, જો હુકમનામાની તારીખે તે રદ થવાને બદલે વિસર્જન કરવામાં આવ્યું હોત, તો રદબાતલ હુકમનામું હોવા છતાં તેમનું કાયદેસર સંતાન માનવામાં આવશે.

કલમ ૧૨ હેઠળ રદ કરાયેલા આવા લગ્નમાં જન્મેલા બાળકને કલમ ૧૩ હેઠળ વિસર્જન માટેના હુકમનામા દ્વારા વિખેરાયેલા લગ્નમાં જન્મેલા બાળક સાથે સરખાવવામાં આવે છે.અમે જે નોંધ લેવાનો ઇરાદો ધરાવીએ છીએ તે એ છે કે વિધાનસભાએ પોતે જ કલમ ૧૨ હેઠળ લગ્નને રદ કરવાના હુકમના પરિણામોને ચોક્કસ હેતુ માટે હિન્દુ લગ્ન અધિનિયમની કલમ ૧૩ હેઠળ વિસર્જન (છૂટાછેડા) માટેના હુકમનામા સાથે સરખાવ્યું છે.જે હેતુ પૂરો કરવો/હાંસલ કરવો તે શક્ય છે તેના આધારે, તે સ્પષ્ટ છે કે રદ કરાયેલા લગ્નની અસર વિખેરાયેલા લગ્નની સમાન હોવાનું ગણી શકાય.જ્યાં સુધી જન્મેલા બાળકોની કાયદેસરતા છે ત્યાં સુધી, કલમ ૧૬

(૨) જાહેર કરે છે કે કલમ ૧૨ હેઠળ રદ કરાયેલા લગ્ન અને કલમ ૧૩ હેઠળ વિખેરાયેલા લગ્ન વચ્ચે કોઈ તફાવત નથી.તે આપણા મનમાં નિર્ણાયક સુસંગતતા ધરાવે છે.

૪૯. બીજો દાખલો કલમ ૨૫ માં દર્શાવવામાં આવ્યો છે.કલમ ૧૨ હેઠળ રદ કરાયેલા લગ્નની પત્ની પણ કાયમી ખોરાકી અને ભરણપોષણ માટે હકદાર છે.અમે નીચે કલમ ૨૫ (૧) કાઢીએ છીએ:

"૨૫.કાયમી ખોરાકી અને ભરણપોષણ.- (૧) આ અધિનિયમ હેઠળ અધિકારક્ષેત્રનો ઉપયોગ કરતી કોઈપણ અદાલત, કોઈ હુકમનામું પસાર કરતી વખતે અથવા તેના પછીના કોઈપણ સમયે, પત્ની અથવા પતિ દ્વારા આ હેતુ માટે કરવામાં આવેલી અરજી પર, કેસ હોય તે પ્રમાણે, આદેશ આપી શકે છે કે પ્રતિવાદી અરજદારને તેના અથવા તેના ભરણપોષણ માટે ચૂકવણી કરશે અને પ્રતિવાદીની પોતાની આવક અને અન્ય સંપત્તિ, જો કોઈ હોય તો, અરજદારની આવક અને અન્ય સંપત્તિ, પક્ષકારોની વર્તણૂક અને કેસના અન્ય સંજોગોને ધ્યાનમાં રાખીને, અરજદારના જીવનકાળથી વધુ ન હોય તેવી કુલ રકમ અથવા માસિક અથવા સામયિક રકમને ટેકો આપશે. ન્યાયી અદાલત, અને જો જરૂરી હોય

તો, પ્રતિવાદીની સ્થાવર મિલકત પર ચાર્જ દ્વારા આવી કોઈપણ ચુકવણી સુરક્ષિત કરી શકાય છે.

આ કલમ "કોઈપણ હુકમનામું પસાર કરતી વખતે અથવા તેના પછીના કોઈપણ સમયે" અમલમાં આવે છે. એક પ્રશ્ન ઊભો થયો કે શું કલમ ૧૨ હેઠળ રદ કરાયેલા લગ્નની કાયમી ખોરાકી અને ભરણપોષણના હેતુ માટે પત્નીને કલમ ૧૩ હેઠળ વિખેરાયેલા લગ્નમાં પત્ની સમાન ગણી શકાય. હવે રમેશચંદ્ર વિરુદ્ધ રામેશ્વરી (એ. આઈ. આર. ૨૦૦૫ એસ. સી. ૪૨૨) કેસના નિર્ણય પછી એવું બને છે કે રદ થયેલા લગ્નમાં પત્ની પણ હિન્દુ મેરેજ એક્ટની કલમ ૨૫ હેઠળ કાયમી ખોરાકી અને ભરણપોષણ માટે હકદાર છે. રમેશચંદ્રના ફરરા ૧૭ માં નીચેના નિરીક્ષણોનો સંદર્ભ આપણને નિર્ણાયક રીતે સુસંગત લાગે છે:

"૧૭.વર્તમાન કેસમાં, પતિની અરજી પર, બીજા લગ્નને રદબાતલ જાહેર કરતો હુકમનામું આપવામાં આવ્યું છે. વિદ્વાન વકીલે દલીલ કરી છે કે જ્યાં લગ્ન અમાન્ય હોવાનું જણાય છે—એટલે કે કાયદાની નજરમાં અસ્તિત્વમાં નથી અથવા અસ્તિત્વમાં નથી, ત્યાં વર્તમાન પ્રતિવાદી કાયમી ખોરાકી અથવા ભરણપોષણ માટે પત્ની તરીકે દાવો કરી શકતો નથી. અમારી સમક્ષ ટાંકવામાં આવેલા

હાઈકોર્ટના વિરોધાભાસી નિર્ણયોના પ્રકાશમાં અમે કલમ રપની જોગવાઈઓની વિવેચનાત્મક તપાસ કરી છે.અમારા માનવામાં આવેલા અભિપ્રાયમાં, જેમ કે આ અદાલતે ચાંદ ધવનના કેસમાં (૧૯૯૩ એ. આઈ. આર. એસ. સી. ડબલ્યુ. રપ૪૮) (ઉપરોક્ત) ચુકાદો આપ્યો છે, કલમ રપના પ્રારંભિક ભાગમાં વપરાયેલી અભિવ્યક્તિ 'અધિનિયમ હેઠળ અધિકારક્ષેત્રનો ઉપયોગ કરતી અદાલત' ને કોઈપણ હુકમનામું પસાર કરતી વખતે અથવા તેના પછીના કોઈપણ સમયે 'ખોરાકી અથવા ભરણપોષણ' આપવા માટે સક્ષમ બનાવે છે, જે દલીલ કરે છે તે મુજબ, કલમ ૧૦ હેઠળ ન્યાયિક અલગતા અથવા કલમ ૧૩ હેઠળ છૂટાછેડાના હુકમનામા સુધી મર્યાદિત ન હોઈ શકે.જ્યારે વિધાનસભાએ 'કોઈ પણ હુકમનામું પસાર કરતી વખતે' જેવી વ્યાપક અભિવ્યક્તિનો ઉપયોગ કર્યો હોય, ત્યારે તે કલમ ૯ હેઠળ વૈવાહિક અધિકારોની પુનઃસ્થાપના, કલમ ૧૦ હેઠળ ન્યાયિક અલગતા, કલમ ૧૧ હેઠળ લગ્નને રદબાતલ જાહેર કરવા, કલમ ૧૨ હેઠળ લગ્નને રદબાતલ જાહેર કરવા અને કલમ ૧૩ હેઠળ છૂટાછેડા જેવા તમામ પ્રકારના હુકમોને અભિવ્યક્તિની અંદર આવરી લે છે.

વિદ્વાન ન્યાયાધીશોએ કાયદાકીય શરતો અંતર્ગત હેતુ અને તર્કને ધ્યાનમાં લેવા માટે આગળ વધ્યા અને ફરિયાદ-૧૯ માં નીચે મુજબ ધાર્યું:

"તે આર્થિક રીતે આશ્રિત જીવનસાથીને નિરાધાર ન બનાવવાના હેતુથી છે કે કલમ ૨૫ કોર્ટને લગ્ન સંબંધમાં ભંગના પરિણામે કોઈપણ પ્રકારનો હુકમનામું પસાર કરતી વખતે ભરણપોષણ આપવા માટે સક્ષમ બનાવે છે.

૫૦. રમેશચંદ્ર (અગાઉના નિર્ણયો કે જેના પર તે નિર્ણયમાં નિર્ભરતા મૂકવામાં આવી છે) ને અમારા દ્વારા આ દરખાસ્ત માટે સત્તા તરીકે ગણવામાં આવે છે કે ૨૬ થયેલા લગ્ન આર્થિક રીતે નિર્ભર નિરાધાર પત્નીને ભરણપોષણ/ખોરાકીનો દાવો કરવાના તેના અધિકારથી સંપૂર્ણપણે વંચિત નથી કરતા.કલમ ૨૫ ના હેતુ માટે, તે નિર્ણાયક છે કે કલમ ૧૨ હેઠળ ૨૬ કરાયેલા લગ્નમાં પત્નીને તે પત્ની સમાન ગણવામાં આવે છે જેના લગ્ન કલમ ૧૩ હેઠળ લગ્નના વિસર્જન માટેના હુકમનામા દ્વારા વિસર્જન કરવામાં આવે છે.નાગરિક (વ્યક્તિગત કાયદો) હેઠળ ૨૬ થયેલા લગ્નમાં સ્ત્રી કાયમી ખોરાકી અને ભરણપોષણનો દાવો કરવા માટે હકદાર છે.તે આપણને એ નક્કી કરવા માટે ઘણી આગળ લઈ જવી જોઈએ કે શું ૨૬ કરાયેલા લગ્નમાં આવી સ્ત્રી બિનસાંપ્રદાયિક કાયદા

(ક્રિમિનલ પ્રોસિજર કોડ) હેઠળ ભરણપોષણનો દાવો કરવા માટે હકદાર છે કે કેમ, જેનો ઉચ્ચાર નિરાધારતા અને અનિયમિતતાને રોકવા માટે છે.જો તે અમુક શરતો હેઠળ વ્યક્તિગત કાયદા હેઠળ આવા કાયમી ખોરાકી ભથ્થું અને ભરણપોષણનો દાવો કરી શકે, તો જો તે આવા કાયદામાં નિર્દિષ્ટ શરતોને સંતોષે તો અમે બિનસાંપ્રદાયિક કાયદા હેઠળ આવા ભરણપોષણને નકારી કાઢવાનું કોઈ માન્ય કારણ શોધી શકતા નથી.

૫૧. તે ચોક્કસપણે સાચું છે કે કલમ ૨૫ એ પત્નીને પણ પરવાનગી આપે છે કે જેમના લગ્નને કલમ ૧૧ હેઠળ પસાર કરાયેલા હુકમનામા હેઠળ કોર્ટ દ્વારા રદબાતલ જાહેર કરવામાં આવે છે, તે ભરણપોષણનો દાવો કરવા માટે પાત્ર છે.આપણે એવી પત્નીના દાવામાં વધુ ઊંડાણપૂર્વક જવાની જરૂર નથી કે જેના લગ્નને કલમ ૧૧ હેઠળ હુકમનામા દ્વારા અમાન્ય જાહેર કરવામાં આવે.આપણે જે નોંધવાની જરૂર છે તે માત્ર એટલું જ છે કે જે સ્ત્રીના લગ્નના સંદર્ભમાં કોઈ પણ હુકમનો દાવો કરવામાં આવ્યો નથી અને કલમ ૧૧ હેઠળની ઘોષણા દ્વારા લગ્નને રદબાતલ ગણવામાં આવે છે.અમે કલમ ૨૫ની નોંધ માત્ર પોતાને સંતોષ આપવા માટે લઈએ છીએ કે કલમ ૧૨ હેઠળ લગ્નને રદ કરવાથી કલમ ૨૫ હેઠળ કાયમી ભરણપોષણ/ખોરાકી આપવાના હેતુથી પવિત્ર લગ્નને નાબૂદ

અથવા નાબૂદ થતું નથી.કલમ ૨૫ ના હેતુ માટે, કલમ ૧૩ હેઠળ વિખેરાયેલા લગ્નમાં પત્ની સાથે કલમ ૧૨ હેઠળ ૨૬ થયેલા લગ્નમાં પત્નીનું સમીકરણ છે.

૫૨. અમારું ધ્યાન હવે હિન્દુ મેરેજ એક્ટની કલમ ૧૫ તરફ લાવવામાં આવ્યું છે. અમે નીચે વિભાગ ૧૫ કાઢીએ છીએ:

"૧૫.છૂટાછેડા લીધેલી વ્યક્તિ જ્યારે ફરીથી લગ્ન કરી શકે છે.- જ્યારે છૂટાછેડાના હુકમનામા દ્વારા લગ્નનું વિસર્જન કરવામાં આવ્યું હોય અને કાં તો હુકમનામા સામે અપીલ કરવાનો કોઈ અધિકાર નથી અથવા જો અપીલનો આવો અધિકાર હોય, તો અપીલ કરવાનો સમય અપીલ રજૂ કર્યા વિના સમાપ્ત થઈ ગયો હોય, અથવા અપીલ રજૂ કરવામાં આવી હોય પરંતુ તેને નકારી કાઢવામાં આવી હોય, તો લગ્નના બંને પક્ષો માટે ફરીથી લગ્ન કરવા કાયદેસર રહેશે.

(ભાર મૂકવામાં આવે છે)

આ વિભાગ છૂટાછેડાના હુકમનામા દ્વારા વિખેરાયેલા લગ્નમાં જીવનસાથીના ફરીથી લગ્ન કરવાના અધિકાર સાથે સંબંધિત છે.કાયદાની

કલમ ૧૫ની સાદી ભાષા દ્વારા "છૂટાછેડાના હુકમનામા દ્વારા લગ્ન વિખેરાઈ ગયા હોય" ત્યારે જ લાગુ થઈ શકે છે. ભલે હિન્દુ મેરેજ એક્ટ કલમ ૧૧ હેઠળ રદબાતલ લગ્નની ઘોષણા, કલમ ૧૨ હેઠળ રદબાતલ લગ્નને રદ કરવા અને કલમ ૧૩ હેઠળ છૂટાછેડા માટેના હુકમનામા દ્વારા માન્ય લગ્નના વિસર્જનની વાત કરે છે, તેમ છતાં કલમ ૧૫ ખાસ કરીને એવા ઉદાહરણનો જ ઉલ્લેખ કરે છે જ્યારે છૂટાછેડાના હુકમનામા દ્વારા લગ્નનું વિસર્જન કરવામાં આવ્યું હોય. પ્રશ્ન ઊભો થયો કે શું કલમ ૧૨ હેઠળ રદ કરાયેલા લગ્નમાં જીવનસાથી પણ ફરીથી લગ્નના સંદર્ભમાં સમાન પ્રતિબંધ/અપંગતાને આધિન છે. કલમ ૧૫ના સાદા અને સ્પષ્ટ શબ્દોને ધ્યાનમાં રાખીને, એવી દલીલ કરવી શક્ય હતી કે તે માત્ર એવી વ્યક્તિને જ લાગુ પડે છે કે જેના લગ્ન કલમ ૧૩ હેઠળ છૂટાછેડાના હુકમનામા દ્વારા વિખેરાઈ ગયા હોય. શ્રીમતી લતા કામત વિરુદ્ધ વિલાસ (એ. આઈ. આર. ૧૯૮૯ એસ. સી. ૧૪૭૭) કેસમાં સુપ્રીમ કોર્ટ સ્પષ્ટ રીતે એવા નિષ્કર્ષ પર આવી હતી કે કલમ ૧૨ હેઠળ રદ કરાયેલા લગ્નમાં અથવા કલમ ૧૩ હેઠળ વિખેરાયેલા લગ્નમાં પતિ-પત્નીઓ બધા "છૂટાછેડાના હુકમનામા દ્વારા વિઘટિત" અભિવ્યક્તિના વ્યાપક દાયરામાં આવશે. શ્રીમતી લતા કામતના ફરાર-૭માં નીચેના અવલોકનો આપણને નિર્ણાયક લાગે છે:

"તેમાં કોઈ શંકા નથી કે આ બંને વિભાગોમાં અલગ-અલગ શબ્દસમૂહો છે.કલમ ૧૨ માં એવું કહેવામાં આવ્યું છે કે લગ્નને રદ કરવાના હુકમનામા દ્વારા રદ કરવામાં આવે, જ્યારે કલમ ૧૩ માં વપરાયેલ શબ્દસમૂહ "છૂટાછેડાના હુકમનામા દ્વારા વિસર્જન" થાય છે, પરંતુ હકીકતમાં બંનેનો અર્થ સંજોગો અને દરેક કેસની હકીકતો પર અલગ હોઈ શકે છે, પરંતુ કાનૂની અર્થ અથવા અસર એ છે કે અદાલતના હસ્તક્ષેપ દ્વારા બે પતિ-પત્ની વચ્ચેના સંબંધને કલમ ૧૨ ની જોગવાઈઓ અનુસાર અથવા કલમ ૧૩ ની જોગવાઈઓ અનુસાર કાપી નાખવામાં આવ્યા છે.કદાચ આ જ કારણ છે કે 'અમાન્યતાના હુકમનામા' અને 'છૂટાછેડાના હુકમનામા' શબ્દસમૂહની વ્યાખ્યા કરવામાં આવી નથી.

(ભાર મૂકવામાં આવે છે)

૫૩. પાછળથી ફરિયાદ-૭માં આ જ ચુકાદામાં વિદ્વાન ન્યાયાધીશોએ નીચેના અવલોકનો કર્યા હતા:

"આ શબ્દસમૂહ 'છૂટાછેડાના હુકમનામા દ્વારા લગ્નનું વિસર્જન કરવામાં આવ્યું છે' નો અર્થ ફક્ત ત્યારે જ થશે જ્યાં અદાલતી

પ્રક્રિયા દ્વારા હુકમનામા દ્વારા લગ્નનો સંબંધ સમાપ્ત કરવામાં આવ્યો હોય.

શ્રીમતી લતા કામતના ફરાર-૭માં ઉપરોક્ત અવલોકનો આપણને ખૂબ જ સુસંગત લાગે છે કારણ કે આપણે આ મુદ્દાઓ પર એ નક્કી કરવાના હેતુથી વિચારણા કરી રહ્યા છીએ કે શું કલમ ૧૨૫ (૧) ના સ્પષ્ટીકરણ (બી) માં "એક મહિલા કે જેણે છૂટાછેડા લીધા છે, અથવા તેણે તેના પતિ પાસેથી છૂટાછેડા લીધા છે" એ કલમ ૧૨ હેઠળ રદ કરાયેલા લગ્નમાં પત્નીનો સમાવેશ કરશે.શ્રીમતી લતા કામતની કહેવત દાવેદાર/પત્નીને ટેકો આપે છે.

૫૪. અમે સીધા જ ડી. વી. એ. ની જોગવાઈઓનો સંદર્ભ લઈ શકીએ છીએ. રદ થયેલા લગ્નમાં પત્ની ચોક્કસપણે લગ્નના સ્વરૂપમાં સંબંધ દ્વારા તેના જીવનસાથી સાથે સહિયારા પરિવારમાં સંબંધમાં રહેતી હતી.લગ્ન કદાચ રદબાતલ થઈ ગયા હશે.તે કલમ ૧૨ હેઠળ હુકમનામા દ્વારા રદ કરવામાં આવી હોઈ શકે છે.તે એ હકીકતને દૂર કરતી નથી કે પતિ-પત્ની "લગ્નના સ્વરૂપમાં" સંબંધમાં સહિયારા પરિવારમાં સાથે રહેતા હતા, જોકે તે સંબંધ, પક્ષકારોની ઈચ્છાને કારણે પછીથી રદબાતલ જાહેર કરવામાં આવ્યો છે.પતિ-પત્ની લગ્નની વિધિમાંથી પસાર થયા

છે.તેમના લગ્ન વિધિવત રીતે સંપન્ન થયા છે.આવા સંસ્કાર દ્વારા સર્જાતા આવા સંબંધોના પરિણામે, તેઓ થોડા સમય માટે પતિ-પત્ની તરીકે સાથે રહ્યા છે.તેઓ સહિયારા ઘરમાં પણ સાથે રહેતા હતા.માત્ર હકીકત એ છે કે આવા સંબંધોને પછીથી કલમ ૧૨ હેઠળ હુકમનામા દ્વારા રદ કરવામાં આવ્યા છે, તે ઘરેલું સંબંધોમાં વ્યક્તિઓ તરીકે પક્ષકારોની સ્થિતિ અને તેઓ સહિયારા પરિવારમાં રહેતા હોવાની વિરુદ્ધ લડત આપી શકે નહીં.આ સંજોગોમાં, લગ્નને રદ કરતી કલમ ૧૨ હેઠળ અનુગામી હુકમનામું હોવા છતાં, પત્નીને ડીવીએની કલમ ૨૦ (૧) (ડી) હેઠળ ભરણપોષણની નાણાકીય રાહત માટે હકદાર ઠેરવવી આવશ્યક છે. સુરેન્દ્રન ટી. કે. વિરુદ્ધ કેરળ રાજ્ય (૨૦૦૯ (૩) કે. એચ. સી. ૫૬૯-૨૦૦૯ (૩) કે. એલ. ટી. ૯૬૭) માં એક વિદ્વાન સિંગલ જજ દ્વારા અગાઉ નોંધાયેલા તે જ પક્ષકારો વચ્ચેના નિર્ણયથી અમે વાકેફ છીએ જ્યાં એવું માનવામાં આવ્યું છે કે રદ કરાયેલા લગ્નમાં આવી પત્નીએ ઘરેલું સંબંધ બાંધ્યો હોવાનું ન ગણી શકાય.વિદ્વાન ન્યાયમિત્ર દ્વારા યોગ્ય રીતે દર્શાવ્યા મુજબ, ડી. વેલુસામી વિરુદ્ધ ડી. પચાઈમ્મલ (એ. આઈ. આર. ૨૦૧૧ એસ. સી. ૪૭૯) ના નિર્ણયના પ્રકાશમાં ઉપરોક્ત નિર્ણયને હવે માન્ય ન ગણી શકાય.ડી. વી. એ. એ જે સામાજિક હેતુ પૂરો પાડવાનો છે તેને ધ્યાનમાં રાખીને અને કલમ ૨ (એફ) ("ઘરેલું સંબંધ") અને કલમ ૨ (એસ) ("વહેંચાયેલ ઘરગથ્થુ") ની વ્યાખ્યામાં ઉપયોગમાં લેવાતી

ચોક્કસ ભાષાને ધ્યાનમાં રાખીને, એવું માનવામાં આવે છે કે જે સ્ત્રી પતિ/પત્ની સાથે પવિત્ર લગ્નમાં રહે છે અથવા આવા પવિત્ર લગ્ન પછી તેની સાથે રહી છે તેને કલમ ૨ (એ) હેઠળ પીડિત વ્યક્તિ ગણાવી જોઈએ અને તે તેના જીવનસાથી સામે દાવો કરી શકે છે જે કલમ ૨ (ક્યૂ) માં "પ્રતિવાદી" ની વ્યાખ્યામાં આવે છે. હિંદુ મેરેજ એક્ટની કલમ ૧૨ હેઠળ હુકમનામા દ્વારા લગ્નને રદ કરવામાં આવ્યા હોવા છતાં, પીડિત વ્યક્તિ અને પ્રતિવાદી તરીકે પક્ષકારોની સ્થિતિને અસર થતી નથી અને આવા પવિત્ર લગ્નના બળ પર વહેંચાયેલ પરિવારમાં તેમનું ભૂતકાળનું નિવાસસ્થાન (રદ કરતા પહેલા) ચોક્કસપણે પત્ની/સ્ત્રીને ડીવીએની કલમ ૨૦ (૧) (ડી) હેઠળ ભરણપોષણની નાણાકીય રાહતનો હક આપવા માટે હોવું જોઈએ. હિંદુ મેરેજ એક્ટની કલમ ૧૨ હેઠળ લગ્નને રદ કરવાથી પવિત્ર લગ્નને સંપૂર્ણપણે નાબૂદ અથવા નાબૂદ કરી શકાતા નથી. બંધનકર્તા પૂર્વવર્તીઓમાં અર્થઘટન કરાયેલ કલમ ૧૬, ૨૫ અને ૧૫ આ સ્થિતિને સ્વીકારે છે. જો હિંદુ મેરેજ એક્ટની કલમ ૧૨ હેઠળ લગ્નને રદ કરવામાં આવે તો પણ, રદ કરવાનો હુકમનામું આ હકીકત સામે લડત આપી શકતું નથી કે પુરુષ અને સ્ત્રી એક સાથે વહેંચાયેલા ઘરમાં રહેતા હતા અને લગ્નના સ્વરૂપમાં સંબંધ હોવા છતાં એકબીજા સાથે સંબંધિત હતા. લગ્ન કદાચ રદબાતલ થઈ ગયા હશે. હિંદુ મેરેજ એક્ટની કલમ ૧૨ હેઠળ રદ કરવાના હુકમનામા દ્વારા તેને રદબાતલ લગ્ન તરીકે રદ કરવામાં

આવ્યું હોઈ શકે છે. પરંતુ આ બધા એ હકીકત સામે લડત આપી શકતા નથી કે તેમનો સંબંધ (ઓછામાં ઓછો) લગ્નના સ્વરૂપમાં હતો.૨૬ થયેલા લગ્નમાં થોડા સમય માટે સાથે રહેતા પતિ-પત્નીઓને ચોક્કસપણે ડી. વી. એ. ની કલમ ૨ (એફ) હેઠળ વ્યાખ્યાયિત ઘરેલું સંબંધ હોવાનું ગણી શકાય. આ બાબતના આ દ્રષ્ટિકોણમાં, અમે સુરેન્દ્રન (સુપ્રા) ના કહેવત સાથે સહમત થવામાં અસમર્થ છીએ.તેથી તેને માન્ય ન હોવાનું માનવામાં આવે છે.અમે સુરેન્દ્રન ટી. કે. વિરુદ્ધ કેરળ રાજ્ય (૨૦૦૯ (૩) કે. એચ. સી. ૫૬૯) માં ઉપરોક્ત નિર્ણયને ખાસ કરીને રદિયો આપીએ છીએ.

૫૫. આ સંજોગોમાં, આપણે એવા નિષ્કર્ષ પર પહોંચવામાં કોઈ ખચકાટ અનુભવતા નથી કે કલમ ૧૨૫ (૧) (બી), સીઆરપીસીમાં "સ્ત્રી કે જેણે તેના પતિ દ્વારા છૂટાછેડા લીધા છે અથવા છૂટાછેડા લીધા છે" એ અભિવ્યક્તિનું ઉદાર અને વિસ્તૃત અર્થઘટન થવું જોઈએ, જેમાં મુશ્કેલીમાં મુકાયેલી નિરાધાર મહિલાનો સમાવેશ થાય છે, જેમના લગ્ન હિંદુ લગ્ન અધિનિયમની કલમ ૧૨ હેઠળ હુકમનામા દ્વારા રદ કરવામાં આવ્યા છે. અમારા માટે, સમજૂતી (બી) હેઠળ નિર્દિષ્ટ ઘટકોનો મુખ્ય અથવા મુખ્ય મુદ્દો એ છે કે સ્ત્રી એવી હોવી જોઈએ કે જેના વૈવાહિક સંબંધો તેમના કહેવા પર અદાલતના હસ્તક્ષેપ સહિત જીવનસાથીના કૃત્યો દ્વારા વિરોધિત થાય છે, અને જેણે ફરીથી લગ્ન કર્યા નથી.સ્પષ્ટીકરણ (બી)

દ્વારા પત્નીઓની શ્રેણીમાં અમુક બિન-પત્નીઓના માનવામાં આવતા સમાવેશના ઉદ્દેશ, હેતુ અને તર્કને ધ્યાનમાં રાખીને, કલમ ૧૨ હેઠળ ઉપલબ્ધ આધારો પર, જે પત્નીઓના લગ્ન પક્ષકારોની ઇચ્છાથી અદાલત દ્વારા રદ કરવામાં આવ્યા છે તેમને કાયદાકીય કરુણાનો લાભ આપવાનો ઇનકાર કરવો અસ્વીકાર્ય રહેશે.

૫૬. પ્રતિવાદી/પતિ માટે વિદ્વાન વકીલ દ્વારા ખૂબ જ ઉત્સાહ સાથે દલીલ કરવામાં આવી છે કે આવા અર્થઘટનકારી વિસ્તરણ નિર્દોષ પતિઓને પણ કલમ ૧૨૫, સીઆરપીસી હેઠળ જવાબદાર બનાવશે. એક પતિ કે જેના લગ્ન તેની પત્ની દ્વારા કલમ ૧૨ (૧) (એ) થી (ડી) હેઠળ આધાર આપવાના વાંધાજનક વર્તનને કારણે રદ કરવામાં આવ્યા છે, તે પણ કલમ ૧૨૫, સીઆરપીસી હેઠળ તેની પત્નીને ભરણપોષણ ચૂકવવા માટે જવાબદાર રહેશે. આ વાજબી નથી. પ્રતિવાદી/પતિ માટે વિદ્વાન વકીલ દલીલ કરે છે કે આવા પરિણામોને સાવચેતીપૂર્વક ટાળવા જોઈએ.

૫૭. અમે આ વિવાદની ચિંતા સાથે નોંધ લીધી છે. અમારા મતે, કલમ ૧૨૫ ને ભરણપોષણની ચૂકવણી કરવાનો ઇનકાર અથવા ઉપેક્ષા સિવાય દૂષિતતા સાથે કોઈ લેવાદેવા નથી. જો કલમ ૧૨૫, સી. આર. પી. સી.

હેઠળ ઉલ્લેખિત સંબંધ અસ્તિત્વમાં હોય અને પૂરતા સાધનો ધરાવતો પતિ પોતાની સંભાળ રાખવામાં અસમર્થ તેની પત્નીને ભરણપોષણ ચૂકવવાનો ઇનકાર કરી રહ્યો હોય અને તેની અવગણના કરી રહ્યો હોય, તો કલમ ૧૨૫ ભરણપોષણની ચૂકવણીનો આદેશ આપે છે અને તેનો હેતુ ફક્ત ગેરવર્તન અને નિરાધારતાને ટાળવાનો છે. નૈતિક અસંવેદનશીલતા દેખીતી રીતે અપ્રસ્તુત છે. કલમ ૧૨૫ (૧), સી. આર. પી. સી. ના સમજૂતી (બી) હેઠળ માનવામાં આવેલી પત્નીના સંદર્ભમાં તે વધુ છે.

૫૮. એવું નથી તે સ્પષ્ટ છે. અમે એક ઉદાહરણ ટાંકીએ છીએ. વ્યભિચારિત જીવન જીવતી વૈવાહિક પત્ની કલમ ૧૨૫, સી. આર. પી. સી. હેઠળ ભરણપોષણનો દાવો કરવા માટે હકદાર ન હોઈ શકે. પરંતુ જે ક્ષણે તેનો પતિ વ્યભિચારના આધારે છૂટાછેડા મેળવે છે, તે છૂટાછેડા લીધેલી પત્ની તરીકે તેણીની ક્ષમતામાં તેણીને ભરણપોષણ ચૂકવવા માટે જવાબદાર બને છે. તે નજીવી વાત છે કે પત્નીની વૈવાહિક અસંવેદનશીલતાને કારણે પતિ દ્વારા છૂટાછેડા મેળવવામાં આવ્યા છે તે માત્ર હકીકત એ છે કે છૂટાછેડા લીધેલા પતિ માટે કલમ ૧૨૫, સીઆરપીસી હેઠળ તેની છૂટાછેડા લીધેલી પત્નીને ભરણપોષણ ચૂકવવાની જવાબદારીમાંથી મુક્તિનો દાવો કરવાનું કોઈ કારણ નથી. એક

પતિ કે જેણે તેની પત્નીની નૈતિક અસંવેદનશીલતાના આધારે છૂટાછેડા લીધા છે, તે પણ તેની છૂટાછેડાની પત્નીને ભરણપોષણ ચૂકવવા માટે જવાબદાર છે જો તે પોતાની સંભાળ રાખવામાં અસમર્થ હોય અને તેની પાસે પૂરતા સાધનો હોય. આ બાબતને ધ્યાનમાં રાખીને, અમે પત્નીની નૈતિક અસંવેદનશીલતાના આધારે રજૂ કરવામાં આવેલી દલીલોને કોઈ નિર્ણાયક મહત્વ આપી શકતા નથી, જેના કારણે હિન્દુ મેરેજ એક્ટની કલમ ૧૨ હેઠળ રદ કરવા માટે હુકમનામું પસાર થયું હોઈ શકે છે. જેમ કે હિન્દુ મેરેજ એક્ટની કલમ ૧૩ હેઠળ વિખેરાયેલા લગ્નના કિસ્સામાં, રદબાતલ થવાનો આધાર ગમે તે હોય, પત્ની સમજૂતી (બી) હેઠળ માનવામાં આવતી પત્ની તરીકે ચાલુ રહે છે.

૫૯. આ દલીલ સખત મહેનતથી ઉઠાવવામાં આવી છે કે હિન્દુ મેરેજ એક્ટની કલમ ૨૫ હેઠળ (અમે પહેલેથી જ કલમ ૨૫ (૧) કાઢી છે) કોર્ટ "પક્ષકારોના વર્તન અને કેસના અન્ય સંજોગો" ની નોંધ લઈ શકે છે. પરંતુ જ્યારે કલમ ૧૨૫, સી. આર. પી. સી. હેઠળ પત્નીના રદ થયેલા લગ્નમાં દાવાની વાત આવે છે, ત્યારે કોર્ટ પક્ષકારોના અસંસ્કારી વર્તનની નોંધ લઈ શકશે નહીં. આ અન્યાયને દૂર કરશે, પ્રતિવાદી/પતિ માટેના વિદ્વાન સલાહકાર દ્વારા તેની નિષ્ઠાપૂર્વક દલીલ કરવામાં આવે છે.

૬૦. અમે કલમ ૨૫ની જાહેરાત માત્ર પોતાને સંતોષ આપવા માટે કરી હતી કે ૨૬ થયેલા લગ્નમાં પત્નીને કાયમી ખોરાકી અને ભરણપોષણ ચૂકવવાની જવાબદારી પક્ષોને લાગુ પડતા વ્યક્તિગત કાયદા અનુસાર કાયદા દ્વારા માન્ય છે. વ્યક્તિગત કાયદા હેઠળ અમુક સંજોગોને ધ્યાનમાં લેવા પડે છે. બિનસાંપ્રદાયિક કાયદાની કલમ ૧૨૫ હેઠળ, જો કલમ ૧૨૫ હેઠળ ઉલ્લેખિત સંજોગો સંતુષ્ટ હોય તો સીઆરપીસી ભરણપોષણનો દાવો કરવાનો અધિકાર લાગુ કરી શકાય છે. માત્ર હકીકત એ છે કે હિન્દુ મેરેજ એક્ટની કલમ ૨૫ હેઠળ રાહત આપતી વખતે, કોર્ટ અમુક અન્ય સંજોગોની નોંધ લેવાનો પણ હકદાર હોઈ શકે છે (એટલે કે પક્ષકારોનું વર્તન) પ્રતિવાદી/પતિને કોઈ પણ રીતે દલીલ કરવાનો અધિકાર આપી શકતું નથી કે ૨૬ થયેલા લગ્નમાં આવી પત્નીને કલમ ૧૨૫ (૧) (બી), સીઆરપીસી હેઠળ "પત્ની" ના વિસ્તૃત અર્થઘટનમાં સામેલ ન કરવી જોઈએ.

“૬૮. આપણે આ સંદર્ભમાં નોંધ લેવી જોઈએ કે ઉપર દર્શાવેલ તમામ ઉદાહરણો પૂર્વ-ડી. વી. એ. યુગ સાથે સંબંધિત છે. ક્રાંતિકારી ફેરફારો લાવવામાં આવ્યા છે અને સમાજમાં પ્રચલિત મૂળ વિભાવનાઓ ડી. વી. એ. ના કાયદાથી હચમચી ગઈ છે. ત્યારપછીના કાયદાકીય સાધનોએ ચોક્કસપણે અદાલતોને ભૂતકાળમાં ઘડવામાં આવેલા કાયદામાં

અભિવ્યક્તિઓના સમકાલીન અર્થને સમજવા માટે સમજાવવી જોઈએ.પ્રતિવાદી સાથે ઘરેલું સંબંધ ધરાવતી મહિલા દ્વારા ભરણપોષણના દાવાના સંદર્ભમાં સમાજમાં પ્રચલિત વર્તમાન કાનૂની ધોરણોને આત્મસાત કર્યા વિના આજે કલમ ૧૨૫ (૧) (બી), સીઆરપીસી હેઠળ સમાવિષ્ટ વ્યાખ્યામાં "પત્ની" શબ્દનો અર્થ સમજવાનો પ્રયાસ કરવો અદાલત માટે અદ્રશ્ય હશે.તમામ અદાલતોએ હંમેશાં સમાજમાં હાલમાં પ્રચલિત ધોરણોને અનુરૂપ કાયદાઓની ભાષામાં નવીનતા લાવવાનો અને તેને સમજવાનો પ્રયાસ કરવો જોઈએ, જે પછીના કાયદાઓ દ્વારા સ્વીકારવામાં આવે છે.આ બાબતને ધ્યાનમાં રાખીને, અમે સંતુષ્ટ છીએ કે ડી. વી. એ. પછીના યુગમાં કલમ ૧૨૫ ના સ્પષ્ટીકરણ (બી) ને સમજવાનો પ્રયાસ કરી શકાતો નથી, જે સામાજિક અને કાનૂની વિકાસમાં વર્તમાન સંદર્ભથી અલગ પડે છે.

૬૯. તારણ કાઢવા માટે, અમે માનીએ છીએ કે કલમ ૧૨૫ (૧), સીઆરપીસીના સમજૂતી (બી) ને પ્રશંસનીય કાયદાકીય હેતુ, ઉદ્દેશ્ય અને તર્ક સાથે સુસંગત અર્થઘટન પ્રાપ્ત કરવું આવશ્યક છે જેથી અવ્યવસ્થિતતાને અટકાવી શકાય અને નિરાધારતા ટાળી શકાય.અમારો મત છે કે સમજૂતી (બી) હેઠળ "પત્ની" માં એવી કોઈ પણ સ્ત્રીનો સમાવેશ થવો જોઈએ કે જેના લગ્નને પતિ-પત્નીના કૃત્યો દ્વારા છૂટા

કરવામાં આવ્યા છે, જેમાં હિન્દુ લગ્ન અધિનિયમની કલમ ૧૨ અથવા કલમ ૧૩ હેઠળ તેમના કહેવા પર કોર્ટ દ્વારા પસાર કરાયેલ હુકમનામું સામેલ છે. ઉચ્ચાર એ છે કે એકપક્ષીય રીતે અથવા અદાલતના હસ્તક્ષેપ દ્વારા સમાપ્ત થયેલા લગ્નમાં આવી પત્નીએ સમજૂતી (બી) હેઠળ માનવામાં આવેલી પત્નીના દાયરામાં સમાવેશનો દાવો કરવા માટે અપરિણીત રહેવું જોઈએ.એ હકીકતની વાસ્તવિક સ્વીકૃતિ કે રદ કરાયેલા લગ્નમાં પત્ની, હકીકતમાં, કાયદા દ્વારા લગ્ન પહેલાં તેણીની સગપણ/સ્પિનસ્ટરશિપની સ્થિતિ પર મૂકી શકાતી નથી અને સમજૂતી (બી) માં "પત્ની" અભિવ્યક્તિના આવા વિસ્તૃત અર્થઘટનની ખાતરી આપે છે.હકીકત એ છે કે હિન્દુ મેરેજ એક્ટમાં રદબાતલ થવાના પરિણામો ખાસ જાહેર કરવામાં આવ્યા નથી અને હકીકત એ છે કે કલમ ૧૬,૨૫ અને ૧૫ ના હેતુ માટે કાયદો વાસ્તવિક રીતે સ્વીકારે છે કે આવા લગ્નને અવગણવામાં, અવગણવામાં અથવા ભૂલી શકાય નહીં અને કલમ ૧૩ હેઠળ વિખેરાયેલા લગ્ન સાથે સરખાવવામાં આવે તે પણ આપણને સમજૂતી (બી) માં "પત્ની" અભિવ્યક્તિના વ્યાપક અર્થને સ્વીકારવામાં મદદ કરે છે.હકીકત એ છે કે પક્ષકારોને લાગુ પડતા વ્યક્તિગત કાયદા હેઠળ, રદ કરાયેલા લગ્નમાં પતિ માટે અમુક સંજોગોમાં પત્નીને કાયમી ખોરાકી અને ભરણપોષણ ચૂકવવાની જવાબદારી છે, તે પણ આપણને રદ કરાયેલા લગ્નમાં પત્નીનો સમાવેશ કરવા માટે પ્રોત્સાહન આપે છે.અમે

એવું મानीએ છીએ કે આવી સ્ત્રી સમજૂતી (બી) હેઠળ "પત્ની" ની વ્યાખ્યાના વ્યાપક દાયરામાં આવે છે.

૭૦. એવું કહેવાની જરૂર નથી કે અન્ય ધાર્મિક સંપ્રદાયોની પત્નીઓ કે જેમના રદબાતલ લગ્નોને બંનેમાંથી કોઈ એક જીવનસાથીના કહેવા પર અદાલત દ્વારા પસાર કરાયેલા રદબાતલ હુકમનામા દ્વારા રદ કરવામાં આવ્યા છે, તે તમામ કલમ ૧૨૫ (૧) ના સ્પષ્ટીકરણ (બી) માં "પત્ની" ની સમાવિષ્ટ વ્યાખ્યામાં આવશે.જો કે, જ્યાં સુધી હિન્દુ મેરેજ એક્ટની કલમ ૧૧ મુજબ અદાલતોના હસ્તક્ષેપ વિના કાયદા દ્વારા સ્પષ્ટ રીતે જેમના લગ્ન રદબાતલ જાહેર કરવામાં આવે છે તેવી પત્નીઓ માટે, અમે અનત્રાવ, વિમલા અને સવિતાબેન (ઉપરોક્ત) ના નિર્ણયોના પ્રકાશમાં કોઈ અંતિમ અભિપ્રાય વ્યક્ત કરતા નથી, તેમ છતાં અમારો ચોક્કસપણે અભિપ્રાય છે કે ડીવીએની કલમ ૨૦ અને કલમ ૨૬ને ધ્યાનમાં રાખીને તેઓ પણ સામેલ થવાને લાયક છે.અમે તે પાસા પર ચાનમુનિયા (એ. આઈ. આર. ૨૦૧૦ એસ. સી. (પૂરક) ૨૯) (ઉપરોક્ત) ના નિર્ણયની પણ રાહ જોઈ રહ્યા છીએ."

૨૮. આમ ઉપર ઉલ્લેખિત સંદર્ભોની શ્રેણીના સંદર્ભમાંથી બહાર આવે છે કે સર્વોચ્ચ અદાલતે સંહિતાની કલમ ૧૨૫ (૪) હેઠળ ગેરલાયકાતના આધારે

ભરણપોષણ મેળવવા માટે છૂટાછેડા લેનારને પ્રતિબંધિત કરવાના સિદ્ધાંતને જ નામંજૂર કર્યો નથી, પરંતુ તેમના શાસકોએ પણ સ્પષ્ટપણે અને સ્પષ્ટ રીતે સમજાવ્યું છે કે છૂટાછેડા પછી, એકસાથે રહેવાની વિભાવના કાયદા, રિવાજ અથવા વ્યવહારમાં લાગુ કરી શકાતી નથી, અલગ જીવન જીવવાની હકીકત પોતે જ છૂટાછેડા લેનારને સંહિતાની કલમ ૧૨૫ હેઠળ ભરણપોષણ માટે દાવો કરવા માટે ગેરલાયક ઠેરવતી નથી.

૨૯. ઉપરોક્ત ચર્ચાને ધ્યાનમાં રાખીને, મને અરજદાર વતી હાજર રહેલા વિદ્વાન વરિષ્ઠ વકીલ શ્રી નાણાવટીની રજૂઆત સ્વીકારવી અત્યંત મુશ્કેલ લાગે છે કે સીઆરપીસીની કલમ ૧૨૫ (૪) હેઠળ "પત્ની" શબ્દમાં છૂટાછેડા લીધેલી પત્નીનો સમાવેશ થશે. જ્યાં સુધી હાથ પરના કેસની વાત છે, જો કે અરજદારે હિન્દુ મેરેજ એક્ટની કલમ ૧૩ હેઠળ છૂટાછેડાનો હુકમનામું આ આધાર પર મેળવ્યું હતું કે તેની પત્ની એટલે કે પ્રતિવાદી નંબર ૧એ તેને કોઈ યોગ્ય કારણ અથવા કોઈ કાયદેસર રીતે ન્યાયી કારણ વગર છોડી દીધો હતો, તેમ છતાં આવા સંજોગોમાં પણ, પત્ની સીઆરપીસીની કલમ ૧૨૫ હેઠળ ભરણપોષણનો દાવો કરવા માટે હકદાર છે.

૩૦. ઉપરોક્ત કારણોસર, આ અરજી નિષ્ફળ જાય છે અને આથી નકારી કાઢવામાં આવે છે. નિયમ નાબૂદ કરવામાં આવે છે.

(જે. બી. પારડીવાલા, ન્યાયમૂર્તિ)

ચંદ્રેશ

This judgment has been translated using AI Tool - SUVAS.

=====

અસ્વીકરણ: સ્થાનિક ભાષામાં અનુવાદિત આ ચુકાદા/હુકમનો હેતુ પક્ષકારોને તેમની ભાષામાં જાણકારી ઉપલબ્ધ કરાવવા માત્રનો છે અને તેનો અન્યથા ઉપયોગ થઈ શકશે નહિ. અન્ય તમામ વ્યવહારિક તેમજ સરકારી ઉદ્દેશો માટે મૂળ અંગ્રેજી ચુકાદો/હુકમ જ પ્રમાણિત અને માન્ય રહેશે.

DISCLAIMER: The translated judgment in vernacular language is meant for the restricted use of the litigant to understand it in his/ her language and may not be used for any other purpose. For all practical and official purposes, the English version of the judgment shall be authentic and shall hold the field for the purpose of execution and implementation.